Këndime

per

Shkollë të para

të Shqypnís.

Libri i tretë.

Shtampa e dytë.

BKSH

ВКЭН

BKSH

BKSH

Këndime

per

Shkollë të para

të Shqypnís.

Libri i tretë.

BKSH

Shtampa e dytë.

BKSH

Kreu i parë.

Mësime e kallxime.

1. Kjoftë lumnija Átit.

Tý, qi nieri nuk të shef, o At pá fill,
Tý, qi i Átit na diftohesh Bír,
E Tý, o Shpírt, dishír
Kû me shikjumun kan sá gjinden në qiell,
Kjoftë njikambas lumnimi,
Déri sá pá shymtyrë
Nder shekuj, kû prêndimi
Ditt s i mbaron, T' u shofim' ftyrë per ftyrë.

2. Per kê po xên ti?

Po los gádi me kusht se kerkush nder jú nuk di me i pergjegjë si duhet këtij të pvetunit.

E dij vetë, tha nji djalë, qi i thoshin Palush, i cili trí a kater herë në javë nuk u dukte në shkollë, por sillej njeti.

Baba e Nana, Mjeshtrat e déri Shokët s prãjshin tui e qortue; Palushi nuk jau vête veshin aspak e shkote mãrrisht si ja kishtë nisë.

A dini ju ça rrihte ndeper mênd aj kryeshterë?

Kujtote aj se jam trim e do të bâj gjith si më kãnde.

„Ç ka më duhet mue shkolla? — thote me védi — Po pse m' e çá kryet me pêsë orë në ditë tui léxue? A s po dij une me këndue e me shkrue? E mjeft prá . . . Ç farë dobijet po më del se po tham per mêndsh do ligjerime të

giata a se po veshtoj Mësojsin kah flet e flet paradite e mbasdite? . . .

Mos të më thonë kush se keq po ja shperblej Mësojsit kujdesin, qi ká; aj bân punen e vet e merr madje edhè pagen . . . Mos të m' a permêndin mã kush shkollen as këndimin. Shum mã fort më ká ânda m' u shpîë në fushë me shokë të mië, me luejtë, me qeshë, me brohoritë „Rrnofte, rrnoftë Lirija!"

Po këqyrni sá u rrẽjti Palushi.

U rrit, u bã i madh; Baba e Nana i diqne e i lane do gjã të shkretë, por edhè këtê me të shpejtë e bãni rrush e kumbulla.

Atë botë e pikati gabimin e vet të madhin; por si me e ndreqë tesh? Gastaren si t' a thesh a mund t' a njitish?

Prandej mbet në kotënië, pá punë, pá mjeshtrí e pá vullëndet. Pápunimi e skami ja zgiatne thojtë e e mësuene me strugnue.

Çka me tjerrë mã giatë?

Palushi sot gjindet në fund të nji burgut.

Por ndoshta del ndokush e thotë: na nevojtarë s jena!... Shum nder né janë të pasun e fergojnë në voj të vet . . . per me hângrë s kena nevojë të kapim ndo 'j mjeshtrië.

Eh mirë! po çka të ká dhânë Zoti sot a s mundet me ta marrë neser?

E t' a xãmë — e njashtû po t' uroj — se fatzezija s ká per t' a dijtë shpín; t' a xãmë se próre ká me të shkue rrnesa mbarë, po a doke me thânë ti se mësimi nuk â i nevojshem?

A të kan plasë sỹtë per mos me pá se pádieja e poshtnon nierin? A thue s ká i pasuni zyre tjetrë në ket dhé. veç me hângrë e me pië?

Per të vertetë jo . . . Zyrja e tij âsht t' a perdorojn mirë gjãn e vet e t' i prodhojn shokut; prandej duhet t' a fisnojn zêmren e t' a bëgatojn mênden me të njoftuna të dobíshme. Kúr un ndeshi mbë nji të pasun të pá-dieshem. me 'j herë thâm me védi: Qe Viçi i arit!

Epma tesh të pergjegjmen: Per kê po xên ti?

3. Zâni i nádes.

Kúr agimi fillon qiellen m' e njye
A të thot' o djalë, ndo 'j sênd?
Kúr dallëndysha me fletë ajrin tui shkye
Kalon, çka të qet nder mênd?

Éren po e ndĩn tui frŷë, po lëkunden lisat.
A të thot ndo 'j fjalë këjo frŷmë?
E rruzullimit me luftue gjith fisat
Kohes shpejtiën me ja shqymë

Kurr nuk ja dalin, si vetimë ikë ora.
Çou prá tý të thot' agimi;
Çou, dallëndysha po të thotë, t' a kapin dora
Punen, t' jét lerg pushimi;

Çou, se këtû giatë me ndêjë s kena lirĩë,
Do të shkojmë nder lagje tjera;
Por çerdhen t' ême kam me e pá per së rí
Tek sá të kthejnë prêndvèra;

Si të két nieri nji herë prei vendit dalë
Tu votra e vet s kthen mã,
O djalë, të flet éra as kerkund tu' u ndalë,
Kështû permbĩ dhé me e bã

Ké rrugen edhè ti; shikjo: shymtyra
E ditve t' tú jam vetë.
A e ndĩn tî kângen, qi po nisë natyra
Me të paren dritë perpjetë?

A veç aj të kênun, qi në giasë të vet e bâni
I Madhi Perêndië
Pá fjalë do të jesin, s do t' i ndîhet zâni?
A ká gjã sênd mã zí?

Çou, agimi po të thot, kúr qiellen njyen;
Hovin e vet tui ndalë
Çou të thot' dallëndysha; me frŷmë t' létë kúr frŷen
Çou, po të thot' éra, o djalë.

4. Lulet e Prêndvérës.

Marashi, djali i nji bulkut qi me djersë të bállit fitote buken e ditës, kishte rá i lig. Ndoci i biri i nji pasanikut i bite per ditë nji kupë me buk të zbutueme me lâng, pse i shkreti smujte gjã tjetrë me perdîë.

Kúr u shëndosh Marashi, mêndote shpesh me védi: — Sá ndérë më ká bã aj djal i vogel sá kjeçe i lig! Ah me pasë vetë se si me ja kujtue të miren me ndonji mbladë të vogelë! —

Mbas nji farë kohet ndjeu Marashi se bãmirsi i vet epei fort mbas lulesh prêndvéret, prandej nji ditë të Mãjit, kúr as nji rë nuk shifej mbî fëtyrë të qiellës, vojt në pýllë per me ja mbledhë nji tubë. Kerkoj nji copë herë kot; tek e mbramja i diktoj nja disá qi lulzojshin në fund të pýllës nen hije të lisave të motçem.

Kah ishte xânë tui shkputë me shênd atò lule, i ráne në vesh fjalët e dy trimave qi fershëlitshinë bashkë mbas nji kaçubet të shpeshtë.

— Po ndigiò, thote njêni sish, ká mbërrîjtë koha me ja kthye uhán atij pasanikut, qi m' u bã shkak të futej nder prânga êm vëllá. A shef ket çilc? Â çilci i shpiës të tij; sot náde rrogtarja e ká lânë prei harreset në franjië.

— Mã mirë s ká; ja kthej tjetri; sânte kena me ja perlaë shpiën e me ja shprazë arken; mandejna do t' ikim sá mã parë prei këtij vêndit. —

Marashi i vogel u trêm fort, sidomos kúr prei do fjalve tjera muer vesht se të gjith at rrêng po ja gatojshin të jatit tè Ndocit. S bâni prá as nji as dy e në maje të gishtave u largue prei andej e fluturoj te shpija e pasanikut, e fjalë per fjalë ja zbloj Ndocit punen gjith se si, e mbrapa edhè babës të tij. Pasaniku me tinzí të madhe vûni në pritë disá trima me pushkë. Në pikë të natës erdhne ato dy prétarë e dalë ká dále me atë çilc i çilne dyert. Por shkoj shyta me kerkue brîënat, e la veshtë. Burrat ju këcyene

në shpînë e i lidhne e i prûne tu sundimtari i vêndit, e ky jau dha pagen si duhej.

At herë pasaniku i tha djalit të vet: — E bardha zêmra e jote, biró, na ká vjeftë sá s ká mã; me pshesh e mbájte gjáll Marashin e shkretë, e ky, desht Zoti, na largoj rrezikun e krés.

— „Edhè mã e vogla ndîmë, qi t' i nepet të vorfnit mundet m' u bã mburimi i nji fatit të madh."

5. Molla.

Luigji i vocerr lutte diten qi u bã pêsë vjetç, e nuni erdh mbasdite me e pá e i fali nji medajë të madhe arit. Nder sá prindt e Luigjit i bâjshin nderë nunit, Luigji duel prei odet e me atë medajë në dorë vojt te dera e oborrit. Nji djalë i rriçem duel atŷ pari me nji shpórtë plot me pêmë — Shikjò, bertiti fëmija, çka më ká falë nuni. — Medajë të bukurë të paska falë, tha aj djalë, por shum mã e bukurë âsht këjo mollë. Por mbassi po më dukesh i urtë e i mirë, s po më dhimet me e ndërrue mollen me ket medajë; a po don me e ndërrue? —

Nuk u prit fëmija prei shêndit e me 'j herë lëshoj medajen e muer mollen. Mbrapa hîni nd' odë kû prindja kuvendshin me nuninë, e tui shtrî doren çoj zânin e tha: — Këqyrni ç' mollë të kuqe kam fitue vetë me at medajë. — Djali genjeshtár kishte ikë e s kje punë me e gjetë kund. Prindja i bertitne Luigjit per at mãrrië, por nuni i bâni me i lãnë fjalët e ju qiti në kujtim ket të vertetë, qi shum janë ndierz të rritunë, të cillët të mârrun-mêndsh prei dorërrudhjet, s punojnë mã mirë se Luigji i vocerr. —

„Sa janë qi rrezigojnë të mirat e jetës t' amshueshme per me mârrë mbrapa të mirat e këtij dheut, qi sdihet a fitohen e dihet pernjimênd se mbarojn." —

Nuni i Luigjit, qi ishte nieri i pasun, u kthye në shpië të vet. Njatŷ ne mbrame nji djalë i erdh në dugâjë e bleu káfe e sheqer e i dha nji pare arit per me e thye. Por nuni i tha: — fol të drejten, morè djalë, po këjò pare arit si të rá në dorë tý? Këjò farë parjet âsht jashta perdorimit e shoqen s mund t' ja gjëjsh në kater anët e gjytetit . . . A di çka? Vetë e njof hollë ketë pare e neper tê un po të njof edhè tý ç' farë brumit jé: po kush të ká mësue tý me ja shitë fëmijve ká i mollë per nji copë ár? —

Djalin e ndali në dugâjë e çoj me ju bã zã puthadorve. Erdhne dy kësish e e kapne gënjeshtarin. Mbas do ditsh e qitne at djalë faqe gjindsh me nji letrë vjerrë në qafë e letra këndote: — Ndeshkimi e turpi janë meritimi i bracit.

6. Kashë e Lashë.

1.

Vjamë kam korpin, pamuk shpírtin,
Nji flakë të vogelë kam mbî krye,
Gjithkúi driten, tui shkelxye,
Ju nap; êmnin kush m' a di?

2.

Êmnin gjindja si ja njesin
Atij sêndit, qi t' hjek fesin
E per ajr t' a bân m' u hjedhë
Edhè petkat t' i perdredhë?
Po ky sênd qi s të del me e pá
Por e ndîen, ç' farë êmnit ká?

7. Fjalë Popullore.

Nuk lén burri me mustakë — kinsè: nji pun' e rândë nuk kryhet me nji hov.

Hupme si guri nd' ujë — shkueme dâm.

Âsht buk e djathë këjò punë — âsht e kollajshme.

Filani ká dhâmbët e bardhë e shpírtin e zí — filani âsht fjalë — mirë e zêmrë — keq.

Edhè me pupulë me e prekë e ndîen — nuk duron.

Patme buk kollomoqe e na çuene egjerë — kjeme zí e u bãme mã zí.

I kan raë veshët në tokë — nuk do me ndîe.

S e qite shkortin, s e ké troften — pá dhânë ndo 'j sênd, gjã s fitohet.

E ká mârrë nen thue — e ká mârrë tinzisht.

E ká lugen në brêz — âsht próre gádi; s ká të vshtír me bã ndo 'j sênd.

Mos të kétë dashtë me na futë ndo 'j thumb — mos të kétë dashtë me na thérë më fjalë. a me na qitë ndo 'j ngatrresë.

Fergon në voj të vet — âsht pasanik.

Filani bân petullat nd' ujë — mundohet per nji punë qi s del.

Në mos paç punë, luej deren — punen kúr s e ké, kerkoje.

Qêni qi lehë, s ha — të keqen t' a bân tinzari.

Filani voe të kuqe s bân — sá do i madh, mrekullië s bân.

Mali, si t' i thuesh, të pergjegjë — po të kallxoj çka ndjeva.

Kúr t' i shkojsh kúi në gostë, lidhe pulen per kâmbet — bânja gádi ndéren atij qi t' a ká bã tý.

Krye shterë; krye lopë; kokë fyell — budáll.

Kû â filani? â tui luejtë kukë — â mbshehë.

Të ha sherqinin e të rreh me lëkura.

Të ha buken e të permbyzë kupen — harron të miren; nuk t' a din per ndérë.

Si me pasë lé në krye të pazarit — nieri pá ndjerzië.

Gjithkush të veten, mullîesi t' ujit — gjithkush flet per punë të veta, si mullîesi per ujë.

BKSH

Hidhu e perdridhu atŷ se atŷ po gjindesh — nuk dahet prei atij vêndit, mêndimit etj.

Béja e shrêmbtë ká rrfénë mbrapa.

E vêjshin në bisht të lahutës — lojshin me tê.

Bâne të miren e hidhe në detë, në mos e dijtë peshku e di Zoti vetë — Vepren t' ânde të miren lê t' a dijnë Zoti, mos kerkò t' a dijnë nieri.

8. Çérdhja e Fëllânxave.

Në nji arë me grunë dy fëmijë gjetne nji çerdhe fëllânxash e ju duel puna me e xânë fëllânxen kah xéte voet.

Mâ i madhi i tha shoqit: — Ti merr voet e un po marr fëllânxen, zogu e voet janë gjithnji. —

— Atë botë prá, ja kthej mâ i vogli, fëllânxen epma mue e voet ruej ti per védi. —

Tjetri s dote, ky e ngucte e atë herë filluenë m' u hângrë, m' u kapë, m' u ngrehë flokësh. Nderkaq iku fëllânxa e voet, qi mbájte njêni në dorë, u thyene. Tui paë se të dy kishin mbetë me dorë thátë, e lane shamaten e thane: — besa besë mirë ká thânë goga, mâ dobië âsht me fitue nji voe se me ngrehë degame (shamatë) per me fitue nji pulë.

9. Luta e Fëmijve të Shkollës.

Zot i dashtun, qi per fëmijë
Ké diftue gjithmonë dashtnië
Zêmrë të mirë e mênde të hollë
Epna néve mbledhunë n' shkollë.

Atò krahë, qi arit ké,
Êjëll i mirë, t' i késh mbî né
Ti nder këndime, ti nder lojë
Me kujdes të na késh nen rojë.

Baba e Nâna me na rritë
Sá mundohen të shkretët per ditë!
Babës e Nânës, o Zot, të vshtirat
Ti shperbleja me gjith të mirat!

Dijen Mjeshtri me na mësue
Bán trazime pá pushue,
Zot i dashtun, mũndit të tij
Nepja gëzimin me plotnië.

Zêmrë — bardhve, qi ket jetë
Jau bâjnë t' âmblë fëmijve të shkretë,
Zot i dashtun, në të mbrâmen orë
Bânja vêndin nder Qiellorë.

10. Lisi.

U dukne nji ditë në gjýgj dy djelm të rí. Njênit i thojshin Kel, tjetrit Gjokë. Muer Keli e i tha gjygjtarit: — Ká trí vjet qi m' u desht me bã rrugë të giatë, e para se m' u nisë ja paçë lânë Gjokës nji unãzë me gur të kushtueshemë per me m' a ruejtë me kujdes. Tesh ky i bje mohit kësájë punë e s do me m' a kthye unãzen.

Gjoka vûni doren mbî zêmrë e tha: — pasha ndériën t' ême, un per at unãzë s dij gjã. Keli ká kênë gjithmonë e âsht edhè sot dashamiri i êm por po më duket se mëtë nuk i paska në vênd.

— Kel, ju suell gjikuesi, po a ké ti kênd me të bã dishmië per fjalë qi po thue?

— Per fat të zí t' êmin, ja kthen Keli, s kam kerkênd per pós nji lisit të vjeter qi gjindet në mjedis të fushës, e tu rrânxa e atij lisit e bâna porosiën e u dava prei këtij mikut.

— Po të bâj bé, ja priti Gjoka, se as per atë lis un s dij gjã.

Atë herë muer e tha gjikuesi: — shko Kel e shpejtò me më prûe nji gêmb t' atij lisit, t' i shof gjetht. Ti, Gjokë, prit këtu sá të kthejn Keli.

U nis Keli, e gjikuesi mbas nji copë herë tha: — Po ç' u bã Keli, qi spo vjen? . . . Çile, Gjokë at dritore e shikjò a duket kund . . . —

— Zotní, i pergjegji Gjoka, s mundet me ardhë kaq shpejt Keli, pse lisi â lerg nja 'j gjŷsë sahatit.

— A kështû â! nieri gënjeshtár e i pa — Zot! briti gjygjtari; a s më pate thânë ti pak para, se as per at lis nuk dij gjã? Po kúr e din lisin a s do t' a dijsh edhè unãzen? Njikështû duel në shesh mbrapshtija e Gjokës, e ju desht me e kthye unãzen e me i ndîe do të rrahuna tu rrânxa e atij lisit.

— „Shpesh herë del mashtrimi prei védit e fajtori e zblon pá dashtë të keqen e vet kah don me e mbshehë.

11. Gomari e Káli.

Po pse, po pse — me Kálin
Ankohej nji Gomár —
Tý ndjerzit të bâjnë kaq ndérë
E të shame mue po më falin?
Se i bari vetë mbî shpînë
Sî ti, a thue, s e dijnë?

E Káli i thot' kadalë
„Në mos gabosha, tý të perbuzin ndjerzit
Pse si gomár ti i bán e vetë si Kál."
— Mã fort se puna vetë me të qitun në zã
Shum herë â mëndyra se si jé tui e bã. —

12. Cingarja e Lopës.

Cuku, i biri i nji katundarit, i çote lopët e veta me kullotë afer nji breshtës. Të gjitha e kishin në qafë ká nji cingare, e lopa mã e mirë cingaren mã të miren.

Nji i huej tui dalë prei breshtet u ndal me kuvêndë bashkë me bariën, e i tha: — Oh ç' cingare paska ajò lopë! sá e ké blé? Dhetë grosh, i pergjegji Cuku — Pashë të drejten! ja kthej tjetri; dhetë grosh . . . po tý t' a paskan falë! . . — Ashtû mã! E mire, a po m' a nep ti per nji mixhidë? — Po t' a nap, tha Cuku, e muer mixhiden e dha cingaren.

Lopa tui kênë pá cingare vojt andej e këndej neper kullosa e n' e mbram u fut në breshtë, e Cuku s mujti me e gjetë. Aj nieri i huej ishte nji cub e mbshehë nder kaçuba kíshte mârrë lopen.

— Këqyr mos të dalin dâm çka të nepet teprië —.

U kthye Cuku në shpië tui kjá e kallxoj fatzeziën e vet e thote: — Ah mue m' u thashin krahët, mos m' u kujtue se aj cubi nuk m' a lëshote kot at mixhidë në grusht, por sỹnote lopen! — I tha baba: — ká bã hajní me tý si bân mkati me nierin. Ne e parë të ngrehë mkati me uzdajë të fitimit, e si t' i kétë dalë puna të bân me sharrue. Me i dhânë nji gisht, t' a xên doren. Mbáje prá ket mësim: mkatit mos i xên besë kurr, pse jeten t' a bân vënér.

E nâna u suell prei Cukut e i tha: — po ti, biró, a se ké dijtë sá i motçem âsht zakoni me ja vjerrë baktiës në qafë nji cingare, kúr del me kullotë?

— Moj nânë, i pergjegji djali, mixhida m' i muer mëtë. Un thoshe me védi: çka i vëjin lopës kumbona? A thue lopa me kumbonë në qafë po qet tâmbel mã shum, se pá tê? . . . Lê t' a mârr ketë mixhidë, qi po më qet para fati i mirë! Mbassi më hupi lopa e mora vesht vetë dobiën e kumbonës. —

— Ti vetë, birò — ja xûe nâna — jé shymëtyra e ndjerzve mênde létë, qi lëshohen mbas epshimeve të veta. Perbuzin shum zakone të vjetra, persè i xãnë per të pá dobiëshme; por tek e mbramja dâmi ju çilë sỹtë e fillojn me e paë vëjimin e atỹne zakonave, qi babat t' onë, tui mêndue e tui vûe oroe, kan temelue.

13. Fili e Mëzati.

Ecte Fili per pazár
Ishte veshun krejt me ár.
Mzat e lopë e qên e dhië,
Tek e pánë me kaq stolië
Per me i bâmun Filit ndérë
Ulne kryet me nji herë.

U kthye Fili nji ditë tjetrë;
Ishte veshun me mbëloj' të vjetrë,
Mzat e lopë e qên e dhië
Mã me krye s i bâne atij.

U bind Fili e tha: — po si
S po kujtohen këto teshti,
Se jam Fili, qi n' at ditë
Të tân' pazarin kam shetitë?
— „Po, i tha Mzati, njaj vetë jé
Por at' mbëloj me ár s e ké“ —

Pushtedja e Fisi meritojn ndérimin
Por i Madhi do të kétë edhé perjashta,
Ne dashtë i madh m' u mbájtë, të madhniës diftimin.

14. Lypca.

Ishte kohë zijet e shetitte neper katund nji grue e huejë tui lypë lëmoshë. Edhé se e veshun vorfënisht, asgjãmângut diftohej e dëlírtë. Do shpija e nisne keq; do tjera i dhane pak gjã; veç nji katundár i vorfen e priti me të mirë në kësollë të vet e e bâni m' u xé te votra. pse ishte acarim i madh. E shoqja e katundarit i fali edhé nji pagaçe, qi pak para e kishte xjerrë prei furret.

Ne e nesre të gjith atò në derë të cillve kishte trakllue grueja e pa-njoftun, kjene thirrë me hângrë buk në pallas të katundit. Tui hîë nd' odë të bukës patne para sỹsh nji truezë të vogel, kû ishin vêndue haenat mã të zgiedhunat.

Ishte bã gádi edhè nji truezë tjetrë me shum çinija, mbĩ të cillat u shifshin do copa buk të mykuna, do kertolla e ndo 'j grusht krunde; por pjesa mã e madhe ishte faret pá gjã.

— Urdhënoni; ju tha atë herë e zoja e pallasit, vetë jám ajò grue lypcë, qi keni paë dje veshë vorfënisht. Nder këto dit qi janë mbyllë gjindja per buk, kam dashtë me njoftë zêmren t' uej. Njikëto zêmrë bardhë (e ju bâni me gisht katundarit e katundares) më kan pritë si mũjtne mã mirë, prandej sot më do zêmra me i pasë në truezë t' ême, e me ju lidhë per gjith vjetë ndoj sênd. Jue ju kam shtrue perpara gjãn t' uej, shka ju ká mbastue zêmra me më dhânë. E mbàn' je mênd se edhè mb' atë jetë andej keni me gjetë shka keni bã e dhânë në ket jetë.

Shka miell në tokë, korrë në qiell.

15. I verbti.

Ndreka, nji i verbtë, kthete nji ditë prei kishet me shkop në dorë tui prekë token andej e këndej: ecte kadál i shkreti. Nji fëmijë i keq, qi i thoshin Lukë, per me e qestis, i tha:

— Po lidhim kusht bashkë: a m' a nep nji mixhidë të bardhë në ngitsha mã shpejt se ti?

— Po, ja priti i verbti, por due me zgiedhë une se kúr e kû.

Luka, tui qeshë, i ndej mbë tê; edhè u lidhne me fjalë faqe dy vetve qi ishin atŷ. — E mirë, tha Ndreka, në pikë të mjes natës kena me paë kush mbërrĩn mã parë në gjytet.

Rá mjesnata, e këtà të dy u nisne. Ishte nji nat' e terrshme, qi s kishe paë me të shtië gishtat nder sŷ, e rruga delte neper nji pyllë. Per të verbtin nat' e ditë ishte gjithnji; e tui écë mb' atë të veten hini në gjytet perpara se me zbardhë drita. Por Luka treti në pyllë

e herë ndeshte me krye mbë gêmba e herë lête sukujt nder morriza. Ishte çue dielli dy pash kúr faqeziu mbërrîni në gjytet.

Ju desht Lukës me lá mixhiden e bardhë; por gjithkush thote se lypë nji tjetrë gjã.

Mos sháni kurr atà qi kan ndo 'j gjymtim, pse, në mos prei robit, e keni gádi ndeshkimin prei Zotit.

16. Mênde léti.

Aj qi vetem beson shka shef e i thonë,
Mênd — létë do thirrë gjithmonë.

Aj qi kurrgjã s beson pá prekë, pá ndîe,
Edhè aj nder të mãrrë do shtîe.

17. Mbahet se jam diçka.

Me zi nder trũ ká mujtë ky djalë me futë
Nja kater fjalë e tesh kujton se në qiell
Po mbërrîn me krye, e nuk â nêlt nji kút.

Ti dukesh si nji mizë qi kryet me miell
Tui pasë cirkllue në mullî, shkon fluturimin
Herë ndër babune herë nder thasë tui siellë.

E se mullîës â bã e ká mêndimin.

18. Kuleta.

Simoni, i biri i nji puntorit, ishte ndẽjë nji ditë tu rrânxa e nji lisit në mjedis të nji lândores. U ankote aj e dneste e lutte Zotin me gjith shpírt.

Nji Zotní i veshun me petk të blértë gjuete nder ato prozhme. Tui ndîe ankimet e djalit ju avit e i tha: — Çka po kján kështû? — I pergjegji Simoni: — kam nânen të ligë e më ká çue baba tu barnatari me blé bár, e më ká tretë kuleta e parevet në rrugë. —

Zotnija i tha do fjalë në vesh gjutarit, qi e perciellte, mandej xuer nji kuletë mëndashit të kuqe me do pare arit mbrêndë, e i tha: — a â këjo kuleta e jote? — Jo, kuleten vetë s' e kam kështû, i tha djali, e êmja âsht e dobtë e s ká asò paresh. — Atë herë do të jétë këjo e jotja, tha gjuetari kah xierte prei xhepit nji kuletë katundarësh — Po, t' u ngiatët jeta, ja priti Simoni, âsht e êmja —; e e muer me gëzim. Zotnija së mbramit i tha: — per me t' a shperblye shpnesen, qi pate në të Madhin Zot edhè urtiën qi ké, merre edhè ket kuletë. —

— „Ngushtimet i shliron Urata, gëzimin e vertetë e nep urtija" —

Nji djaloç tjeter êmnit Gegë e pat ndîe ket të ndodhun. Prandej tuk u kujtue se aj Zotní kishte dalë së dytit me gjue nder ato vênde, u ul nen nji fojlet e nisi me kjá e me britë: — Uh i mjeri vetë, i mjeri vetë më ká tretë kuleta! —

U afrue Zotnija edhè këtij djalit, e tui ja qitë para sŷsh nji kuletë plot me pare të vérdha, e pveti: a âsht këjo kuleta qi të ká tretë? — Shi këjo vetë, i pergjegji Gega, e shtrini doren me e kapë. Gjuetari, qi ishte per brîë Zotniës, i tha rreptë: — Prit, faqe-zí! Kështû po kerkon ti me e mashtrue Zotnín t' êm? Pare tjera do të késh prei mejet —, e me nji thupurë thânet ja bâni shpînen puça, si e meritote.

— „Rrêna bje shpesh ndeshkimin, rráll fitimin." —

19. Ndigiesa.

S â i ndigiueshem aj qi shkon
Tui birue kúr ndigion
Pse filani më ká urdhënue
Pse kështû më duhet me punue;
Në daç me kên' ndigiues i drejtë
Me shtrue mênden të jësh i shpejtë.

20. Fjalë popullore.

Filani m' â bã grẽth — më nep merzië.

E njof si paren e kuqe — e njof mirë.

Ká tretë nder male të shkreta — ká shkue lerg.

I vjerr në qese duhanit — i muen të tânë, i kalon.

E ká nisë me 'j grusht mĩza — e ká nise pá krye gjã me tê.

Mos i merr fjalët skalapurrĩ — mos i merr per të keq.

S i ha kurr trí buk në nji hĩ — rrugaç, rrahaderë, qi siellet an' e kând.

Kû mbjellë, nuk korrë — rrugaç etj.

Si shë Nëkolli per gjith vána — nieri, qi duket gjithkund. Nuk zhgrehet tufã në dét, pá u thirrë shë Nëkolli.

Jena buka e nji miëllit — jena miq, dashamire; të njof mirë; e dij se kush jé.

Me kêne qên ha buken ndêjë — fjalë qi i shkrepet atij, qi i thot qên kúi, e do me thânë: un e fitoj buken me mũnd e me punë, ti per kûndra e fiton si qên, të cillit ja qesin kashaten në stol.

Me ndêjë me hûndë frŷtë — me kênë idhnueshem.

Si pulë pá furrik — nieri pá cak.

Filani ha hudhren pá buk — nieri i pá pasun.

Zogun e ké, në daç me e lëshue, lëshoe; në daç me e mbajtë, preji krahtë — ruje të miren.

Fëmijë po léjn mjeft, por djep s po ká — fjalë po dalin shum, por gjã s po bâhet.

Mîni ha grepin, mica ha mînin — njaj qi i bân keq tjeter kúi e mbrapa e gjẽn të keqen prei nji tjetrit.

Të shetitë neper hûndë e s jé i zoti me i bã gjã — para sŷsh e ké per ditë etj.

Po na then nji krah edhé neve — po na lên mângut, b. f. tui na mârrë ndo 'j trim prei shpijet.

Sá pat thesi mel, u sjellshin zogjt — sá pate pare, pate miq.

Prektë bár e ja bâftë Zoti ár — fjalë urimit.

Trimi i mirë me shokë shum —.

Lëpîn kû pshtŷn — me levdue ndokênd mbassi t a késh shá perpara.

Më kan dalë do bolla tjera — tui rmue ndo 'j sênd kam gjetë do ngatrresa tjera.

Ká pupula shum e mish pak — ká dukë shum e gjã pak.

Krénín nuk e çon qerri e zhelet ja çon gjeli — sá madhshtuer aq zhelan.

Rrféja nuk shkrepë dý herë mbë nji lis — nji fatzezië e madhe nuk të msyen dy herë.

E paguen si ujku me lëkurë — e paguen të keqen me krye të vet.

Kam qindrue me purrî në gojë — qindrova perdhûni.

Nji sênd i vogel sá e zeza e thonit — i vogel fort.

E këqyrshin si me kênë hýll me bisht — e këqyrshin si mrekullië.

Bân nji e Zoti të nep dy.

21. I Fórti nder të vshtíra të pa — meritueme.

Zêmrë — fórti e zêmrë — trimi
Njat herë duket kúr s ja prékë
Pagjen mrênda aspak idhnimi
Pse pá faj i bje me hjekë.

22. Fajtori s â kondênd.

Shpírt i mãrr âsht njaj qi uzdajen
E ká ngulun tu mbrapshtija;
Po; ndoj herë u duk se mâjen
E pat prékë, kû rrin lumnija,
Por me thânë se në pagjë ká kênë
S e nap fjalen kurr; â rrênë!

23. Bulkija.

Bulkiën e kapi Kaini i biri i Adamit. Natyra vetë e mësoj nierin m' u bã búlk, kúr filloj ky me vûe oroe se bîmët e lisat vîshin tui u shtue a pse farët e tyne kishin rá në tokë, a pse degat këputë a hjedhë andej e këndej shtîshin rrâjë permbrênda dheut.

Bulkija ne e parë e bâni nierin me ngulë tbãnen e vet në nji vênd. Atŷ kû nieri kishte mbjellë, dote, si âsht e ditun, me pritë edhè kohen e të korrunit. E pse ara lypte kujdes pá dá, ashtû afer arës së vet ndertote nji stan tui ngulun hûj në tokë e tui sjellë neper to gêmba e xunktha si trinë, e tui i veshë me lëkura shtâzet. Shum stana këso doret, të cilltë me kohë duelne mã të forcuemë e mã të gjânë e u bâne shpija, trajtuene katundin e parë, qi mã vonë, tui u rritë e tui u shtue, u bã tek e mbramja gjytet i vogel.

Të Shkruemit Shêjt na permêndë Henokjen si gjytetin mã të motçmin, temeluem prei Kainit, i cilli ja njiti êmnin e djalit të vet Henokut. Ndjerzit tui jetue bashkarisht në nji vênd patne kujtimin e parë të drejtes, due me thânë t' êmin e t' ândin. Së parit të tânë toka ishte nji gjã bashkarië. Por atë copë dhé, qi gjith i cilli shkote tui punue per védi, e mbájte per gjã të vet, e prandej e caktote tui e rrethue me gardh a me hendek. Të ndêjunit e shum ndjerzve me vetija të ndryshëme në nji lagje të njimêndshëme, i nepte shoqi shojt ndimë e valë kah puna. Rasa e nevoja u bâte shkak qi mbas nji hartimit të vîte nji tjetrë, e këso doret ju lakmohej edhè mã fort gjallimi bashkarisht.

Nder hartime mã të motçme kishte rândsië të madhe perdorimi i zjermit. Fuqiën e tij do t' a kétë paë nieri së parit tui vûe oroe rrfén a tui pasë ndokush ferkue pá híri dŷ drû njênin me tjetrin, njashtû si po shofim se bâjnë do popuj t' egjerë. Shkaku i vëjimit shum nduersh, qi ká zjermi, do popuj të motçem e adhruenè si Zot. Njifej zjermi para se ndodhi permbytja e dheut. Të shkruemit Shêjt na permêndë

Tubalkainin si të parin farkues, e kjone â provë qi asò kohet njifej perdorimi i zjermit nder punime të metalit.

Para gjith çkahit bulkija i çoj ndjerzit me e njoftë e me e adhrue Zotin. Búlku, qi hjedhë faren, mirë e di se aj prei védit nuk mund t' i napin farve zhdrivillimin qi duhet; e prandej aj me luta të devoçme sillet me të shoqen e me fëmijët kah Dhânsi i gjith të miravet e tui ja dijtë per ndérë Tenzot ja nep kushtin e parë të fryteve të veta.

Bulkija, per vjefshim qi ká u mbájte mbë stimë të madhe prei të motçmeve. Vetë ndjerz Sundimtarë e kishin per ndérê me livrue me parmêndë.

24. Ujku.

Nji ditë Ujku prei Cukalit
Tui paë delet grumullue,
Rrite kthelltas tui mêndue:
Sá do nji me e zgrapë pse s bân?

I rá në mênd me ndruemun shtatin
E m' u veshun si barië,
Me çakçir e me xhurdië
E m' u mbëlue me tallagan.

Muer zumaren me nji kâmbë,
Me kâmbë tjetrë muer nji drũ
E prei malit poshtë u vûe
E nder berre xûni vênd.

Flêjshin delet, flête qêni
E barija nen fojletë.
Ujku u avit me kâmbë të létë
Pá mãrrë frymë, pá trẽmë kerkênd.

— Déri këtû më shkoj puna mirë,
Tha me védi Ujku i zí,
Jo nji dele por nji mijë
Sot po i shkyej kadal kadál. —

Çon prá zânin per me e nisë
Grigjen të tânë tu shpella e vet;
Ah fatziu! Tek sá bertet,
N' at ças gjumin bân me dalë.

U turr qêni tui lurue,
Del barija me tagan,
Ujku pshtjell me tallagan
S mujti védit me i dal' zot.

Ujku mbet. — Çillon per ditë
Qi dinaku kah kerkon
Me rrẽjtë tjerët, aj vetë sharron.
Ujku lëkuren s e ndron dot.

25. Perendija.

Nji djalë i urtë fort kishte afer me shpië nji idhulltár e këtij i thote shpesh: — S ká por nji Zot të gjáll, i cilli ká kriue Qiellen e Token e bân Diellin me shndritë e nep shín e i di të gjitha punët t' ona e mêndimet t' ona e ndigion të lutunat e gjithkúi. Aj vetun mundet me na dhânë ndeshkimin e me na shperblye të miren, me na pshtue e me na dënue. Këto idhuj, qi ti adhron, janë trajtue me dhé; s kan fuqië as me paë as me ndîe, e prá neve as të miren as të keqen s mund të n' a bâjnë. —

Njikështû flitte djali, por idhulltari s i vête vesh. Ndodhi nji ditë qi ky duel në fushë per punë të veta. Djali, nder sá ishte lerg aj, theu copë e grimë idhujt e tij, per pós mã të madhit, të cillit i vûni në dorë nji shtagë.

Kúr u kthye Idhulltari u bã me pië mîzen prei idhnimit e muer me bertitë: — Kush m' a ká bã ket të zezé? — Këqyr, ja priti djali i vogel, mos të jétë

kênë idhulki i madh me i dermue mã të vogjlit. — Jo kurr, i thotë Idhulltari, s' â bã këjo punë: idhullin e madh kurr s' e dij se ká luejtë kâmbë e dorë; ti shpírt i keq, ti i ké grimcue idhujt e mĩ, e me ket shtagë due me t' a çá tý kryet per gjŷsë per të zezen qi ké bã.

— Prit, mos u idhnò, i pergjegji djali me të mirë; ti per ket idhullin t' ând po thue se s ká fuqië me bã çka kam muejtë me bã vetë fëmijë i vogel; sá mã i madh prá do të jétë të Kênunit të Gjithpushtueshem, qi prei asgjãjet ká kriue Qiellen e Token? —

T' i ndĩmen këto fjalë Idhulltari mbet pá zã. Mêndoj nji grimë me védi; thej e grimcoj idhullin qi kishte mbetë në kâmbë e ulun në giûj adhroj të paren herë Zotin e vertetë.

— I lumi aj nieri, qi i shndritun prei Shêjtes Fé, adhron të Madhin Perendië Kriuesin e gjithçishtes.

26. Atyna.

(Prei Leonard Martinit.)

Át-ynë e Zot qi në Qiell rri tui sundue
Me dije e me pushtedë gjith-çka kriove,
Êmni yt gjithkund, si duhet, kjoftë adhrue;
Dergona Regjiniën, qi na zotove.

U bãftë vullëndesa jote e pa-mbarue,
Mbĩ dhé, si në Qiell, u bãftë gjith-çka urdhnove;
Buken qi korp e shpírt bân me jetue
Epna per ditë, e mos na lê nder prove.

Fajet, qi bâjmë per herë, ti o Zot, na i ndië
Na i fal detyret, me perdllim shutiti,
Si na po i ndiejm anmiqt qi na kan mnië.

Larg nesh tundimet me dorë t' ânde priti;
Librona prei gjith s' keq e në ket shkretië
Epna Ti ndîm' prei s' nalti e mët na ndriti.

27. Mîzat e Marimangat.

Ç' farë shestjet ká 'pasë Perendija me kriue mîzat e marimangat? Po çka i viejnë nierit këto bubrreca? Un, me muejtë, të gjitha kishe me i shqymë — Njikështû flitte me védi nji Princ, djalë i rij.

Nji ditë ky Princ kje thye në luftë e u vûe në t' ikun. Njatŷ ne e mbrãme i lodhun prei mûndit u shtrîë nen nji kështêjë në mjedis të nji pýllës, e e muer gjumi. Nji ushtár anmik e diktoj e me shpatë në dorë i afrohet dalë kadál per me e pré. N' atë ças nji mîzë xûe vênd në fëtyrë të Princit e njekaq e thëri sá e çoj prei gjumit. Me 'j herë u çue në kâmbë, xuer shpaten e anmikun e bâni me ikë.

Prei andej ngau Princi m' u mbshehë në nji shpellë t' asájë pýllë. Naten nji marimangë êndi brimajen a pelhuren e vet në grykë të shpéllës. Dy ushtárë prei anmiqve, qi u siellshin tui kerkue Princin, duelne ne nádje para shpéllës e Princi i ndjeu fjalët e tyne: — Këqyr, thote njêni sish, per të drejtë Princi do të jétë mbsheh këtû mbrêndë. —

— Jo, i pergjegjte tjetri, mbrêndë pá shkye pelhuren e marimanges s ká muejtë me hîë. —

Kúr u shporrne andej, Princi çoj duertë perpjet e u lut me gjith fuqië të zemrës: — O Zoti i êm tý po të falemi ndérës pse më pshtove mbrame me at mîzë, e sot me ket marimangë. Falma guximin e mbrapshtë qi kam pasë kúr kam gjikue punët të tua e kam thânë se janë punë kote. —

28. Sá vëjin këndimi.

Njaj qi s punoj me kohë kúr ishte i rij
Mênden e vet me zbukurue me dije
Dâmin e madh ká per t' a paë në pleqnië.

Mocat e vet me dritë, védin nen hije
Të padituniës e shef, zêmra po i tûndet;
Atë botë dishron, por kot, m' u vûe per fije;
Kúr mujt, nuk desht: tesh qi dishron, nuk mûndet.

29. Kolana me margarita.

Nji Zojë e rândë bashkë me dý bija të veta shkote nji ditë në darsem në këstjell te nji Princit, qi ishte në kryë të nji prozhmit të madh. Pak para se të hîtë mrêndë, karroca u avit per së teprit nji gardhit, e nji ferrë ju ngatrrue flokve të njênes asò várzash, ja këputi pênin, qi mbájte kolanen e margaritave e margaritat u shperdáne per tokë. Grueja bâni me e ndalë karrocen e zdrypne të gjith e filluene me kerkue margaritat ndeper bár e ndeper triska andej e këndej. Të dyjat várzat ishin plot me idhnim, pse po vanoheshin tui kerkue e drojshin se s po e shifshin shkelximin e asajë dite. Në kaq tui ngá e tui dihat ja mbërrîn nji trim, i cilli per ngut e në vesh i tha zojës: — Ikni këndej, se po rrezigoni kryet; prétarët janë mbshehë në prozhem: mjerë kush ndeshë mbë to! Pak gjã të vanojshe me ardhë, s po ju gjējshe. Ikni sá mã shpejt, ndryshej nji plumb a në báll a në shpînë po e fitoni. — Zoja e shkretë i fali atij trimit do pare; e pá mêndue mã as per margarita as per darsem, suell kualt mbrapa e u nis në shpië të vet.

Nder sá u kthejshin ju thote ajò nânë të bijave të veta: — Vêni oroe mëshríren e Tenzot! Sá me dije i siell punët e veta! Rrnesen t' onë e ká mbájtë i Lumi me njatë pē mëndashit me margarita. U këput pêni, e pak sá u ndalme, pshtueme. Xêni prá, o bijat e mija, prei këtij mësimit, qi Zot' ynë ka 'j herë na bân me hjekë pak keq per me na ngushllue mandej me nji të mirë, qi s mbaron.

30. Shkolla e Nânës.

Kúr ishe i vocerr, nâna më pvette mue
Kah më barte ngryk: biró, kû gjindet Zoti?
E vetë me sỹ perpjet gishtin tui çue
I shenjojshe njat vênd kû shkelxim — ploti
Dielli shetit, — ket shêj un së parit bãna,
Dijes me tênе i hîna e m' u gëzue nâna. —

E kúr me qitun do si do fillova
Ndo 'j fjalë prei gojet, nâna më tha per së rij:
Kush të ká kriue, biró; atë botë shqyptova
Me gëzim këto fjalë: — i Madhi Perendië.
— E këjo pat kên' e para fjalë, moj nânë,
Qi bashkë me tỹ tui ndêjë xûna me thânë. —

31. Kutija e árit.

Nji i parë ju kallxoj disá zyrtarve, qi hashin buk bashkë, nji kutië árit per burrnot, qi kishte fitue pak dit para. Mbas nji grimet tui dashtë me mârrë nji hûndë burrnot e kerkoj kutiën në xhep e u bind kúr s e gjet. — Zotnija e juej, tha atë botë, të m' a bâjnë ndéren me këqyrë, pa lè a i ká hîë ndokui në xhep prei habijet. —

Të gjith u çuene në kâmbë me 'j herë e i suellne së mbrapshtit xhepat e vet, e kutija nuk duel. Nji flamurtár, i cilli dukej i vrântë në ftyrë, mbet ndêjun e s desht aspak me xjerrë xhepat e vet.

— Po bâj bé, tha, per ndéren t' ême se kutiën s e kam; e mã mos më pvetni. — Zyrtarët u dáne tui luejtë kryet e se i cilli në mênde të vet e mbájte flamurtarin per vjedhëc.

Ne e nesre i pari e thirri afer e i tha: — Kutiën e kam gjetë; më kishte pasë rá n' astár të petkut. Po ti më kallxò pse mbramë nuk i solle xhepat, si i suellne tjerët. —

— Zotní, i pergjegji Flamurtari, per nji arrsye, qi vetem tý po t' a rrëfej, nuk i solla. Prindt e mië janë të vorfen e këtyne ja dáj gjysen e pagës s' ême, e gjã të xétë unë s ha kurr n' e mbrâme. Kúr dje Zotnija e Jote më bâni ndéren me më thirrë në darkë, un darken e kishe në xhep. Teshti kujtoje vetë, Zotní, a lypte udha qi t' i siellshe xhepat e mië e të xiershe jashtë nji copë buk të zezë e ndo 'j kashat tjetrë nder sỹ të shokve. —

— Ti kênke djal' i urtë fort, i tha i pari me zêmrë të thekun prei atij rrëfimit. E me të ndimue ndo pak me ju bã ndîmë prindve t' tú, per ditë ké me hângrë buk në truezë t' ême. —

Mbas këtyne fjalve e shtîni flamurtarin nd' odë të bukës e nder sỹ të zyrtarve ja fali kutiën e árit per shêj të ndérimit.

— „Dúje prinden t' ânde si bír' i dashtun, e Zot' ynë ká me t' a shperblye dashtëniën me hijr të vet.“

32. Nâna me buzë në gaz.

Hýjt qi në Qiell pá zã
Náten tui shndritë kalojnë
Pá i dashtë nuk mund i lã,
Lulet qi në kopsht lulzojnë
Âmbel tui hapë amshimin
T' êmin e kan dashtnimin.
Por mã nji mij e 'j mij herë
Se të hýjve e kândshmja dritë,

Se lulet qi në Prêndvérë
Fillojn në kopsht m' u rritë,
Mue nâna, kúr më shikjon
Me buzë në gaz, më gazmon.

33. Dredhzat.

Nji ushtár i shtŷmun me vjet, e qi kishte nji kâmbë drûnit, mbrrîti në nji katund e u smûe. Mbassi s ishte i zoti m' u shtŷe mã andej u ndal në nji këwhile e u shtrîe mbë do kashtë. E liga u bã e rândë. Nji çikë e vogel êmnit Age, e bija e nji puntorit, kishte dhimë të madhe per të ligun, e shkote me e paë per ditë e i falte ndo 'j pare. Nji náde ushtari i tha çikës: — Age moj, sot veç kam ndîje se prindt t' tú janë me nevojë, e prandej më kallxó të drejten si të kan rá në dorë gjith ato pare qi më ké falë? Mue më do zêmra mã fort me dekë ûnit, se me mârrë nji soldë qi të më bâhet vême në shpírt t' êm. — Oh, ja kthej Agia e voglë, mos të késh syç per ket punë. Këto pare i kam fitue vetë me hír të Tenzot. Une shkoj në shkollë të katundit, e perpara se me mbrrîë më duhet me dalë per nji prozhmë të vogel, atŷ ká dredhza sá uji. Per ditë e mbushi volin me kokrra e shes e fitoj gjashtë solda. Prindja m' a di punen e ju kãnde e më kan thânë madjè, nevojtarë pernjimênd jena, por skami s na liron prei detyret qi kena me i bã mirë atij, qi âsht pá mbëloje e shtroje mã zij se na. —

Prei mãllit e prei mirënjofsijes i cikroj lodja ushtarit plak e i shkoj ndeper faqe, e tha: — Zoti t'a kujtoftë të miren, o vajzë e voglë zemrë-dhimshme, e prindve të tú jù prûftë mbarë gjithmonë.

— Nonsè nevojtarë, ti vetë mundesh prore, kúr të doesh, me jau lirue të vshtirat shokve të tú. —

Mbas nji farë kohet nji ushtár i madh e me nishana në parzem qilloj në katund. Strêmi i tij xûni te hani, kû do t' u nalte nja 'j sahat me pushue kualt. Ndjeu per ushtarin të lig e vojt me e pae.

Ushtari i lig me të shpejtë hîni me folë per atë vajzë qi i bâte gjith atò të mira.

— Çka po thue! Briti zyrtari, nji vajzë e shkretë me të bã kaq ndérë e kaq të mira, e vetë dikúr i pari i yt, qi të kam pasë në rrogë t' ême, me bã per tý mã pak se ajò? Mos kjoftë thânë kurr! Njitesh po i bâj zã të mîve me të hjekë këtej e me të çue në shpië të s mũndve të katundit, kû kan me të rá mbrapa si duhet.

Si ju bâni zã të vetve, shkoj zyrtari në shpië t' Ages së voglë, e i tha: — Mishíra e jote m' a ká thérë zêmren e kam lotue prei mãllit. Atij ushtarit të shkretë, qi n' at ksollë gjindet, i pate falë dymbdhetë pare t' imta rgjândit, na per ta dymbdhetë pare arit.

S dote prindja me lânë Agen me i mârrë atò pare, pse, thojshin, shkapercejn per së teprit sherbimin qi i ké bã atij të ligut.

— Jo, jo, ju tha zyrtari; këto pare nuk janë por nji shperblim i létë, qi më nep fuqija me i bã Ages s' uej; shperblim mã të madh ká m' e pasë Agia në Qiell.

— Dashtnija e Dordhânja shperblimin e gjẽjn në ket dhé e në Parrîz.

34. Fugurja në múr.

Dikush me t' njyeme të bukura mbî múr
Me dije të madhe nji fugure xuer;
Ishte per fije qitun e per pẽ
Nji kopshtë me kroje e lisa e qiell pá rẽ.
Tek e pau nji majmun e xûe t' vertetë,
E pat dishirin atŷ mbrêndë m' u gjetë.
E kaq me turr e sŷni sá mb' at múr
Ndeshi kryet budálli e krejt u lnduer.
— Kurr ndonji të knaqun, bír, jo mos lakmò
Pá këqyrë perpara a â i vertetë a jo.

35. Duhija.

Nushi, djalë gjytetit, kishte mbledhë ferrmâca në pyllë. Kah kthete në shpië u çue nji erë e fortë, flakrojshin vetimat, bumbullote Qiella e shiu bite pá prã. Nushi, trêmb prei motit, u mbsheh në gavrë të nji lisit; e nuk e dijte se rrféja mã të shumen shkrepë mbî lisa të nëltë.

Pá pritë pá kujtue ndîhet nji zã: — Nush morè, Nush shpejtò me dalë prei kû jé mbshehë — Duel Nushi; n' at hov shkrepi rrféja mbî lis e bumbullima e bâni token m' u tûnd. Gjã të keq nuk e gjet Nushin, i cilli çoj duert perpjetë e briti: — Prei Qiellet më paska ardhë aj zã; po të falem ndérës, o i Madhi Zot, qi më ruejte jeten! — Prep u ndie aj zã: — Nush more, a s po ndien? — Ishte nji katundcë qi bertitte. Nget Nushi te ajò, e i thotë: — Tek jam, çka kerkon? — S të kam thirrë tý, i pergjegji katundca, per Nushin t' êm të voglin, i cilli â tui ruejtë patat afer këtij prronit e do të jetë mbsheh këtej pari m' u ruejtë prei motit. Kam dalë me e kerkue e me e mârrë në shpië . . . . . Qe tek duel prei atij gardhit.

Djali i gjytetit i kallxoj katundares se zânin e sájë e kishte kujtue zã Qiellet. Ajò perpoq duert me pervujtnië e i tha: — Ah biri i êm! Nonse zâni qi të ká pshtue jeten s ká kênë por zâni i nji katundcës, asgjãmangut falju ndérës të Madhit Zot, qi, pá dijtë une gjã, ká dashtë qi të thirrshe si per êmen.

— Po, po, i pergjegji Nushi me lot per faqe. Zot' ynë perdoroj zânin t' ând per me më pshtue, por ndima ndréjtë prei Tij më ká ardhë.

— „Të mirat e Qiellës nuk na vînë shortaz, por prei hírit të Tenzot.“

36. Fjalë t' urta.

1.

Me gojë haptë tui pritë sá rrijnë
Ndonji ndérë, ndo 'j lavd t' u vĩnë,
Shum janë ndjerztë qi rráll levdohen.
Janë të pá numer qi harrohen.

2.

Fitimet pá drejtnië
Sjellen të gjith djemnië.

3.

Ári me zjerm provohet
Miku në rrezik kuptohet.

4.

Nieri, qi kurr s u mësue me fólun mirë
Flet mãrrisht e flet keq edhè pá hír.

5.

Fat i mirë shum hera
Frigen e ká tu dera.

6.

Kush prei deket e kapë iken
Shi në rrugë të madhe shpesh gjẽn piken.

37. Kater Elementat.

— „Due me kênë kopshtár" — thote Filipi kúr, si u bã pêsmbëdhet vjetsh, e qortote prindja me kapë ndonji punë në dorë — „të kënaqet shpírti me jetue gjith herë në blerim e nder érna lulesh." — Por mbas disá mot u kthye në shpië e ankote se i dhimte shtati tui ndêjë pá prã germuq e giûjt nuk i durojshin mã.

Filipi dau atëbotë m' u bã gjuetár: — s ké si gjën, thote, jetë mã të kãndshme se me shetitë nder lândore e nder pýlla" —. Por gjoja shpejt e merziti, pse s durote m' u çue para agimit e me ndîe ajrin herë të lagtë e me niegull, herë të ftoftë per së teprit qi ja perqerthte shtatin.

I rá prá nder mênd me gjue peshk, e thote: — Me vozitë me nji lundrë të létë ndeper ujna të kulluem e me i xjerrë rretat mbushë me peshk pá hjekë të vshtir, besa besë mã mirë s ká. — Kaluene dý javë, por edhë këjò punë e lodhi, pse ju bâte se avujt e liqenit ja çartshin shëndeden.

Tek e mbramja vûni rrok me ndêjë n' odë të zjermit me goditë haenat. Kopshtari, gjuetari e peshkatari ishin në mênde të Filipet sherbtorët e gatuesit të haeve, i cilli ká per védi kashatat mã të mirat. Por s kaloj shum e Filipi u ankue me t' án se tymi i bâte keq e mã n' odë të zjermit s mund të rrite.

Atë herë baba e priti zymt e i tha: — Po ti kurrkund s dike me xânë vênd, e çka të kãnde sot të merzitë neser: per në mos mujsh me bártë ndonji prei kater elementash dhén, ajrin, ujin e zjermin, do të dalish prei shekullit, ndryshej derës s' ate s ká per tu hjekë kurr shkaku i ankimit. Per tesh po të urdhnoj atŷ me ndêjë, kû xûne vênd të mbramen herë, due me thânë nd' odë të zjermit.

— „Se-i-cilli shtet kján të keqen e vet."

38. Këqyr kû ve.

Lundric' e létë
Mos neper dét;
Atŷ â mnéra
Kúr çohet éra
Me kën' se gjuen
Do njila në Buen
N' rrezik s po jé
Do pare i ké.

O djalë lësho vrapin
Sá t' a késh hapin;
Mos kap nalcina
Se të merr rrëpina.

39. Fjalë Popullore.

Po, djaló, bleta di me e vûe mjalten — kúr e lypë koha nji pálë dijn me levdue.

Me e rrxue murin, duhet çekiçi — lypet shkopi, kúr s punon fjala.

Jam si gomari, qi bár vênë e pi ujë — kam gjã por s mund t' a gëzoj.

Qêni kû të hánë atŷ lehë — do të bâhet puna kû â detyra.

Kúr â bã magjypi páshë, ká vrá t' anë — reçkamani i rritun del shpírt zij.

T' i ká lpîë lopa mêtë — i mãrrë.

T' a nep voen pá të kuq — mizuer, dhelpnak.

Të çon te kroni e s të nep me pië — të sjellë më fjalë të mira.

Kësulë mbî kësulë kúi t' i mbésë e kalbta — kúr i mbetë faji ndokúi a kúr kerkohet fajtori.

Per nji plesht e djeg jerganin — m' u çue péshë per kurr gjã sênd.

Fol me tŷ, mih në Buenë — me i folë kot ndokúi.

I ikin si mórdes — prei nierit, qi të merzitë.

Jé si mësalla me dý faqe — nieri qi shtîhet.

Kalemi i këtij dán fijen e flokut — shkrimtár i hollë.

Jam bã me pië mîzen — bã me dalë mêç.

I dogj mîza — e theri fjala.

Asó kohet hate qêni pagaçë — kohë fatbardhë.

Me paditë nipin te daja — nieri s i bân keq atij prei të cillit ká ndo 'j të mirë a merret vesht me tê.

U derdh lângu e rá nder lakna — nuk u bã dâm.

Nuk të nep gúr me çá kryet — nuk të nep kurgjã sênd.

Kush nget, kján — mos u ngut.

Kush ecë kadál, shkon shëndosh e lerg — mos u ngut.

E ká djegë tambli, i fryen kosit — njaj qi prei nji tutet, qi ká pasë, dron edhè kû s â per t' u drashtë.

Të pá — udhëniet shkrueji mbî rânë, ndérnat mbî gúr — të keqen, qi të bân kush, harroje, të mirat mbáji mênd.

Dora e thátë, s ká uratë — pá dhânë ndo 'j sênd, nuk xieret gjã.

Nji gúr s bân múr — punen duhet me e krye.

Kush flet tinës i bje shpînës — me murmurue.

Fjalët e hapta, punët e vogla — fjalë shum, gjã pak.

Sá lule qi çilin, të gjitha nuk lidhin — nuk dalin të gjitha punët.

Paske kohen me kjá gjyshen — kênke pá punë.

Qýsh kohen e Nduethit — motit.

Duket si zog i truem — djalë, qi del të paren herë në pazár a nisë nji zyre të ré.

Fusha ká sỹ, gardhi ká véshë — ruju mirë me fjalë e me vepra.

Jam bã per shkalc — jam lodhë e këputë.

Do me t' a çá pishen mbî krye — â idhnue fort.

Prit eh burrë se s jé tui rá në zjerm — duró.

Eja more grẽth e bânu blétë — bânu i urtë.

Kam pá ujkun qýsh i vogel — i jam vaditë rrezikut; jam trim, burrë.

I ká flokët si çerdhe mîsh — flokë të ngatrruem.

Veç shâti ká per t' ja hjekë at ves — nieri, qi s kthehet kah e mira.

I ká hîë lepuri në bark — i ká hîë tuta.

Jena tui shkue si thikë e brisk — tui shkue keq.

Ká rá neper vëneshta, neper cûj — â déjë.

Këtû â rrêna në diell — rrẽnë, qi e di gjithkush.

Të merr gjak nen vetullë — punon trimnisht.

Pika piken bâhet dét — rritet dalë ká dalë.

S më ká rá në skjep — s m' erdh rasa.

I ká rá skjepi në mjaltë — fatlum.

Ja lëshoj thimthin — e theri me fjalë.

Mos çáj kopalla — mos thuej përralla.

U bã qi qitte tym prei idhnimit — u terbue.

Makaronat nuk shtîhen në groshë — punë qi s perpiqen.
E di luga çka ká vegshi — un, qi e njof at nieri ja dij veset (hallin).
Na lypet shpija, mbasandej mollat — perpara kerkò çka të duhet, mandej çka të kãnde.
Dromcat e bukës të tij i ké neper dhâmbë — jé tui jetue me buk të ndokúi.
Nder këto të zeza, çudë! qi po bãjm hije mbî tokë — shum edhè qi po jena gjállë.
Çka âsht nji ditë, nuk â per ditë — mũndi i soçem nuk ká me të trazue edhè neser.
S trêmet ujku prei mushkajet — s drue prei tejet qi jé sá grima.
Kam shkue me krye në gershânë — kam kênë në rrezik.
Me ardhë me kâmbë të keqe — me prûe lajme të zeza.
Të thér me thumb pamukut — i âmbel edhè kúr qorton.

40. Prêndi.

„Ujku nder berre, Ujku nder berre bini!
Bini bre burra!“ — per me luejt' vikatte
Prêndi çoban, djaloç pá mênd si lopë.

U çue katundi mbarë me pushkë e thika
E me calina në dorë e qêj per anë.
T' a pámen Prêndi të gjith at frotë tui dalë,
Tui hahatë budallisht, me dijtë ju bâni
Se desht me luejtë me to, se desht me i trêmë.

Por s kaluene shum dit kúr pernjimênd
U duk nji Ujk prei malit, rá nder tufa.
Me zã të lugatit briti Prêndi atë botë:
„Bini bre burra, bini, Ujku nder berre!“
Por s e veshtote kush; ndokush ja shkrepi:
„Ah tý së dytit s po të del m' e rrêjtë katundin!“

Prêndi mã fort bertet, vikatë, bân bé
Nder kaq Ujku s pushon berret tui pré.
— „Njaj qi me zã ká dalë sá flet aq rrën,
Edhè të drejten m' e thânë, besim nuk gjën.“ —

41. Gjoja.

Ndonji barí tui u sjellë andej e këndej do të kétë rá nder lagje, kû as s mund t' u punote toka as s mund t' u mbájte baktija. Prozhme të hapta e mblojshin token endè e mbshehshin nder kaçuba të shpeshta shumicë të madhe shpendsh e, shtâzësh t' egra. Nevoja e bâni nierin të guxueshem. Me nji drũ në dorë, nieri shetiti pyllen e u bã gjuetár. Mishi i shtâzve, qi vritte, u bã ushqimi i tij e gjaku i xétë i tyne pije e kãndshme e lëkura petk shtatit.

Ashtû tui u sjellë nieri, rruga e çoj në breg të détit, të liqêjve, të lumave, kû e mësoj ũja me gjue peshk.

Por edhè këjò jetë rrugaçe e pyllore e bân nierin të trashë e shutitë të gjith të ndiemet mã fisnike të zêmrës. Ky farë nierit nuk di sá e pagjtë âsht lumnija e të jetuemit shpijak; nuk i njef të vuemet e mjerimet e shokve të vet, perse tui mbytë prore kafshë të gjalla e tui pá gjakun e tyne kah derdhet, zêmren nuk ja prekë mã dhima, e dalë ká dalë gursohet edhè faret, sikur nder dit t' ona po shofim se qillon nder do vênde të dheut.

Asgjãmangut gjallimi i ndjerzve të parë ishte komunisht i fjesht e mã per natyrë; e per ket (si na tregon Shkrimi Shêjt) rrnesa e tyne kapte shteg të giatë fort, e, shkaku i provimeve të shuma, do t' ishin ato ndjerz të moçem të kujtueshem e veshtrakë në mëndyrë të posáçme.

42. Unãza e Mrekullueshme.

Gjushi tregtár kishte dalë détin e vojtë në do vênde të lérgta. Mbassi me punë e me kursíme pat fitue gjã shum u nis m' u kthye në dhé të vet, qi e kish lânë tesh sá mot.

Tu limâni ndjeu se gjiniën e kishte në katund e ishin tui bã nji gostë. S u kujtue Gjushi me i ndrrue petkat e rrugës e vojt fill m' u pjekë me to. Kúr hîni nd' odë të madhe, qi shëndritte prei kandilash, kushrîjt e kushrinat bukur mirë e njoftne, por nuk diftuene gëzim të madh per t' ardhunit e tij, persè tui e pámun me at petk në shtat atyne ju kap mêndja, se reçkaman kishte kthye njashtû si kishte dalë. Nji Hindjanit të vogel, qi Gjushi kishte mârrë me védi, fort i erdh keq tui pá zêmren e tyne të ftoftë, e thote: — Gjind të pá-dashtnië kênkanj këto t' tuet; mbassi tesh sá vjet ké kêne lerg shpiës s' ate më duket çudë, si s po diftokan gëzim tesh qi ktheve nder to.

— Mos u ngut, i tha Gjushi me zã t' ultë; tesh ké me pá se si po ju ndrrohet zêmra këtyne.

Xuer prei sënduçit nji unãzë të bukurë fort e e shtîni në gisht. Mb' atë ças të gjith u suellne me buzë në gaz prei Gjushit e të gjith ju afruene. Ky ja merrte doren, aj e puthte, gjith i cilli dishrote me e pasë në shpië a në darkë me védi.

U çudit Hindjani e tha: — Po bãka mënjië këjo unãzë! — Jo, i pergjegji Zotnija, mënjië s bân, por prei shkelximit të këtij xhevahirit, qi kushton pare árit shum, mârrin vesht këto gjind të mij se vetë jam i pasun; e në ket dhé ne paç gjã ké lepe e temenã.

— Ah s kênka prá unãza, bertiti Hindjani por lakmija e gjãs qi paska fuqië kaq të madhe mbî zêmrë të këtyne! A ká se si m' u stimue mã fort nji grimë ár a nji triskë e shndritshme se ti, qi kaq i mirë jé e zêmrë-bardhë?

— „Në mênde të mãrrit viën mã shum gjãja se nueret e mira!“

43. Lari e Drandofillja.

Në mjedis të nji kopshtit, kû 'j mij' tuba lule
Me të njymé të veta u dukshin t' hiëshme e të ndryshme,
Si perêndeshë lulzimin

Ne bukurína Drandofillja zbëlote,
E lulet rreth e rreth i thojshin të gjitha
Të parin ké ti shkelximin.
Pak gjã lerg sojet sỹve i shkrepej dêndun
Blerimi i degve të Larit, — po këtû si ndêjen,
Kû Drandofillja të veten
Ká ngrehë, o Lár me ngulun ti? a s e dike? —
Flet Drandofillja — e ruzullimit lulet
Nuk kan pós mejet mbreten.
Fajin e ká Kopshtari, qi të ká vûemun,
O Lár, me lule bashkë; mirë bân m' u thá,
Se i shkretë nder lule jé. —
Por Kopshtari po del e Drandofilles.
Fillon e i thotë: — Ket egercim, moj Lule,
Po pse me Lár e ké?
Hyjí të hieshme të ká bã, éren ta ká dhânun
Qi derdhun neper ajr lerg e thret bleten
Prei tejet mjaltë me hjekun;
Por kúr malet mbëlon bóra e e njymja e blértë
Mã per livadh nuk shifet, kúr natyra
Duket gjithkund si e dekun.
Oh Lári atëbotë kujdesin e Buqarit
Me gjeth difton të bleruem e gazmon sỹt.
Qi të páme s kan në dîmen. —
Njikështû Kopshtari. — „Mos me ja dijtun ndéren
A ká se si njatij, qi nuk diftohet
Kúr prei kerkúi s ké ndîmen?"

44. Uji e Buka.

Bâte zij e madhe e Vata, djalë i pápasun, u ul prei malit e rá në nji katund afer per me lypë lëmozhë tui trakllue në derë të pasanikve. Pjetrushi, djali i nji katundarit me gjã shum, rrite ndêjë tu dera e shpiës së vet me i copë buk në dorë. — A m' a fal nji grimë, i tha Vata; jam kah des ûnit! — E Pjetrushi tui e

këqyrë me bisht të sỹnit i pergjegji: — Hiqmu këtej! s kam buk me të dhânë.

Vjeten mbrapa, ju desht Pjetrushit m' u njitë në mal me kerkue nji dhië, qi i kish tretë. Dielli lëshote vapë të madhe, Pjetrushi plaste edjet e s gjëte nji pikë ujë me e lagë gojen. Ne e mbram pau Vaten, i cilli ndêjun nen hije të nji ahit ruejte delet e veta e kishte afer katroven e ujit: — Falma nji pikë ujë, i tha Pjetrushi, të ruejt Zoti; jam kah pelsas edjet — Vata ja keputi shkurt: — Hiqmu këtej! s kam ujë me të dhânë.

Filloj atë herë Pjetrushi me kjá e me e pá gabimin e vet, e lypi të falun me gjith zêmrë. Vata ja vûni para katroven e i tha: — Per të dréjtë s jam vetë aq zêmrë-gúr sá mos me t' a falë nji pikë ujë, por pate nevojë per mësim. Pi e shtjeri nder mênd këto fjalë: — Atij qi ká ũ, mos ja kursè buken, mos të gjëjn edhè tý nevoja e tij.

45. Mos i bje shoqit.

Po pse me dorë katile
Un shokut due me i rá?
O zêmrë, pse ju çile
Nji mëniës qi s don m' u dá?

E krahit t' êm fuqija
A kështû do të perdorohet,
E forca e kâmbve të mija
Me shqelma do të turpnohet?

A thue jam shtãzë me brína?
Po shpírti a thue më ká ikë,
Qi në ket sahat ûn mbrrina
Shokun të mêndoj m' e fikë?

Ah kurr! . . . nji zã kadalë
Në zêmrë jam tui e ndîë
— Kush shoqin nuk e falë
Me Zotin s ká dashtnië.

46. Mësime të viefshme.

Çka mûndesh me bã sot, mos e lên per neser!
Mos i shtje tjerët n' atë punë, qi s jé i zoti me e bã vetë!
Kurr mos e prish paren t' ânde, para se t' a késhë fitue!
Gjã qi s viën mos blêj kurr neper shkak se â lírë!
Çka bâhet me gëzim s lodhe kurr!
Se po i qet dâm të mirat qi ké, zij mjeft; se po e qet dâm motin, mã zij s ká!
Sŷt e të zot punojn mã shum se duert e tija!
Darka e voglë bân shpiën e madhe!
Si të késh fitimin bâne spenximin (hargjin)!
Lojnave, lotave e fatit mos i xên besë!
Parja e fitueme shtrembtë nuk ká dobië!
Druji borxhet si morden!
Gryksija të hjek déri këmishen!
Feja, Shpënesa e Dashtnija të jénë nder vepra të tua!

47. Fjalë Popullore.

Nieri hûndë-lesh e vesh-kuq — nieri trim, qi s tutet.
Parja e ngushtë ja ha koken të zot — dorë-shtrêjti i bân rrêng védit.
E ká gjetë rrasa vegshin — dy vetë qi janë si njêni tjetri.
Të bâjnë këpucët lepe lepe mbrapa e të këcen balta në palc të qafës e po doke me shitë madhnië? — zhelani, qi do m' u dukë.
Jé me gjŷsë opanget — jé hor.
Borxhliët i ké nd' oborr e do me bã lëmozhë prei pexherjet — kush bân lëmozhë e borxhet janë tui e mbytë.

Falju ndérës të parve, se po t' ishte puna në týj, qêjt kishin me të lehë mbrapa — mos me pasë gjân e tjerve, ti s kishe me lypë.

Nuk ha bota bár per mos m' u kujtue, se — nuk jena shtâzë per mos m' u kujtue, se . . .

Âsht punë qi bân me këcye ujkun — punë qi nep trázim.

Lësho vrapin si e ké hapin — mos u shtyej pertê se ké fuqië.

Ká kênë çark i ngrehun — janë mârrë vesht para.

Ká vojtë me bã vegsha — ká dekë.

Une t' i shkundi dardhat e ju t' i hani? — mue mũndin, juve gëzimin?

E kam halë at nieri — më nep merzië aj nieri.

Kúr s ké pula, mos bân ish — kur gjã s ké, mos kerkò m' u dukë.

Me m' u bã dhâmbi sá i kálit, ket punë s mûnd e bâj — edhè me plasë s mund ta bâj.

Shëndedja shkon me okë e vjen me derhem — bân shpejt nieri m' u çartë e kadál m' u ndreqë.

Nevoja të çon në derë të magjypit — nevojtari lypë kû do.

Kush rrezigon m' u mbytë nd' ujë, i kapet briskut — në rrezik t' rândë nieri mûndohet gjithsesi me pshtue.

S ké mjekrë per Qábe — nuk jé per at punë.

Buka si të thehet, nuk njitet mã — gjã qi nuk mûnd të ndreqet.

M' a ká prûe shpírtin në fyt — më ká idhnue teper.

Peshku në détë, fulterja në zjerm — me bã hesapin para kohet.

Jé jashta caranit të voterës — fjalë qi s hîën në punë.

E mba sá i biri t' âmen — e stimon per së teprit.

Mã mirë pshesh e qesh, se pilaf e kjáj.

M' â bã shpírti gomár — jam merzitë.

Mbahet sá e treta e dheut — madhshtuer.

Kam lugen në sahan të tij e nuk më shkon fjala — jam tui hângrë buken e tij e prandej s mund të ja thâm at fjalë.

Me ja gjetë rrfanen — me shkatrrue ndo 'j punë.

Shkon me bé në krah — â mësue me bã bé.

Gjithnji kam bré hekur në tý — jam idhnue shum me tý.

Mos kjáj, se kryet prep se prep e ké nen strehë t' ânde — mos u anko, se keq faret spo jé.

I ká mẽt në tufë të fesit — mênd-tretun.

Ká vojt në gojë të qênit — ká vojt zij.

Lakna të zeza per darkë, lakna të bardha per japrak, gjith farë sêndesh si t' i duesh — kam gjith ça të pelqen.

Ufulla e fórtë prishë ânen — kush teper shterngon bân dâm.

S kishin me e ndrrue per mish dashit — me e pasë në dorë, s kishin me e lëshue kurr.

E ká hângrë grunin n' árë — e ká prishë paren para kohet.

Aj qi âsht mësue, nuk rri pushue.

Fjala e keqe kerkon të zonë.

Palla nuk hîën në thes — sênd i madh s mûnd të mbshehet.

Dola jashtë, ndjeva gjashtë.

Si pulë, kû t' a vẽsh, atŷ rri — s lot vêndit.

Ujku ndrron qymen, jo vesin.

E shtje mĩza e s e xier buelli — kollaj me rá, vështír m' u çue.

E do si krypen në sŷ — s e do aspak.

Déri i mãrri ja lëshon rrugen të déjunit — me atê qi s do me mârrë vesht, mos u kap.

Kush bje me qên, çohet me pleshta — kush rri me shokë të këqië ndo 'j sênd i njitet.

Në paç ngae me shkye këpucët, bjeri mprapa — thohet per punë, qi s del.

Rueje zogun sá t' a késh në dorë.

Mã mirë sokol nji ditë, se sórrë nji vjetë — mã mirë me kênë trim, edhè pse sharron nieri, se qyqár e pá dâm.

Kúr mãrrija t' ecë mbarë, ç' e do mênden? — kúr të punon fati, ça të duhet kështilli?

Keqyre! un thumbit e ti patkonit — kúr dy vetë s merren vesht.

Aj qi rri nen dardhë i ha kokrrat — kush gjindet mirë gëzon.

Vèra me lule, dîmni me cërule.

Qêni plak gjuetár s bâhet — i shtyemuni në mot me zi mund të xãn.

Guri i rãndë në vênd të vet — nieri â i fórt në cak të vet.

Atij do t' i rrîhet me dorca — duhet me e ndérue.

Këtû të rrahin e s të lãnë me kjá — të mûndojn e s të lãnë me folë.

Kjé i mirë, të mbysin; pate bisht, t' a presin, s e pate t' a njesin — murmurime e të shpifuna githmonë.

Këmisha me arna e barku me barna nuk qindrojn — gjã e ligë s qindron.

Me dijte nieri se kúr des, ja bân vorrin védit — t' a dijshe se po më qillote kështû, kishe mêndue perpara.

Jam si qêni në qerr — jam i lig, i smuet.

Jam si zorra në prush — kúr due me e krye ndo 'j punë më nji ças.

Kúr ká shporta fiq, gjith bota janë miq.

48. Filxhani i Káfes.

Në nji odë të zjermit e mjerueme
Kthej gjith grimca në palaré
Nji kupë káfjet e prarueme
Porçelanet bã me dhé.

— Ne ket të zezë si paske rá!
Çka të ká gjetë moj motra ime? —
Briti vegëshi kúr e pá
Kupen bâmun copë e grimë.

T' a kish thirrë nder kohna tjera
Me ket êmen, ishte idhnue;
Porse kupa tesh fatmjera
Kryet e vet e kish prunjue.

— Morè vegësh, tha, me sá dije
Dora e nierit më ká goditë,
Sá më ká veshë me bukurije
S' â nevoja me t' a qitë.

Palareja argjândore
Më bárte mue n' mã t' madhen ditë
Veç zotnij m' prekshin me dorë,
Tjerë nuk lêshe me m' u avitë.

Vetë e shuemja shpejt harrova
Se prei baltet ishe çue;
Idhnim mora pse katrova
Nuk desht vêndin me m' a lëshue.

Mbî katrovë prá, sá kû mujti
Hovi i êm, mãrrisht u lëshova;
Ah katrova vêndit s lujti
Lujta vetë, n' at hov mbarova!

— Ç' far' veshtrimit përalla ká
Mundesh vetë pá t' vështír m' e pá.

49. Zâni i Gjýgjit.

Nji Zotnij, êmnit Krizo, ju urdhnoj sherbëtorve të vet me qitë jashta shpijet nji grue të véjë me të gjith femijt e vet, pse s kishte muejtë me e lá ndêjen e nji vjetës. Kúr shkuene sherbetorët, vejusha ju tha: ah, pritni nji grimë; kush e di Zotnija i juej ká per të pasë dhimë per né: due me shkue vetë te aj e me i folë.

Grueja e vejë i duel para atij Zotnís me kater fëmijë të vet, e njêni kësish ishte i lig e nâna e kishte shtrue në tokë, e të gjith ju lutshin atij Zotnís mos me i qitë jashtë. Por Krizoja ju pergjegji! a m' i pagueni paret njitesh a delni jashtë e kerkoni njeti.

Nâna e shkretë me lot per faqe i thote: Ah Zotní, mbĩ ket fëmije me ethe, kam derdhë të tânë mũndin t' êm, të tânë fitimin e punës. E fëmijët kjajshin bashkë me nânen e i thojshin: mos na qit në rrugë të madhe, Zotní. Por Krizoja muer kapelen, hîni në karrocë e vojt me çilë sỹtë në katund, kû kishte nji shpië të bukurë Bâte të xét at. ditë e Krizoja rrite në çardak ulun në sofâ e pite cingare e shikjote jashtë. Jashta çardakut rriedhte nji lum, qi çote fresk; por dita ishte aq pá frỹmë qi nuk shifej se po lot nji gjeth lisit.

Krizoja veshtote zhurmen e zunkthave afer bregut kah i lote uji tui ecë, e i bâhej atij si me e ndîë vajin e fëmijëve të vejushës; atëbotë n' at sofâ zêmra s' i kishte mirë.

Mbrapa ndigiote krismen e ujnave të lumit e i dukej si m' u gjetë në breg të nji détit pá záll. Atëbotë Krizoja suell kryet mbë njênë anë kin me pushue. Por nji bumbullimë ushtoj prei së lergut, e Krizos ju bã si me ndîe zânin e gjýgjit.

U çue Krizoja me 'j herë e vrep u nis në gjytet e sherbëtorve ju urdhnoj me ja çilë deren e shpiës të vejushës të shkretë. Por vejusha me fëmijë të vet kishte hîë në pyllë e sherbëtorët s mujtne me e pá kerkund. Në kaq moti po prishet, po flakon Qiella, po krisin bumbullimat e shiu po bje rrkajë. Krizoja s kishte pagjë e siellej e persiellej neper rrugina të pallasit të vet.

Ne e nesre e bâne me e dijtë Krizon se kan gjetë dekun në pyllë fëmijën e lig e se nâna e tij me tjerët kishte vojt njeti e kû nuk dihej. Atëbotë shpija e bukurë e katundit, çardaku, sofahi i dhâne merzië Krizos e freskun e lumit, qi kalote tui murmurue, nuk e gëzoj mã.

Krizoja nuk shkoj giatë e rà i lig. Në valë t' etheve i bâhej si me ndîe zhurmen e zunkthave, krismen e lumit, bumbullimen e shín. E Krizoja duel këso jetet.

50. Vllávrasi.

Neper terr qi lëshote nata,
Ngarkue téshat kaliboç,
Neper pýllna e neper shpata
Ndiqte rrugen nji djaloç.

Lândët e pýllës si 'j ujk ju dukshin
Qi preì ũjet n' mal luron;
Cuba t' rrebtë, qi n' prit' u strukshin,
Gjetht e lisave kujton.

O Shqypnië! gjimote i shkreti,
Male mbushë me gjuetarë plot;
Kësoll' e bardh, kû porsì mbreti
Shkon barija dit e mot.

O ju lugje të Prevezes!
Ktû mue zêmra po m' vajton;
Te ju hâna me drit' t' rrezes
Shtigjt udhtarit ja kallxon.

Fis i dashtun, kû n' drit' dola
Afer détit t' pá pshtjellim;
Shpië e bardh' kû s' parit fola,
N' prêhen t' nâns tui gjetë pushim.

Njishtu thot', e me trimnië
U nis udhës shtegtari prap;
Fishklloj lânda tu' u perzië
E prei frigës ngau djali vrap.

Por mb' nji cub mbas gardhit hasi;
Ndalu, i thot', nuk ké kah mba!
Nji kubure m' brîë ja rrasi
E mbî tok permbyz e la.

Ah! nân' shkreta! i shuemi briti,
E permbyz u lshue mbî 'j curr:
Per tre muej e mjera m' priti,
E tesh mã nuk m' shef mã kurr.

Po jot' âmë, si per qestië,
Ja bân gjaksi me idhnim plot,
Ti m' diftò kû rri me shpië,
Fjala e jote nuk hup' dot.

Mb' skâj t' Shqypniës shkon vorfnisht jeten
E pá djelm e mjera mbet;
Dy mã t' mdhajt nder luftna mbeten,
E ktû i treti qe po jet.

Pat nji tjeter . . . . fija e zânit
Ju kput djalit e gjimoj;
U dridh gjaksi e aj far luânit
Pushken n' tok' me 'j her' e lshoj.

Pat nji tjeter qi ajò e dote
Permbî dritë të sŷve vet;
Kurr prei prêhnit nuk e lshote:
Shokë nder cuba vojt e gjet.

Vllá, i pergjegji zêmer vshtíri,
Njitû t' mbyta e ktû po des,
Nuk kam sŷ me m' pá mã nieri,
Ngryk me tý njitû po jes.

Jo, ti shëndosh! e fíll te shpija,
Te nân' zeza fluturò:
Pá asnji fëmijë, e mbyt' vetmija,
E mbëlon skami: mos e lsho.

Shka t' i thâm mandej nânës s' ngratë
N' kjoftë se m' pvet per tý ndo 'j sênd?
Thui se mora nji rrugë t' giatë,
Se bashkë n' qiell dikúr xãm vênd.

51. Dheu mã i miri.

Nji babë e nji nânë jetojshin me dy fëmijë të vogjel në nji ishull të shkretë t' Oceanit, kû i kishte hjedhë fortuna. Barishta e do rrãjë ishin ushqimi i tyne; pishin ujë në nji krue; shpija e tyne nji shpéllë. Fëmija nuk dishin si patne qillue n' atë ishull e s e mbâjshin mênd mã token e madhe: buka, tâmbli, pêmët e mishi ishin per to si mos me kênë.

Nji lundricë me kater Zezakë mbrẽndë, preku nji ditë n' atë ishull; baba e nâna u bâne gjith shênd per ket t' ardhun të tyne, perse ju leu në zêmrë uzdaja se po dalin prei atij mjerimit; por lundra teper e létë s mund t' i bárte të tânë bashkë, e baba hîni vetun me ato kater Zezakë. Nâna e fëmijët kjájshin kúr e páne baben n' atë lundricë të ndertueme me drrasa të buta, por ky ju thote: — Mos kjáni; oh sá mirë gjindet nieri n' atë breg tjetrë, kû edhè pak dit keni me prekë edhè ju.

Kthyene Zezakët me lundrë, e kúr hîni mbrẽndë nâna, kjájshin fëmija. E nâna ju tha fëmijës së vet: — Jo mos kjáni, o të bijt e mij; në nji dhé mã të mirë kena per t' u pá bashkë.

Ne e mbram erdh lundra me i mârrë edhè fëmijët; e këto qi ne e parë u dridhshin kah shifshin Zezakët e kah hidhej déti, xũne vênd të mbramët në tokë të madhe e u mbushne me gëzim. Baba e nâna ngãne tu bregu, i hapne krahët ndej fëmijët e vet e si duelne në záll i çuene nen hije të lisave e u ulne në bár të njomë e ju dhânë tâmbel e mjaltë e pêmë të mira fort.

— Oh sá pá temel paska kênë droja e jonë, thojshin atà dy fëmijë; në vênd qi m' u gazmue kúr duelne Zezakët prei lundret n' ishull per me na qitë në ketë dhé të bekueme, na u dridhshim!

— O të dashtunit e mí, tha at herë baba, të dalunit t' onë prei ishullit të shkretë mbĩ ket tokë plot me lule ká per né nji diftesë shum mã të nẽltë. Prep jena tui bã rrugë e si të mbarojn këjo, kena per të hîe në nji dhé, qi mã e

mirë s ká. Toka kû jetojm i pergián ishullit; Dheu mã i miri âsht Qiella; të dalunit prei détit me tallaz âsht deka; lundrica me Zezakë na qet nder mênd arken kû kan me na shtîë nji ditë. Ashtû kúr të vijnë koha m' u nisë per jú, per nânen t' uej, per mue nuk do të frigohena; deka per nierin e urtë âsht të dalunit në nji atdhé shum mã të mirë kû lulzon blerim i pámbaruem, kû s ká mã fortunë, kû të gjith të mirat janë.

52. Plaku e Mórdja.

Nji nieri i mjer' i shkrehun prei pleqsijet
Prei skamit, prei ligshtijet,
Mâje nji shkrepit, në rrezik me rá,
Bárte do drũ tui gjimue pá dá.
Qe të mjerit kâmba i rrshet e në fund të blérimit
Vojt rrokullim, e ndîen
Se barra e drũvet i kish mbetë mbî shpînë.

Me mũnd plak shkreta ngrehet afer kronit
E sá kû mûndet Mórden thret me lot:
— Oh vetë i shumi çka më ká gjetun sot;
Eja, o Mórde tuk un, bânma ket ndérë
Hiqma të gjith ket vënér.

Prei këtyne lutve si trakllim ne derë
Po duket me nji herë
Mórdja me kosë në dorë e plakun pvetë:
— Çka po kerkon prei mejet? — Aj u ngrîë
E këmisha në shtat ju dridh tui pá per brîë
Mórden, qi lerg kujtoj se kish m' u gjetë,
E vérdh si dýlli e me do sỹ të topitun.
E me zã të mârrun tha: — Të kam thirrë me të lutun
Me më xjerr këso gropet, kû kam rá, me më njitun
Doren këto drũ t' i bári, se jam këputun.

Déri sá Mórdja â lerg, shum nuk e drona
Lê t' afrohet nji grimë, per me e largue
Jena gádi me i bártë të gjith të vshtirat t' ona.

53. Miqt mbas deket.

Nji babë ju kallxoj të bírve të vet ket ndodhinë. Nji Mbret çoj e thirri Sundimtarin e nji ishullit per me i lypë arrësyen e sundimit. Ato miq, mbî të cillët kishte pshtetun mã fort shpënesen e vet e láne m' u nisë pá u bã aspak ndîmë per tê, Disá tjerë, qi i xête per të vet, e percuellne veç déri tu barka. Do tjerë, per të cillët kurr s i kishte thânë mêndja se do t' i bâshin ndérë, ju vũne mbrapa atij e détin e kaluene bashkë e i ndêjnë per brîë déri tu troni i Mbretit. Këto i duelne zot e ja kryene punen mirë.

Nieri, tha baba, ká edhé aj trí pálë miq mbë ket shekull. Zakonisht nuk fillon me i njoftë si duhet, veç se kúr të dalin prei këtij dheut per m' u dukë para Tenzot me i dhânë arrësyen e veprave të veta.

Të parët nder këto miq janë ári e të mirat e tokës, e këto e lëshojn nierin krejt kúr të gjindet në fill të mórdes. Te dytët, qi janë prindt e gjinija e të njofshmit, e percjellin nierin veç déri tu barka, d. m. th. tu vorri. Të tretët janë veprat e mira të tijat, e këto udhëtojn me tê në jetë të pásosme e i bâhen fjalë-mirë para tronit të Tenzot, e i xjerrin prei së Lumit perdëllim e hír. Sá i pá-mênd â nieri, qi s i kujton këto miq kaq bestarë!

— „Kúr të késh dhânë shpírtin të gjith kan m' u dá prei tejet e me të lânë, pós veprave të tua të mira; këto kan me ardhë me tý në regjinij Qiellore.“

54. Zamaku.

Në mjedis të kopshtit t' Angjelinit shifej nji zamak i bardhë si bóra, i ngulun në nji vullã rumbullak rrethue me bush. Angjelini i vocerr, qi ishte me shtat i nëlt sá ajò lule, u kënaqte tui pá per gjith nádje mbî gjeth të njomë të zamakut pikat e voesës të natës

porsi triska xhevahirit mbî smerald. Mandejna çote sŷtë prei Qiellet e habitej në madhnië të Perendiës e ja dijte ndéren perse kishte krijue diellin, voesen e lulet. Gëzote Prindja tui vûe oroe gëzimin e Angjelinit të pá-faj e thote me zã t' ultë: edhè djali i jonë i pá të keq e i kândshem krejt i pergián këtij zamakut.

Por s ishte mbarue vjeta endè e i dashtuni Angjelin kishte dekë. E kúr nâna e pau persrí zamakun qi kishte çilë, mëtë i shkuene te Angjelini e i pshtuene lotët. Atëherë i tha i shoqi: — kúr ky zamak ishte i njomë endè e u rritte në nji skâj të kopshtit, vetë e zhgula prei andej e Angjelini më thote me lot per faqe: — lêne, babë, zamakun e bukur atŷ kû ká bië, mos të prishet tui e luejtë vêndit. — Por kúr e vûna në vênd të posaçem e u bã bukurija e kopshtit, Angjelini gëzote e m' u falte ndérës persè e pata hjekë andej. Ashtû, moj nânë, mos kjáj por merr zêmrë. Angjelini, qi këtij zamakut i gitte me pastrí e bukurí, tesh â tui lulzue lerg kësò shkretijet në lulzore shêjte e âsht tui këndue lavdet e Tenzot n' at ndêjë të lulzueme, kû gëzimi e gazmêndi s ulet, kû dielli s prêndon.

55. Jeta e nierit në ket shekull.

Koha, qi shkoj s â mã, por permêndimi
E njáll tui e sjellë nder mênd.
Koha, qi vjen s â gjã; e xên dishrimi
Si t' ardhun pernjimênd.
Veç koha e teshit âsht, qi s ngiatë sá grima
E t' ikë porsi vetima.
Prá Jeten si t' a thrras?
Nji permêndim, nji dishirim, nji ças.

56. Trumcaku.

Motit nji vetmitár i mirë, i madh para Zotit, por pak i njoftun edhè nder kallxime popullore, aq sá Shêjti Sh' Bernard dý herë e pat levdue me predk të posáçem, jetote buzë ujit t' Aube-s në nji pýllë të Shampajës. Galezët kishin adhërue nder ato vênde hyjniët e veta të zymta, në vênd të cillve Rromakët vûne mã vonë Saturnin; e ky vênd êmnohej Saturniacum edhè asò kohet qi vetmitari Shêjti Sh' Viktor i Plancy-ut, ndertoj nji kapelë, e, pak gjã lerg, nji shpië të vocrrë per védi.

Mrekulliëna të mëdha veproj Shêjti n' at dhé: por mã të çuditshmet kjene, si gjithmonë, të sjellunit e mkatnorve prei së Tenzot.

Kohen mã të kãndshme e shkote Shêjti kúr gjindej vetun në shkretië. Shoq tjeter s kishte por nji zog trumcak, qi e kishte zbutë e u knaqte me tê persè e mbájte per shymëtyrë vetmijet.

I dhânun krejt mbas devocionit të Virgjines Mërië e thirrte próre; e heshtimin e zakonshem të vetmijes së vet nuk e prishte veç se per me shqyptue hova hova njikëto fjalë: Falemi Mërië!

Zogu i vocerr tui ndie gádi pá prã këto fjalë të bekueme e jo tjeter, i kishte xânë edhe aj. Mêndoje vetë gëzimin e të devoçmit vetmitár, kúr ndjeu së parit prei zogut të vet, qi i delte para fluturim: — Falemi Mërië.

Shêjti rá në giûj tui kujtue ne e parë se po kalote ndo 'j shpírt i derguem prei Perêndiës per ndo 'j punë. Por zogu me gëzim tha së dytit: Falemi Mërië. U shtang Viktori.

Zogu i vocerr déri at herë i kishte sherbye vetmitarit si per shlirim mêndjet; por tesh, po fillon me ju dukë si mik e gádi s thaçe si vëllá: nji kreatyrë e Zotit qi lutej.

Zogu i urtë, të cillit populli ja kish njitë êmnin Frat i vocerr, u dukte si me e ndie edhè aj vetë gëzimin, qi i nepte zotniës së vet. Kúr zbardhte drita aj çilte sýtë, e kânga e tij e para ishte Falemi Mërië! Kúr Viktori i qitte

melin me hângrë, aj s e lête kângen e vet, të thuesh kinse me ju falë ndérës, e shqyptote: Falemi Mërië! Kúr Shêjti permbyzej me thânë uratë, edhè ky shoq i vocerr i ngitte afer; e kinsè po i bashkohem mêndimit të tij, pingrote nen zã: Falemi Mërië.

Punote Viktori nji lulzore të voglë. Me pasë mujtë Shêjtit me i tretë mêndja e me ju shmângë nji grimë uratës, trumcaku tui flutrue gêmb mbë gêmb neper shkurre të blérta e tui cijatë: Falemi Mërië ja siellte per së mbarit.

Zogu gëzote lirië e bâte hera herë shetiëna të giata. Shpesh kúr vetmitari per me çilë sỹtë largohej prei Kapelës së vet nja 'j çerek sahatit e ndalej nen hije të ndoj çinarit të moçem, u knaqte tui ndie pá pritë pá kujtue mâje gêmbit zogun e vet, qi këndote: Falemi Mërië.

Nji ditë prêndvéret Viktori u lig, e shtrîë mbë nji rrgostë çoj krahin e çili dritoren me hîë mrêndë nji rreze diellit; e shoku i vet i vogli me 'j herë i fluturoj para, si e kishte zakonin. Mbas nji grimet i hîni mënéra Viktorit kah pau nji skyfér të madh qi mbësỹte zogun e vet të shkretin. Shpêndi i zij i kishte hapë thojtë per me e xãnë e çilte gojen me e perpîë. Órë e ças fletët e mëdhaja t' atij mizorit ishin mã kah e xêjshin kercunin e vocerr. Trumcaku s ishte lerg prei si veç pak pëllâmbë, kúr u kujtue n' at ças e cikloj: Falemi Mërië!

Me 'j herë, si të kishte krisë nji rrfé, shpêndi i zij u pré, u trêm e iku si vetimë, e trumcaku i Zojës me gëzim fluturoj e pushoj ngadhnjyes mbî krah të Viktorit e sá kû mujti pingroj trí herë: Falemi Mërië!

57. Falemi Mërië.

(Prei Leonard Martinit).

Falemi, o Virgjin Mrí, o Vajzë fatmire!
Hír-plote, si me lule â plot prêndvéra;
Zoti â me Tỹ; Ti jé bekue e dlíre,
E zgiedhë nder gjith grá tjera:
Nder gjith grá tjera prei së Tenzot shênjue
Nieri m' u veshë në krahnuer t' ând të kullue.

O Shêjtja Mrí, o Nâna e Hyjit adhrueme,
Lutu per né, qi per gjith ditë gabojmë;
Lute, sá të jemi gjállë, t' ând Bír lumzueme,
E kur ket jetë të mbarojmë:
Kúr të mbarojmë ket jetë, o Shêjtja Mrië,
Na merr, qi të gëzojmë me Tý gjithmonë në lumnië!

58. Tirsi e Elpina.

1.

Tirsi djaloç, e vajzë e njomë Elpina
Zojes në Misir tui shkue
I falne dý dhuntiëna,
Aj drandofillen, këjo nji zamak. U çue
E, sỹt' mbī to tui ngulun me dashtnië,
Âmbel këto fjalë ju tha shtegtarja Mrië:
„Po; drandofillen, bír,
Po e marr; Elpinë zamakun ruje dlír."

2.

„Elpinë, po pse po vrâhe?
Po pse, i tha Zoja, kaq pikllim po ké?
Ti mb' njiket lule mbahe,
E shemeltyra e sájë ti vet' po jé?
Mos kjáj, moj bijë; pse drandofillen mora
Tý jashtë dhuntiën s ta xora.
Me e ruejtë t' a laç' at' lule qi në dorë kishe:
Mos u perlyej me mkat se lulen prishe.

59. Fjalët e mbrâme të nji Plakut.

— Më veshtoni, o fëmijë të dashtun, e vên'ju me xjerrë dobië prei fjalve qi po ju tham.

1. Ju jeni të rij e të gjállë; gjithkush ju levdon, ju argon e ju pret me buzë në gaz. Por këqyrni se

bukurija e të rijtë nuk mbastojn me e bã nierin të lum mbï ket dhé.

Bukurija e korpit âsht nji gjã sênd i mbrazët, veshket si lulja e fushës e mbaron; bukurija e shpírtit lypet, due me thânë vyrtyti. S ká gjã ne mos e paç hijeshiën e korpit. Vyrtyti xên vêndin e çdo vëjimit e viën mã fort se të gjith visáret e dheut.

I pari vyrtyt, aj qi i permbledh të gjith, âsht dashtnija. Duen'je Zotin, duen'je shoqin t' uej e keni me kênë të lum.

Hitatni me e bã gjithmonë të miren. I miri gjën mirë, i keqi keq. Si të jau bâni tjerve, kan per të ju bã edhè júve.

E per me veprue mirë do të filloni tesh. Djali i vogel, qi me vullëndet të fórt kapë shtegun e mirë, vshtír edhè mbrapa ká me dalë prei si. Permêndimi i veprave të mira të bãme në lule të korës së ré ká per të kênë ngushllimi i pleqniës.

2. Ndéroni pleqt e fjalët e tŷne veshtoni me urtië. Këshillet e xâjes të tyne kan me ju vjeftë shum.

Prindja e juej të jenë gjithmonë dashàmirët mã të parët. Kerkush nuk ju dishron të miren júve mã fort se prindja. Atyne mos ju mbshehni gjã. Kush ju fryen në vesh: — babës e nânës mos i bâni zã pet ket punë: — âsht trathtuer. Në ju dhashtë Zoti shokë t' úrtë, t' i dijni me i ndérue, mos të mbetni pá to, e merrni mbrapa gjurmët e mira të tyne. Por perpara se me xânë miqësië me kê do, mêndoni mirë; psè shoqnija e ves-ndýtve ká me ju bã dâm shum.

3. Mos punoni keq me uzdajë se s ká me dalë në shesh. Moti heret â vonë zblon gjithçka. Nji veper' e turpnueshme mundet me ju mârrue edhè kúr të ju két dalë mêndjet; edhè mbas njizet e katerdhetë vjeç, qi e keni bã.

Ruen'je ndéren. Ndéra, si të hupin nji herë, me zî fitohet ríshtas. Kâmben e sájë as të pasunit as fuqija nuk mund t' a xãnë. Nieri i pá-ndérë âsht i dekun. Mos u ngutni me e dhânë besen; por, ne e paçi dhânë, mundon'ju me e mbajtë. Punoni mbë nji mëndyrë qi të ju xãnë besë gjithkush.

4. Kurr me gënjye e me rrëjtë! Nieri i ndérueshem ká nji fëtyrë të vetme per çka do. Gënjeshtari e rrëncaku janë si mësalla me dý faqe. E kúr bje puna me e folë të verteten a me i dalë zot, mos këqyrni a ká rrezik me e folë a me i dalë zot. A dini kû â rreziku? Rreziku mã i madhi â gjithmonë te rrêna. — Nieri qi â gjetë rrênëc, nuk gjën mã kênd qi t' i besojnë. Po! ká me thânë edhè të drejten, por njaj qi e ndiën gjithmonë ká me ndêjë në rojë mos të rrêhet prei sì.

Folni pak! Kerkush nuk â pêndue pse ja ká vûe frênin giûhës; per kundra shum kan kjá pse kan folë teper a pá mênd.

Ruen'ju prei gabimeve të vogla, sidomos së parit. Këto janë si qershijat; njêna ngrehë tjetren. Gabimet e vogla janë njatò qi nierit ja çilin shtegun me rá nder të mëdha e nder të rânda fort.

E qi mos të bini nder gabime as të vogla as të mëdhaja, kujtoni se Zoti ju shef gjithmonë. Plaku, qi ju ká per zêmrë e dishron me ju pá të gjith djelm t' urtë e gjytetas me ndérë; nuk di me ju lânë perkujtim mã të vjefshem se ket: Druen'je Zotin!

60. Malli per atdhé.

Nder njiktò vênde per bukurië,
Dhén t' ême i shuemi rrij tui dishrue;
Nder dhéna t' hueja porsì n' shkretië
Rrij tui gjimue.

Â e bukur fusha kúr çil' prêndvéra,
Lulzim ká kopshti kúr lulet dalin;
E drandofilles nder fush' tret' éra
E pertè malin.

Por gjith këto t' mira ngushllim nuk m' apin;
Per atdhé t' êmin zêmra po m' shkrîhet;
Njatjè kúr mêndja lëshon ndo 'j her vrapin,
Shêndi i pertrîhet.

Nder lisa t' pýllve, bylbyl, tui kndue
Per çérdhe t' ânde po bân ankime;
Mue, i mjer' bylbyli, po m' pergián mue
Me kto dertime.

Sá herë nen hije t' nji farë çinarit,
Afer nji përronit qi i shkon per brîë,
Per vênd mêndohem, kû ndodha s' parit,
E tui kjá rríj.

E pves tui kjámun éren e kronin
Per fush' e male kû mêndja m' vret;
Por tui rrjedh' uji, si e ká zakonin,
Gjimon e s flet.

Prei majes t' malit shikjoj lerg fushen
Kah dij se â vêndi qi jeten m' fali;
Por prei trishtimit me lot sŷt' m' mbushen,
E s mund t' i ndali.

O bjeshk', o male, fusha t' bekueme,
Kû vet' herë herna per shetië shkoshe,
O Maranaji, o Buen' e mblueme
Me bîmë bléroshe.

Kúr kam me u gëzue? Nder njatò këwhile
Mã e pagjt' e kãndshme m' u dukte jeta;
Nder dhéna t' hueja, kû vetun ndolla,
Veç trishtim gjeta.

Na dha né t' shkretve vet' Perendija
Mállin m' u pámun, me ndejë mb' nji votrë
Grueja me t' shoqin, me prinden fëmija
E vëllau me motrë.

Njaj zêmer nierit nuk ká qi udhtimin
Per mirakãnde merr, me bëgatue;
Lerg teje, o Shqype, kush lyp' gjállimin,
Po, do mallkue.

Do vorre t' réja ndodhë qi m' kallxojn
Dikúr tui kjámun prei dhimet gjindja;
Njitû, do t' m' flasin, t' rrijn e pushojn
Vëllaznit e prindja.

O Prind, o Vëllazen! te 'j vorr me jue
E gjáll e i dekun une do t' rrij;
Si do, n' giuhë t' ême, kan me m' urue
„Dritë past' n' lumnië."

o o o

ВКСГ

Kreu i dytë.

Diftime dhéshkrimit.

61. Fëtyra e tokës.

Kû fillon toka e kû mbaron? A i ká shkue kúi neper mênd kurr me mbërrîë déri në skâj të dheut? A thue këjo tokë â rrethue n' avullië per gjith anësh? E me ndêjë në zgrip të sájë a thue na tretë sŷni mbë nji blérim të pá tûnd?

Motit kujtojshin se toka â rrethue per gjith anësh me ujë. E njimênd kater anët e tokës janë rrethue me ujë. Prandej, kah do me ja mbájtë, prei atij vêndit ku jena mbërrîjm në breg të détit. Por edhè déti shkon me ket tokë t' onë, e veç mbushë do gropa të sája të gjâna e të kthéllta. Pertè détin prep se prep ká tokë, e pertè token prep shifet dét.

Por me marrë mbë nji krah ndréjt e mos m' u ndalë kerkund a thue mûnd të mbërrîjm në zgrip të dheut?

Nji detár zêmrak, Ferdinard Magellani, hîni me e bã ket rrugë në vjetë 1510 e ngiati trí vjet. Ja mbájti kah prêndimi, e pá u shmângë kurr mbas trí vjeç, si thamë mberrini prei së lémjet të diellit mb' at vênd kah ishte nisë. Kerkund nuk hasi mbë ndo 'j zgrip o mbë ndo 'j stom qi me ja pré rrugen barkës qi e çote. Mbas tij shum udhëtarë tjerë u nisne me ket shëllim.

Disá u nisne prei prêndimit e ja mbájtne kah e lémja e diellit, e prep se prep i qiti rruga me mbërrië mb' at vênd kah ishin nisë. Edhè do avulltore të Nêmces u nisne prei Trieshtet në 1857 e kthyene dý vjet mbrapa tui ndjekë gádi at rrugë qi ká pasë bã Magellani.

Gjith këto udhëtime rreth e rreth tokës na kallxojn pá syç se toka âsht rrumbullake.

62. Dielli e toka.

Na shofim se dielli në nádje çohet, diten shênjon nji rreth në qiell prei të lémit e kah prêndimi, e në mbrâmje prêndon. Né gjith nji na duket se toka s lot vêndit e se dielli siellet. Por na rrẽjn sŷt. Me hîë nieri në nji karrocë qi nget fort, i duket se pêmët e shpijat qi hasë shkojn tui ngâë permbrapa; e prá e dijm, se pêmët e shpijat nuk losin vêndit, por veç karroca ecë. Njishtû âsht edhè puna e diellit e e tokës. Na bâhet se dielli ecë e se toka nuk lot vêndit; por pernjimênd dielli s lot e toka siellet. Toka siellet prei prêndimit e kah e lémja e diellit, e njata 24 sahat qi bân me e krye ket rrugë perbâjn naten e diten. Gjŷsa e tokës qi vret kah dielli ká dritë e at herë per ato vênde âsht ditë; gjŷsa tjetrë ká terr e âsht natë. Dý majet e boshtit të tokës nuk losin e ju thonë pola; poli i vérit kah mjesnata, e poli i jugës kah mjesdita. Me hartue me mênd nji rreth qi pershîën token mbarë në nji vênd sá andej andej prei polash, atij rrethit i thonë pergjŷsës.

Vêndeve mã afer polave ju thonë lagje cegmet; atjè ká të ftoftë të madh e akull të fórt, pse ju biën per rrshit rrezet e diellit. Vêndeve qi janë mã afer pergjŷsësit ju thonë lagje të vapta, pse atjè ká váp' e zabullinë të madhe, pse rrezet e diellit ju biën picingul. Ndermjet të lagjeve te cegmes e të vaptave janë lagjet e buta, si edhè ketà t' onat: nder ta rrnon nieri mã mirë, e prandej kan edhè gjind mã shum.

Toka pós se rrokullohet në védi, siellet edhè rreth e rreth diellit e me ket të sjellun të vet bân nji rreth voezak. Me e krye ket udhë tokës i duhen treqin e gjashtëdhet' e pêsë dit e gjashtë sahat o atŷ pari; e as mbërrîën para as s jet mbrapa kurr; e nji këto dit bâjnë vjeten o motmotin. Të ndrruemit e tokës herë mbë nji vênd herë mbë nji tjeter mbë ket udhë të vet, bân stinët e motmotit. Me 21 në Marc dita ká dymbëdhetë sahat, e at herë dita e nata janë sá njêna tjetra, e fillon Prêndvéra.

Ditë per ditë vjen tui u shtue të xétit, pse dielli lëshon mã picingul rrezet e veta, e zgiatet dita, pse dielli ngiatë mã shum në të pámë o në qiell.

Me 21 të Qershorit fillon Véra. Dita at botë ká gjashtëmbëdhetë sahat; e njikëjò âsht dita mã e giatë e nata mã e shkurta e të gjithave. Ditt qi vîjnë mbrapa shkojn tui u marrë, por të xétit nuk lëshon.

Me 23 të Shtatorit dita kthen si ká kênë me 21 në Marc; atë herë fillon Vjeshta. Dit' e natë janë prep sá njêna tjetra; por ká pak ká pak ditt shkurtohen e të xétit vjen tui ulë, pse dielli fillon me i lëshue rrezet mã per rrshit.

Me 21 të Dhetorit âsht dita mã e shkurt' e gjith motmotit: të ftoftit ndîhet mbë nji mã i fórt, jena në Dîmen. At botë dielli fillon m' u çue per ditë mã' heret e dita zgiatet déri sá me 21 në Marc prep dit' e natë janë sá njêna tjetra.

Nderlikimi i stinve, njêna mbas tjetrës, na difton dijen e madhe, dashtëniën e pá mbarueme të nëltit Perêndië. Prei këso ndodhnash këjo tok' e jonë ká gjállim, të mbarë e të mira gjith nduersh.

63. Toka fluturim.

Me pasë se si m' u çue fluturim prei këndej e m' u kapë mb' at hŷll, qi i thonë hŷlli i mbrâmjes, e qi per pós hânet, âsht mã i ngiati, kishim m' u bindë prei mrekulliënash qi na rrethojn. Sá mã fort i avitena e mã i madh kishte me na u

dukë aj hýll: i madh sá hâna; mbasandej mã i madh, mâ i madh, sá mos me ju dukë skâjet. Në nji shêj vêndit kishim me fillue me pá male, lugje, ne e mbram kishte me na u dukë si nji tokë tjetrë, si nji shekull i rí.

Tui u njitë perpjetë, këjó toka e jonë kishte me shkue mbë nji tui u voglue, nji herë si hâna, mbasândej edhè mã e voglë; ne e mbram kishim me e pá tui shëndritë si nji hýll tjetrë lerg sá nuk e di kush. Këqyre, këqyre! kishim me i thânë na ndo nji anasit t' atjeshem, këqyre njatë hýll të bukur! Njatje âsht vêndi kû kam lé, atëdheu i êm; atjè kam bab' e nânë.

Por t' a lãmë at hýll e të zdrypim në ket tokë t' onë. Sá mã fort i avitena e mã e madhe na duket. Para se me zdrypë krejt, të ndalena në nji shêj vêndit pezull mbî tê, me pá me sŷ ndodhen e mrekullueshme qi âsht rrokollimi i tokës. I dájmë krejt ujnat e pámatuna qi mbëlojn të shumen e sypriës të sájë, e dájmë edhè token qi del mbî ujna rrethue mbë të tâna anët prei të pá skâjit ocean: dájmë détnat, se të cillen pjesë të dheut, e ishujt të mëdhaj e të vogjël, qi gjã s i njehë.

Nji herë toka na qet para at anë kû âsht Dheu i moçem e copa mã e madhe e Australjes. Mbë tê shofim Aziën me atà gjysishuj të vet qi shtrîhen kah mjesdita e me at grumull ishujsh bregut lémjak. Kah prêndimi njitet me tê, porsì nji gjysishullit i madh, Evropa pré thakë thakë prei dëtnash. Kah mjesdita e Evropës, nji dét qi shtŷhet bukur mbrêndë dán prei sajë Afriken e mnérshme per atà shkretiëna krejt rânë. Nji skundíll tokë e njët me Aziën, ishmi i Suezit.

Tallazet e oceanit, valë mbas valet perplasen në breg të këtyne tokve të hapta. Kah Véri Déti i ngrîtë siellë në breg mollokë akullit; kah të lémit tundet Oceani i Madh; kah prêndimi Oceani Atlantik; e prei mjesditet Oceani Indjak, porsì nji gjí ujit i pámatun, dán njênen prei tjetret tokët qi e rrethojn.

Mbas dymbëdhetë sahatsh toka na siellë tjetren anë, gjŷsen prêndore. Atŷ shifet Amerika, qi prei Vérit shtrîhet

kah mjesdita, prei Detit të ngrîtë verjak gádi te déti i ngrîtë i Jugës. Ameriken e eprë e të poshtren i bashkon ishmi i Panamës. Détna të pámasë e rrethojn kah të lémit e kah prêndimi ket anë toket, e veç ndermjet të vérit e të prêndimit i avitet Aziës.

Nji varg ishujsh të pánjehun dán si me dashtë me kallxue rrugen qi prei Ameriket shkohet n' Azië e n' Australje.

64. Vêndësit e tokes.

A e ké pvetë kurr diellin kû shkon kúr ne e mbrâmje prêndon mbas malit? Mue më thotë mêndja se edhè pertè ato maje, lerg, ká gjind; e se dielli, si këtû, edhè atjè, shëndritë permbî fushë e livadhe, permbî gjytete e katunde. E njiket shé, qi rrjedh këtû pari, a e ké pvetë ndo 'j herë kû tretë? Tui ngã vrep, pá u ndalë kurr, shpejton me mbërrîët ndo 'j lum; e me të, mbassì të lagin sá gjytete të bukura, shprazet në dét. A i ké vûe oroe në vjeshtë dallndyshat kúr nisen me shkue? Shkapercejn male, kalojn dhéna të lérga déri sa të mbërrîjn në vênde mã të xéta. Me pasë kush se si me ju vûe mbrapa diellit pertè malet, o sheut déri në dét, o dallndyshave déri mb' atò vênde të xéta, shum mërekulliët kishte me pá, shum sênde kishte me ndie. Këjo tokë qi ká kriue Zoti âsht e madhe e e bukurë, e ká sênde gjith nduersh me të kënaqë. Mbî tokë ká shum miljûj ndjerzsh me gjith farë fëtyret e të njyemjet. Ndjerz si na te bardhë me faqe të kuqe gjinden në tânë Evropen, e në mã të shumen e Aziës, e n' atò vênde t' Afrikës qi janë mã afer nesh. Shum edhè kan ngulë në pellg t' Amerikës e t' Australjes.

Në vênde tjera t' Afrikës janë zezakët, me flokë të shkurtë e kaçurrela; n' Amerikë Indakët me të njyeme të kuqe si rêmi; n' Azië Mongolët të vérdhë, sŷ zez, e me flokë të rráll e të zez; në Malakë e n' ishuj tjerë t' Oceanit të madh janë Malezët zeshkana. Nder lagje të vapta nuk bje bórë veç permbî máje mã të nëlta. Atjè ká pyllna per

bukurië, qi mbájn gjetht gjithmonë, me gjith farë zogjsh. majmunash, e rrshajësh, qi s janë si të vêndeve t' ona.

Toka atjè qet védi drith' e pêmë pá i mjellë kush e pá hjekë zië me e punue. Por nder pýllna ká gjarpîj fort të helmatisun. N' Azië e n' Afrikë ká luâj, kapllâna e tjera bishë t' egra, qi sŷjn edhè nierin. Per kundra nder lagje të ngrîta nuk del as dreu; atjè toka âsht djerr e shkretië, e nieri s ká me se me rrnue gjáll per pós do shtâzve. Por sádo anasit e duen vêndin e vet, atdhén, e mundohen me ja zbukurue védit sá kû munden.

65. Evropa.

Evropa, edhè pse mã e vogla nder pêsë pjesët e dheut, âsht mã e para e të gjithave. N' Evropë janë kómbet mã të gjytetnuem e mã të fortit, qi zotojn edhè shum vênde nder pjesë tjera.

Evropa â nder lagje të buta të dheut e kah véri shkon déri te Déti i ngrîtë, kah të lémit ká per kufî Aziën, kah mjesdita Détin Mjestokës, qi e dánë prei Afriket, kah prêndimi shkon déri te Déti Atlantik.

Evropa dahet në shum Sundime. Evropa e Eprë ká Danimarken (kryegjytet Kopenhagen): Svecen e Norvegien (kryegjytete Stockolma e Cristiania); Rusien (kryegjytet Peterburgu e Moska).

Evropa e mjesme ká: Mbretniën e Germaniës o t' Allamâjës me shum sundime mbrêndë, e nder ta janë: Krajlnija e Prusies (kryegjytet Berlini); krajlnija e Saksonies (kryegjytet Dresda); krajlnija e Bavierës (kryegjytet München); Würtembergut (kryegjytet Stuttgard). Mbretniën e Austriës o të Nêmces (kryegjytet Viena, ndryshej Beça). Kah prêndimi i Austriës e të Germaniës janë dý republika Svicera e Franca (kryegjyteti e kësajë Parigji); krajlnija e Belzhikut (kryegjytet Brysel) e Holandës (gjytete të para Aja e Amsterdami); krajlnija e Inglaterës e e Irlandës (krygjytet Londoni).

N' Evropë të poshtrë âsht Mbretnija e Turkut o e Osmanliëve, kryegjytet Stambolla e në tê edhè Shqypënija e jonë; krajlnija e Serbiës e Rumeniës e Bullgarija; krajlnija e Greqiës (kryegjytet Athina); krajlnija e Itales (kryegjytet Roma); krajlnija e Spàjës (kryegjytet Madridi); krajlnija e Portogalit (kryegjytet Lisbona).

66. Evropasit.

Evropasit dájnë sidomos per fëtyrë të bardhë qi kan e per hijeshim të shtatit. Kah ana e mêndes të rrahun e t' urtiës kalojn gjith anasit e pjesve tjera të dheut.

Por nji shêj nder mã të parët, qi dánë n' Evropë, si edhè në të tânë dhén mbarë, njênin kómb prei tjetrit, asht giuha. Kómbet e Evropës flasin shum giuhë, por edhè pse ndrron njêna prei tjetret, gjith nji disá dájn se dalin prei nji rrâjet, e janë motra me shoqe shoqen.

Italjant, Spâjasit, Portugezt, Francezt, Rromunët flasin do giuhë qi kan nji farë giaset me shoqe shoqe, e shifet se me kohë të gjitha kan dalë prei giuhës të Rromakve e prandej ju thonë giuhë rromake.

Ana e Germaniës e nji pjesë Sviceret, Austrijet e Belzhikut, Inglezt, populli i Holandës, i Danimarkës, i Svezjes e i Norvegës flasin giuhë germanishte, qi nuk ndrrojn fort njêna prei tjetret.

Ana e Moskovit me do vênde të Nêmces, e të Turkut, si edhè Serbt, Bullgarët, Malazezt flasin giuhë qi i giájn njêna tjetrës e ju thonë giuhë sllavishte.

Giuhë në védi âsht: giuha e Maxharve, giuha e Osmanliëve, e Grekve, e e bukura giuha e jonë Shqypja.

N' Evropë, nder dhetë nândë janë të kështên; nder tjerë disá janë Muhamedan, e nji pakicë çfuten.

Nder të kështên shumica mã e madhe janë katolik, nen ndigies të Shêjtit Atë Papë të Romës. Tjerët janë protestâj dá cop' e grimë, e shkjé. N' Itale, në Spâjë, në Portugal, në Francë, në Belzhik, n' Irlandë, në Germanië të Jugës, në Mbretnië të Nêmces, në Polonje e në disá vênde të Svicerës gádi të gjith, o sá do pak shumica janë katolik.

Protestâjt gjinden mã shum n' Inglaterrë, në Skocje, në Germanië t' eprë, në Holandë, në Danimarkë, në Svecje e Norvegë.

Shkjét janë shumica në Greqië, në Rrusië, në do vênde të Dauletit e të Nêmces, si edhè në Mal të zí, në Serbië, në Bullgarië.

Çfutnit janë hapë ká pak në gjith vênde t' Evropës.

67. Shqypnija.

Nder vênde qi sundon Mbreti, mã i bukuri e mã i Dashtuni per né, âsht njiky qi na ká falë jeten, e kû jetojm gjáll, due me thânë Shqypnija. Kah véri Shqypija ká Malin e Zí mbë njên' anë, e sanxhakun e Novi Pazarit mbë tjetren. Prei mjesditet Déti i Artës e dán prei Greqijet. Kah të Lémit kapet mbë Mjesditësin 19·5°, o atŷ pari, të giatëtit linduer të Parigjit. Por edhè në Mal të Zí ká shum Shqyptarë, e disá male e vênde nen atë Sundim janë t' onat.

Vêndi i jonë, mã të shumen, âsht male; e Shqyptarët, si zogjt e Shqypes janë hjedh' e shperdá neper male e neper kodra të veshuna me lândë e me bár per kullosë.

68. Malet e Shpypniës.

Vargu i parë. Prei Liqênit të Shkodrës êndet déri në fushë të Kosovës nji rresht i giatë malesh. Pershîën ky varg Veleçikun (malin e Kastratit e të Shkretit), Bukovikun (të Hotit), Goleshen e Trojanin (të Kelmendit), Bjeshkët e Nêmuna (të Nikshit), Boren, Shkylzênin, Peklenin, Zhljebin, e shum maje tjera, déri sá shkon e sosë në Mitrovicë.

Prei këtij vargut dalin e shkojn kah mjesdita do male tjera, si me thânë: Paruni, Bishkazi, Maranaji, Biga e Gimajt, Cukali, Ndermâjna, malet e Krasniqes, mali i Morinës e Bastiku.

Vargu i dytë, o i Sharit, qi prei Drînit të Zí merr ne e parë prei Juget kah véri, mandej prei Jugë-Prêndimit në Veri-Lémje déri te Lepenaci. Pershîën ky varg majet e Korabit, të Babashnices, të Gjaliçes, të Lumës, të Krivoshes, të Kobilicës (2370 *m*), e të Ljubotinit, ndermjet të Pezrêndit e të Shkupit, qi çohet perpjet 3050 metra. Ky âsht mali mã i nẽlti i Shqypniës.

Shari âsht në zã per kullosë qi ká; e tufa të pánjehuna kerkojn atò rudina. Djathi i Sharit âsht me nãm e ká nji âmë në vẽdi e nji érë si drandofillesh.

Vargu i tretë. Janë njatò male qi shkojn mb' anë të rrmaktë bregut të Drînit të Zí. Pershîën ky varg: Malin shêjt t' Oroshit, Dejen e Macukulit, Jablanicen ndermjet t' Elbasanit e të Strugës (2280 *m*). Udha e Elbasanit e e Strugës del neper ket mal në nji vênd qi i thonë „Qafa e Thânës".

Shum male dahen prei këtij vargut e marrin mb' anë të Prêndimit kah déti; nder ta janë:

1. Mali i Krrabit (i Kabashit) mali i Terbunit, malet e Merditës me mâje të Mundellës, qi âsht mã e nẽlta nder ta, e strîhen ndermjet të Drînit e të Matit kah fusha e Zadrimës. Mali i Kreshtës e mâja e Velës janë skâjet e këtyne maleve kah déti.

2. Malet e Krues e të Tiranës, qi shkojn ndermjet të Matës e të Arzênit. Në ket varg mã i nêlti âsht mali i Dajtit mbî Tiranë.

3. Malet e Krabës, qi dájn fushen e Arzênit të Shkumbînit. Mbî ta del rruga qi shkon prei Tiranet e n' Elbasan.

4. Malet e Kamnes, të Bërzeshtës, të Polisit, të Shpatit e të Silovës, qi dájn fushen e Shkumbînit prei lumit të Devollit.

Vargu i katertë. Âsht vargu i madh qi dán per gjŷsë gjŷsishullin e Ballkanit prei Vérit e kah mjesdita e sjell ujnat do në dét të Jonit e do t' Egeit. Ky varg niset prei Sharit e mbaron tu mali i Zigosit të Pindit, nget Tesaljes; e pershîën malet e Galishicës, të Peristerit (2599 *m*), të Nereçkës, të Viçit, të Gramosit në Kolonjë (2300 *m*), të Smolikës (2575 *m*). Të gjitha këto male janë të nêlta e shkojn mã se 2000 *m* me kullosë të mirë fort.

Edhè prei këtij vargut, të dalmen Gramosin, dahen do male tjera, si me thânë:

1. Malet e Çarit, permbî Kolonjë, t' Ostrovicës, të Bofnies e të Tomorit, permbî Berat. Tomori plot me të mira (si thonë anasit) âsht i nêlt 2400 *m* e nep nji ushtimë të mnérshme kah fryen éra në mjedis të shpellave. Këto male dájn njênin prei tjetrit lumin e Devollit e t' Osunit.

2. Malet e Radomit në Permet, të Shkraparit, të Trebeshinës, e të Zembelit, per të giatë të bregut të Vijosës kah e djathta. Zembeli â gádi krejt rudinë e në nãm per kullosë.

3. Malet e Miçekelit në Janin e të Nemerckës mbë krah të rrmaktë të Vijosës.

4. Malet e Angarës a t' Ergjenikut e të Grivasit. Ky varg me Stugarë shtŷhet déri afer Delvinit, e me Sopot merr kah véri, Mâja e Kandavicit shkon nêlt 2000 *m*. Këto male dájn Vijosen e Sushicen.

5. Malet e Çikës kah Kimara, të Lungarës e të Memuçit, qi motit ju thoshin „malet e Rrfés".

6. Ne e mbram malet e Sulit e t' Oliçkës.

Ujnat e Shqypniës.

Prei maleve të Shqypniës rrjedhin shum ujna e do derdhen kah Prêndimi në dét Adriatik, do kah e Lémja në dét të Selanikut. Lumi mã i madhi i Shqypniës e qi ká udhtim mâ shum âsht

69. Drîni.

Prei dý anësh, njêna kûndra tjetrës, ká burimin e vet ky mbreti i ujnave të Shqypniës, sepsè bashkohet prei dy ujnave: prei Drîmit të Bardhë qi rrjedh prei vargut të Zhljebit afer Péjës, e merr prei vérit e kah mjesdita; e prei Drînit të Zi, qi del prei liqênit t' Ohrit e mba prei mjesditet e kah véri. Këta dy ujna bashkohen rrânxë malit të Gjalikës në Lumë. Gjith e cilli rrêm, pak para se m' u perpjekë me shoqi shojn, kan ka 'j urë; nji urë tjetrë e kan mbassì bâhen bashkë, e i thonë „ura e Vizirit".

Prej këtij vêndit Drîni merr kah Prêndimi déri sá të shprazet në dét Adriatik. Shum ujna rrisin Drînin tui u dérdhë mbë tê, si me thânë: Valbona, Lumi i Mertúrit, Lumi i Shalës, qi me Stupe të Shoshit, Lesniqe; Lumi i Pálaj në Shllak, Sopaçi, Gomina, Gomsiqja, Giadri.

Peshk shum e gjith nduersh gjindet në Drî, e âsht në zã per blîj e trofta. Janë xânë në Drî trofta 30 okësh e blîj 80 okësh e pertej.

70. Neper Drî.

(Prei Vaut Spas e déri në Vá të Dêjës).

M' u ulë neper Drî me nji lûndrë prei Vaut Spas déri në Vá të Dêjës, shifen andej e këndej male qi s mbarojn kurr, të vogla e të mëdhá, por të gjitha veshë me lândë. Bregut mbë të dý anët janë shum katûnde. Por per fat të zì lûndra nuk punon gjith kûnd, pse âsht nji vênd kû Drîni këcen neper shkamîj.

M' u nisë prei andej kah kena thânë, mb' anë të djathtë gjẽjm: Brrutin, Bytyçin, Fushen e Shën Gjergjit, Krasniqen, Rajen e Merturit, Salcen, Brisen, Toplanen, Dushmanin (e ndermjet të ketyne shprazet në Drĩ Lesniqja) Temalin, kû pak sypri bashkohet Valbona, Guzhden, Mëngullen, Pálajt, Malçin, Shporin, Mbëshkallen, Rrogamin, Sheldîën, prei kah delet në Vá të Dêjes.

Mb' anë të rrmakt, gádi si në báll shoq me shoq me katûnde tej ujin, janë: Vau Spas (qi shkon me Mal të zí në bajrakë të Pukës), Truovni. Dardha, Mziu, Aprripa e keqe, Paravi. Gropa, Fíra, Aprripa e Gurit, Merturi i Gurit, Skvina, Midha, Dùshneza, Livrushku, Komani, Karma, Mëlloja, Vjerdha, Ksursaçi, Zadêja, e njitas, Vau i Dêjës.

Aty, kû del prei grykës të maleve në fushë, Drîni dahet, e nji rrêm merr kah prêndimi, tjetri kah mjesdita. Me i pasë ânda kúi me shkue edhè pak me lûndrë, kishte me pá tokë e kodra nder mã të bukurat.

M' u fillue neper at bisht qi merr kah prêndimi, hasë me 'j herë, mb' anë të djathtë: në Spathár rrânxë malit të Sheldîës, mbasandej shef, të gjitha rrânxë malit: Gavoçin, Ganjollen, Jubanin, Gurin e zi, e para Gurit të zí rrânxë bregut ká Kuçin, déri sá hîën n' urë të Bahçellekut nen gjytetth të Shkodrës, e shkon e perpiqet me Buenë.

Mb' anë të rrmaktë âsht pikë s parit: Mjedja, Shelqeti, Stajkat, Kosmaçi, kû kan kênë motit shpijat e Vizirit të Shkodrës, Ashta, e mbëshehë nder kodra Beltoja, Berdica e Bahçelleku.

Drîni qi shkon në Lesh ká n' anë të djathtë: Stajkat, Bushatin, Barbullushin, e brîë malit, Kuklin, Kakarriqin, Balldrênin e mbërrĩn në Lesh.

Mb' anë të rrmaktë ká Zadrimen, nji fushë të bukurë e të gjânë, të mbyllun prei Shitës të Hajmelit, prei Kreshtës e prei malit të Velës. Mã parë ká: Mjedjen, Shelqetin, Paçiramin, Pistullin, Plézhjen, Kúllxin, Shkjezin, Baben, Grâshin, Zojzin, Giadrin, Bliníshtin të tâna katûnde bregut. Rrânxë malit shef: Hajmelin, e para Hajmelit në fushë Kaçen e

Naraçin, Skaramánin, Nenshátin, Krájnin, Físhten, Troshanin, Kallmetin, Rroboshten, Merqîën, Varoshin e Lézhës. Nen Skarramã shef Kotrrin, ndermjet të Grâshit e të Nenshátit shef Dajçin, e mb' atë fill kodrave teposhtë, Kodhelin e Baqëlin déri në Blinísht.

71. Buena.

Liqêni i Shkodrës shfren në dét Adriatik neper Buenë. Disá kujtojn se Buena âsht të zgiatunit e lumit të Moraçes qi vjen prei Malit të Zí, e derdhet në liqë të Shkodrës nen Zhabjak.

Pak gjã nen gjytetth (kalá) të Shkodrës Buena rritet edhè aq prei bishtit të Drînit qi bje në tê. Edhè pse i shkurtë, ky lum âsht pun' e madhe per tregtië të Shkodrës. Barkë gjith nduersh, e déri n' Obot, edhè avulltore të vogla shkojn e vînë neper tê, e mã shum e mã shpesh kishin me ardhë me kênë se nuk ja xên gryken shum herë râna e Drînit.

Fort gjarpnon Buena, e bregut të sájë andej e këndej ká katûnde bukur mirë. Prei katûndit të shë Gjergjit e déri në dét Buena shênjon kufîjt e Turkiës e të Malit të Zí; afer Grykës të Buenës në krah të rrmaktë âsht katundi i Pulajt, nen sundim të Dauletit, e në báll mb' atë anë âsht shë Nëkolli nen sundim te Malit të Zí.

Perpara, kúr ishin dejlanet, peshk i madh delte në Shkodrë e shum fitim kishte vêndi prei sish; por me ju lëshue rrugen barkave e avulltoreve kjenë prishë dejlanet.

72. Matja.

Matja del afer Martaneshit, qi âsht nji katûnd i Çermenikës në krahinë t' Elbasanit. Ky lum, déri sá hasë në Fandë,

merr prei Jugë-Lémjes e kah Véri-Prêndimi; mbasandej ja mba kah Prêndimi déri sá shprazet në dét Adriatik. Prei ketij lumit merr êmnin nji nahije mbarë, Matja, vênd i gjân e bâes. Tre sahat perpara se m' u bashkue me Fândin, vjen tui ju shterngue âma Matit, e hĩn neper do gryka; por mandej kah Miloti e Pëdhana del në fushë të gjânë, e mbas dy sahat rrugë derdhet në dét.

Ndermjet të Bulgrit e të Shkurrajt Matja bashkohet me Fând.

73. Fândi.

Dy ujna të Merditës kan két êmen: Fândi i madh e Fândi i vogel. Njêni kah të lémit e diellit del nen kodrë të Qafës tẽ Kumbullës, kater a pêsë sahat prei vêndit kû perpiqen dy Drînat, i bardhi e i ziu. Tjetri kah Prêndimi del prei Qafës të Malit. Këto dy ujna ecin doth në védi, déri sá nen katûnd qi i thonë Nderfândna perpiqen bashkë e shkojn e bâhen me ujë të Matës, si thamë para.

74. Lumîj tjerë të Shpypniës.

Mbas lumit të Matës, kah mjesdita, vĩnë Ishmi e Rrgjêni; ujna të vogjel, qi dalin prei maleve të Krues e të Tiranës, e shprazen n' Adriatik permbĩ Durrëc.

Shkumbîni rrjedh prei maleve t' Odenicës, Velatosit e të Kamnes. Së parit merr prei mjesditet kah véri, déri sá bashkohet me Rapunin, qi prei Vérit merr kah mjesdita; ç' atŷ e mbrapa Shkumbîni ecë per nji fushë të ngushtë, qi zgjânet afer Elbasanit. Nen Peqin Shkumbîni hĩn në fushë të Kavajës e të Muzeqés e ecë neper tê per dhetë kilometra; mbasandej shprazet në dét Adriatik afer gjînit të Kuljarit.

Shkumbîni âsht nji ujë i rëmbyeshem; ká disá ura gurit, si me thânë Ura e madhe e Kurd Pashës afer Elbasanit e mã nêlt Ura e Haxhi Beqarit e Kamara e Çukës. Te ky

ujë mbaron Gegnija e fillon Tosknija, dý copat e mëdhá qi bâjn Shqypniën, si dý duert e nji trupit, dy sỹt' e nji bállit.

Devolli rrjedh prei malit të Gramosit, del neper liqẽ të Maliqit, ju siellet rreth maleve të Tomorit, e bashkohet me Ergjenin.

Ergjeni o Osuni âsht nji lum qi del prei krahinës të Kolonjës, edhè ky në mal të Gramosit, e i shkon per brîë Beratit. Kúr bâhen bashkë Devolli e Ergjeni ndrrojn êmen e ju thonë Seman. Semani del neper Muzeqé, afer Fierit kryevêndit të sájë.

Vijosa âsht nji lum qi del prei malit të Zigosit në Pind kah kufîjt e Greqiës, e shprazet në dét Adriatik pak gjã permbî Vëlonë. E ká âmen ndermjet do maleve të nẽlta, e vëç kah gryka fillon m' u çilë disi. Vijosa nuk bán barkë, e veç do lûndra të vogla mund i njiten per disá *km.* Shum ujna shprazen në Vijosë, e nder to janë: Drîni, qi shkon neper lugje të Gjinokasterës, e Sushica, qi del prei krahinës të Qimarẽs.

Lumi i Zí âsht nji ujë qi rrjedh per të giatë të maleve të Sulit e shprazet në dét nen Pargë. Ky lum ká ujin e zí, me sere e shkon neper këneta; naten shifen flakë mbî tê. Të páfét e moçem kujtoshin se ky ujë shkon në férr, pse pós se âsht i zí e me ato flakë qi thamë, ndë do vênde hupë në záll e nuk shifet.

Lumi i Artës qi vjen prei Zigosit shênjon kufîjt e dheut të Turkut e të Greqiës.

Pós këtyne lumîjve qi, si me thânë, léjn e desin në Shqypnië, dheu i jonë ká edhè udhtimin e eper të lumit t' Ibarit, të Vardarit e të Vistricës.

Ibari rrjedh prei bjeshket të Smiljevicës persypri katûndit të Rozhdait, jo fort lerg prei kufînit të Malit të Zí. Ecë neper shkamîj prei Prêndimit e kah e Lémja e diellit déri në Mitrovicë, ku merr çutrin e Sitnicës; prei andej siellet kah Véri e hîn në Moravë, qi â nji lum i Serbiës, e me tê tretë në Dunë.

Vardari del prei maleve të Diberës; shkon kah Tetova, mandej siellet kah Shkupi tui ecë per të giatë të Sharit, qi i nep ujna shum. Pak permbî Shkup merr Lepenacin, qi vjen prei anës lindore të Sharit, e shkon e shprazet në dét afer Selanikut. Pjesa e ketij ujit qi âsht në kufij të Shqypniës (déri në Qyperli) nuk bán lundra.

Vistrica del prei malit të Gramosit mb' anë kah lén dielli; shkon teposhtë kah kufîjt e Greqiës; prei andej siellet kah Véri-Lémja e shprazet në dét të Selanikut.

75. Bregu i détit.

Shqypnija shtrîhet bukur giatë buzë détit. Prei Tivarit e déri te thepi i Glosës âsht Adriatiku; prei andej e déri në Prevezë Jonësi.

Déti tui hîë permbrênda tokës perfton njikëto gryka e njikëto gjîna:

1. Gryken e Drînit ndermjet të shën Gjinit e të Muzhlit.

2. Gjín' e Durrcit ndermjet të bishtit të Pallës e të thepit të Lagës.

3. Gjín' e Vëlonës ndermjet të thepit të Trepontit e të thepit të Glosës. Në grykë të këtij gjîut âsht shkâmbi i Sasenit pá frŷme nierit mbë tê.

4. Viën' e Qerfozit ndermjet të Sarandës e të Murtos.

5. Gryken e Artës. Hîhet mbë ket grykë neper nji ví fort të ngushtë, déri sá çilet gryka e Prevezës; prei andej prep neper nji ví të ngushtë hîhet në grykë të Salahorës e këndej në grykë t' Artës. Arta qŷsh në vjetë 1881 âsht nen Greqië; Preveza e Salahora janë të Turkut.

Bregorja e Shqypniës mâ të shumen s ká veç liban të haptë, qi nuk ju apin sugurië të madhe détarve;

limanet o shkallët janë pak, e krejt njashtû si i ká falë Zoti, pá ndreqë kurgjã në ta dora e nierit per dobië të lundrimit.

Shkallët mã të parat e Shqypniës janë njitâ:

Shën Gjini, qi âsht shkalla e tregtiës të Shkodrës; Durrci, Kuljari në grykë të Shkumbînit, Semani, Vëlona, Dukati, qi détarët i thonë edhè „Limani o shkalla e Raguzhës“ pse motit aj vênd pat kênë shkall' e çilme per barkë të Raguzhës. Sot turqisht i thonë „Pasha Liman“ e viën m' u ndalë barkët e avulltoret në karantinë.

Panórmi, Aji Saranda, qi â shkalla e parë e Janinës e ká nji rrugë karrocet déri te ky gjytet. Butrinti, qi motit â kênë në zã fort. Déri në vjetë 1797 kje në dorë të Venedikut; mbrapa ju lëshue Francezve, qi ja dhânë në dorë Ali Pashës Tepelênit. Sajada, Gumenica, Plataria, Parga, Preveza e Salahora.

Edhè pse bregu i détit në Shqypnië âsht i giatë mjeft, e vênde per shkallë janë shum, gjith nji Shqyptarët nuk janë dhânë fort mbas détit. Lundratarët t' onë janë mã fort Ulqinakët e Qimarjotët, qi kan barkë me vela e fëlluga e tregtojn n' Adriatik, në disá shkallë të Mjestoksit, déri në Misír, në Tarabulluz e në Tanuz.

Ulqinakët dikúr kan kênë kursarë e shetitshin Adriatikun mbarë tui plaçkitë gjithkûnd. Dhénat tjera qi kishin punë me dét, bãne ankime të fórta kûndra tyne, e prandej Dauletit ju desht me çue Sulejman Pashen, qi thej e prishi sá barkë Ulqinakësh gjet në Val de Noz. Atŷ e mbrapa Ulqinakët u dhane mbas tregtijet në dét; e kûr krisi lufta e Móres (1821—1830) kursarët e Greqiës thyene shum barkë Ulqinakësh; por si mbaroj lufta, Ulqinakët u mbëkâmbne e pertriëne

barkët e veta. Ulqinakët kan brigatina, shonera, trabakulla, fëlluga e pjelega, qi dájn prei të bájtunit e prei formës të shtyllave. Mûnden me bajtë njizet déri në dyqind tonelata.

76. Liqêjt e Shqypniës.

Shqypnija, mbë sá âsht vetë, ká liqêj bukur mirë. Mã i madhi nder ta âsht.

Liqêni i Shkodrës. Ky liqê âsht 13 *m* permbî rrash të détit; âsht giatë 50 *km*, e gjânë 14 *km*. Nji copë kah véri i perket Malit të Zí; atjè âsht Rjeka. Kah Prêndimi ká male të nëlta e të tháta; kah e lémja e diellit janë vênde mã të vûeta; kah mjesdita ká Shkodren, o mã mirë pazarin e sájë kû gádi mbërrîën me Buen, qi del prei tij. Në liqê të Shkodrës ká nji avulltore të Turkut per rojë të vêndit; e avulltoret e nji Shoqniës Taljane Malazeze bâjnë tregtië me Shkodrë e me Mal të Zí. Në buzë të Liqênit, pak permbî Shkodrë, âsht Shiroka, katûnd i dhânun mbas lundrimit e mbas peshkut. Ky liqê mbë nji shkon tui u çue, e prandej edhè tui u hapë mã fort, prei rmorjet të maleve. Rromakët e moçem i kan pasë thânë „kënetë“; e duhet me thânë se atëherë nuk do të jénë kênë fort i madh.

Mbas liqênit të Shkodrës, mã i madhi liqë âsht: Liqêni i Ohrit, giatë 30 *km*, e gjânë 14 *km*. Ky liqê âsht bukur nêlt, due me thânë 690 *m* permbî rrash të détit. Prei këtij liqênit, si kena thânë perpara, del Drîni i Zí.

Liqêni i Presbës, 860 *m* permbî rrash të détit; giatë 28 *km*, gjânë 10 *km*.

Liqêni i Ventrokut, edhè ky nêlt 860 *m* permbî rrash të détit.

Liqêni i Maliçit (Sovjanit), 830 *m* permbî rrash të détit; giatë 10 *km*, gjânë 3 *km*.

Liqêni i Janinës, nji nder mã të bukurit liqêj qi gjinden, per bojë t' ujit si kupa e qiellës, e per hieshim të rrethinës. Âsht 480 *m* permbî rrash të détit; 8 *km* giatë e 4 *km* gjânë.

Janë mbasandej: liqêni i Plavës, i Kosturit (giatë 8 *km* gjânë 4 *km*) e i Ostrovës (15 *km* giatë e 4 *km* gjânë).

Këto liqêj vînë të gjith prei malesh; ká do ujna tjera, qi mã fort ju bje me ju thânë moçale se liqêj; si janë, bje fjala, liqêjt e Kravastës, të Kavaklit, të Terbufit ndermjet të Shkumbînit e të Semanit; moçali i Solit permbî grykë të Vijosës; liqêni i Artës, liqêni i Butrintit, i Çukaljes e të Logarit ndermjet të grykës të Lurosit e t' Artës.

Gjytetet mã të parat e Shqypniës.

I. Në vilajet të Shkodrës.

77. Shkodra.

Mã i madhi gjytet e mã i bukuri i Shqypniës s' Eperë, âsht Shkodra, ndêja e Sundimtarit të pergjithshem e të nji Argjipeshkvit Metropolitë katolik. Me hypë mâje gjytetthit të sájë o me e këqyrë prei kodrave të Tepes e deri në Dragoç, prei Arrës të madhe e déri në Kiras, Shkodra ká nji të pám per bind. Neper lândë, qi zbukuron atò vênde, dalin per gjith anë mindare xhamijash, kulma shpijash të mëdhá e të nëlta, kishë me kumbinare qi çohen në qiell. Shkodra ká kishë të bukura; mã e madhja e mã e nëlta âsht Kisha e madhe, qi âsht e Katedrale o kish' e argjipeshkvit, e kish' e famullië të Shkodrës. Mã e voglë, por shum e bukur âsht Kisha e ré e fretneve në Giuhadol. Këjò âsht bã mbas shestimit të dijés, e kishte me dá per faqe të bardhë nder vêndë mã të gjytetnueme. Kumbinarja e sájë e nëltë e hollake ká trí kumbonë të mëdhája fort. Mbas kësájë vjen Kisha e Jezuitve, e voglë por fort e bukurë per shkrim fuguresh në múr, qi nuk gjinden njeti në Shqypnië. Rrugët mã të mirat, me shpija mã të bukura per anësh janë në krah të kështênimit. Në fushë të Çelës ká edhè nji kopshtë lulesh per shetië (milet bahçe).

Shkodra ká mejtepe e shkolla bukur mirë. Shkolla mã e madhe per shumicë fëmijësh e per këndime qi bâhen, âsht shkolla e Jezuitve, e prei sájë kan dalë shka ká sot në Shkodrë djelmnië mã të këndueshme e mã të regjun. Edhè fretnit e Giuhadolit kan shkollë të para per djelm. Murgeshat e fretneve kan shkollë per várza, kû mësojn, pós këndimit e shkrimit, punë ndore per bukurië.

Murgeshat e Mëshierës mbájn nji shpië të smuetësh, kû gjith farë të ligjsh gjêjn shënden, o lécimin e dergjeve të veta.

Rethi i Shkodrës ká tokë me nám e vênde të bukura fort. Pertè zállin e Kirit janë Bardhajt mbushë me ullîj e me vëneshta, si nder vênde mã të mira t' Evropës.

Motit gjyteti nuk ishte kû âsht sot, por rreth kodrës kû âsht gjytetthi (kalája). Ç' mbë të treten faqe nierit para se me lé Krishti, ishte në zã e i thoshin „Scodra". Atëbotë ishte ndêja e Rregjit t' Ilirve, të parve t' onë. Por në kohë të rregjit Gencius Rromakët ngrehne luftë me tê, e muejtne e e çuene lidhë në Rromë. Shkodrës i dhanë mbasandej m' u sundue në védi.

Edhè mbrapa Shkodra nuk e buer madhniën, e shifet qýsh se déri në të shtaten faqe nierit mbas Krishtit Shkodra pat Argjipeshkvîj, qi s e kishin at herë veç se gjytetët e para të nahijeve. Ç' at botë e déri në vjetë 1867 pat Ipeshkvîj, kúr shêjti Atë Papë e bashkoj me Tivár e e bâni Argjipeshkvîë. E edhè sot qi âsht dá prei Tivarit ká Argjipeshkvien e pariën kishëtare në Shqypnië.

78. Lézhja.

Nen Shkodrë në breg të Drînit mb' anë të rrmaktë, âsht Lézhja, ndêja e Kajmekamit të Zadrimës e të Zhubës, qi âsht Malcija e Lézhës. Kû i thonë sot Lesh nuk ká të thuesh tjetrë veç pazár per tregtië; shpija, pós të disá t' ardhunve, ká fort pak. Shpijat janë mbë nji brîe malit

rrethue me ullîj, nja 'j sahat lerg pazarit, e i thonë „Varosh“. — Lézhja njehë shum me thânë 2000 shpírtna.

Edhè ky gjytet âsht i moçem fort, e i thoshin „Lissos“. E pat ngrehë Dionizi i Sirakuzës; por me do giasë at botë ishte mbë krah të djathtë të Drînit, kah âsht tesh kisha e sh' Andout. Në vjetë 215 para se me lé Krishti, zotnote bregun prei Rizanit e déri në Grykë të Drînit. Mã vonë e sunduene vêndin Dukagjint, nji der' e madhe e Shqypniës s' Eprë, e në vjetë 1401 ja lëshuene Venedikut. Mbë ket gjytet diq e hîni në dhé Skanderbegu.

79. Krúja.

Në brîë të malit të shë Spiridionit o Sarisaltik âsht Krúja, gjytet me 6000 shpírtna, të tânë myslimana. Ká nji gjytetth të moçem. Në kohë të mjesme kurr nji vênd i Shqypniës nuk pat nám sá Krúja. Në të katermbdheten faqe nierit e mbate gjytetin dera e Topejve, qi sundote vêndin prei Matit e déri në breg të Shkumbînit. Nen gjytet atjë poshtë âsht nji fush' e madhe e e bukur, qi i thonë „Fusha e Valides“; në mʼedis të sájë âsht nji xhamië, e mbrêndë nji shêj vorrit: vêndi ku thonë se u bã shahit Sulltan Murati. Krúja ká ullîj shum e bân voj të mirë.

Atŷ leu e u rrit Skanderbegu.

80. Tirana.

Tirana âsht nji gjytet ngrehë tesh vonë, në krye të nji fushës bãsë per bind ndë rrândzë të Dajtit. Âsht ndêja e nji Kajmekamit, e njehë 15.000 shpírtna, qi pós pak katoliksh e 1300 shkjésh janë të tânë myslimana. Ká nji Kishë e nji shkollë katolike e nji kishë e nji shkollë Orthodoksësh. Pelhurnat e mëndashit e halijat e Tiranës janë në zã. Nji Der' e madhe Shqyptarësh, Toptâjt, ká vêndin në Tiranë.

Prei Tiranet nji rrug' e ré e e bukurë të çon në shë Ják, katûnd i vogel ngrehun tesh vonë, me nji Kajmekam

e 700 shpírtna myslimansh, ardhun mã e shuma prei Malit të Zí.

Prei këndej rruga të çon në Durrcë.

81. Durrci.

Durrci âsht ndêja e nji Mutesarifit, qi ká nen védi Tiranen, shë Jákun e Kavajen. Âsht edhè selija e nji Argjipeshkvit katolik, qi rri në Delbinisht, e të nji Argjipeshkvit Orthodoks, qi rri n' Elbasan. Durrci ká 4500 shpírtna: 100 janë katolik, 1300 orthodoks, tjerët myslimana. Ká nji Kishë katolike, nji kishë shkjésh, e trí xhamija; nji shkollë katolike, nji per Orthodoks e nji mejtep. Vêndin e ká të bukur, ashtû edhè rrethinat, veç se âsht vênd ethesh.

Kah ana e tregtiës nuk âsht si dikúr; por gjith nji âsht nji farë shkallet per Tiran, Elbasan e Berat. Tregtija qi lot në shkallë të Durrcit âsht, drithna, voj, lëkura, drû e qymyr.

Motit ky gjytet ishte mã i pari i gjith Shqypniës, temelue prei Grekve, e i thoshin „Epidamnus" e „Dyrrachium". Nja 200 vjet para Krishtit ju rá në dorë Rromakve. Prei Durrcit nisej rruga e madhe „Via Egnatia", qi shkote neper Selanik déri në Bizanc (Stambollë). Mã vonë Durrci kje kryegjyteti i nji nahijes, qi merrte shka âsht sot vilajet i Shkodrës. Në vjeta 1271 Angjoint e Napullit fituene Durrcin e e mbájtne déri në 1364. Në ket vjetë e muer Karlo Topia; por Gjergji i biri s mujt me i dalë zot, e ju desht me ja lëshue Venedikut në vjetë 1392.

Gjyteti edhè sot âsht i rrethuem me mure të vjetra, qi patne ndertue Bizantint e Venedikasit, e ká nji gjytetth persypri. Dy sahat lerg gjytetit, kah bishti i Pallës, shifen shêjet e nji murit të giatë qi patne çue Rromakët per rojë të vêndit.

82. Kavája.

Kavája âsht në zã per djathë, por mã fort per krypna qi ká në rrethinë të vet. Fitimin e krypës e merr Sundimi i të Hîëmeve, qi i kan në dorë Evropasit marrësit e Turkiës. Kavája âsht ndêja e nji Kajmekamit, e ká 5000 shpírtna e mã.

Dý pjesë të popullit janë myslimana, tjerët orthodoksa. Ká nji Kishë e nji shkollë per shkjé, e kater xhamija. Në ketë gjytet punohet fort burrnoti.

II. Në vilajet të Janinës.

83. Janina.

Janina âsht vêndi i Sundimtarit të Pergjithshem, me 25.000 shpírtna. Âsht ngrehë ndermjet të do kodrave e të liqênit; gjytetthi i moçem ishte ndertue në nji rryp tokë qi hîën në liqê, e qi e kishin pasë dá prei toket me nji vië kû hîën liqêni e e bãn ishull. Në vjetë 1822 Seraskjeri i Rumeliës, qi rrethoj mbrêndë Alì Pashë Tepelênen, rrênoj gjytetthin. Dý rrugë karrocash perpjekin Janinen me dét: njêna shkon në shkallë të Prevezës, tjetra në shkallë t' Aji Sarandës. Janina âsht selija e nji Argjipeshkvit Metropolit Orthodoks, ká nji shkollë greqishte e nji rumene.

Janina âsht nji gjytet qi â ngrehë në kohë të mjesme. Nji herë e pat shtrue mbreti i Bizancit, por prei vjetës 1204 déri në vjetë 1413 kje kryegjiyteti i Dhespotiës t' Epirit, qi shkote déri n' Akarnanje e n' Etolje, në Greqië. Në vjetë 1343 Gjin Bue Spata me ushtrië të vet shqyptarësh ju muer sundimin e shumë të këtij vêndit të huejve, si ishte dera e Bondelmonte e Tocco prei Firencet.

84. Preveza.

Preveza me 8000 frymë, ndêja e nji mutesarifit âsht nji shkall' e mirë në dét. Të hîëmen prei détit Jon në grykë

t' Artës çilet nji vië nja nji mijë metrash; në breg të kësájë viës mbë ket anë âsht Preveza, mb' atë anë andej shtŷhet nji rryp tokë qi i thonë Punta e shkon me Greqië. Atŷ motit âsht kênë Actium kû bâne luftë Antoni e Oktaviani në vjetë 31 para Krishtit. Preveza ká nji gjytetth të forcuem me topa; gjytetin e ká ngrehë Turku, e perpara si, motit, pêsë *km* mã kah véri ishte Nikopoli gjytet i permêndun, qi pat ngrehë Oktaviani mbassì mũjti Antonin n' atë luftë qi thamë.

Në kohë Rromake e Bizantine Nikopoli ishte kryegjyteti i Epirit, o i Shqypniës të poshtrë, déri në vjetë 1204; asò kohet e mbrapa u prish e ja lëshoj pariën Janinës. Germadhet, o trojet e hapta e të bukura të këtij gjytetit të moçem duken edhè sot. Me 23 të Tetorit 1798 në ketë vênd Francezt bâne luftë me Ali Pashè Tepelênen, qi i thej e i shterngoj m' u hjekë prei Prevezet.

Në ket Vilajet ká edhè do gjytete tjera, por të vocrra; si me thânë: Parga, në breg të détit e shkallë e rrahun prei avulltoresh. — Margeriti o Margeliqi, gjytet me nja 3000 shpírtna. Paramithija edhè ajò me 3000 shpírtna, qi ká nen védi bajrakun e Sulit. — Filati me 5000 shpírtna në fushë të Kallamajit, pak gjã prei limanit të Sarandës kû shkojn e vîen avulltoret e Lloidit. — Gjinokastra gjytet me 12.000 shpírtna, âsht kryet e nji Sanxhakut. Gjyteti gjindet në nji fushë të gjânë, kû shkon Drîni qi bje në Vijosë. Gjinokastrasit dalin e shuma prei vêndit të vet me xânë këndime e zanate, e shum kadillarë në dhé të Turkut janë prei këtij gjytetit. Delvina afer Aji Sarandës, Himara, Tepelêni kû pat lé Ali Pasha, trim i permêndun, qi u bã Vizir në Janin, e qi prei vjetës 1770 e déri në 1822 shtroj Shqypniën prei Prevezet e në breg të Shkumbînit. — Permeti e Konica janë dý katunde në fushë të Vijosës, me ká 5000 shpírtna.

85. Vëlona.

Vëlona, me 5000 shpírtna âsht limâni qi détarve ju nep mã segurië se gjith vêndet tjera të bregut të Shqypniës; gjyteti âsht nja nji gjŷsë sahatit lerg prei bregut.

Vëlona e Kanina, nji katund i vogel atŷ ngiet, në kohë të mjesme ishin dy gjytettha të fórtë, e ju lleshkeshin fort Bizantinve, Angjoinve e Serbve, qi prandej ngrehne lufta shum. Gjashtë sahat permbî Vëlonë janë do suka në breg të moçalit o musgës të Solit: mbî ta âsht nji mungade greksh me êmen Pojani. Atŷ ishte Apollonia motit gjytet i permêndun e shkallë détit.

86. Berati.

Berati â të ndjêjunit e nji mutesarifit, me 15.000 shpirtna. kaluer Osunit andej e këndej. Mbî ket ujë ká nji urë, e âsht edhè atŷ nji gjytetth i moçem fórt. Në kohë të mbretniës të Bizancit i thoshin „Pulcheriopolis“; por mbassì e muerne Bullgarët në të dheten faqe nierit ja njitne Belgrad, e prei andej i ká mbetë sot êmni Berat.

III. Në vilajet të Monastirit.

87. Monastiri.

Monastiri, kryevêndi i Vilajetit e ndêja e sundimtarit të pergjithshem, ká 42.000 shpírtna: 18.000 gádi të gjith shqyptarë janë myslimana; orthodoksit janë 22.000 e nder ta 15.000 sllav, 6000 vëlleh, 1000 shqyptarë; katolik, pós do t' ardhunve, nuk ká. Monastiri âsht Selija e nji Metropolitës Grek, e katolikët kan Lazaristat. Ká shkollë turkut, greksh, bullgarësh e vëllehsh. Déri atŷ mbërrîen udha e hekurit qi vjen prei Selanikut, e ká kênë qitë shestja me e çue déri n' Adriatik. Gjyteti pat êmnin prei kuvêndit „Monastir Bukova“ qi âsht nji sahat lerg kah mjesdita. Sllavët i thonë „Bitol“.

88. Ohri.

Ohri gjytet me 11.000 shpírtna âsht në breg të liqênit, qi prei si i thonë liqêni i Ohrit. Tridhetë vjet perpara ká pasë me gëzofa tregtië të madhe; por tesh kâ shkue tui u ulë fort.

Ohri âsht Selija e nji Ipeshkvit Bullgar e të nji Ipeshkvit Grek. N' anë kah mjesdita të liqênit âsht mungadja e shêjtit shë Naum; këjo âsht e moçme fort, si edhè kisha qi âsht e të tetës faqe nierit. Ohri â ngrehë permbî nji gjytet të moçem qi i thoshin „Lychnidus"; e herë e zotnuene bullgarët, herë Serbët. Si mbaroj zotnimi i Serbve, e sunduene ketë gjŷtet Gropajt, nji shpië shqyptare, déri sá në vjetë 1385 e muer Bejlerbegu i Rumeliës Khajreddini.

Ne ket Vilajet janë edhè: Kosturi, në breg të nji liqênit të vogel, me 8000 shpírtna. — Korça, kryevêndi i nji Sanxhakut, me 12.000 shpírtna. Kater sahat prei Korçet, kah prêndimi, âsht katundi i Muskopojës, qi déri në vjetë 1788 pat kênë gjytet i madh me 40 e déri në 60.000 shpírtna, gádi të gjith tregtarë. Muskopoja kishtë në vjetë 1740 nji shtampë per libra. Ishin atŷ 40 kishë e nji shkollë e permêndun. Por kursarët, nji herë në 1769 e mandej në 1788, i ráne pré e e plaçkitne ket gjytet, e vêndsit u shperdáne në Berat, në Fíri, në Monastír, në Krushevo, në Selanik, në Seres e déri në Vienë e në Venedik.

89. Elbasani.

Në nji fushë të kândshme e bãsë, qi i thonë „fusha e Mbretit" në breg të Shkumbînit kah ana e djathtë âsht Elbasani, gjytet me 8000 shpírtna e vêndi i nji mutesarifit.

Në ket gjytet bâhet tregtië e madhe me voj. Gjytetin e temeloj Sulltan Muhameti i dytë në vjetë 1465 permbî rrênime të nji gjytetit të moçem, qi i kan pasë thânë „Scampae“.

Dibra me 15.000 shpírtna, âsht ndêja e nji mutesarifit, e gjindet afer Drînit të Zí. Nji sahat e gjŷsë prei gjytetit, afer katundit të Banjices del nji ujë i xétë me 32⁰ e déri ne 39⁰ Réaumur.

Në rrugë ndermjet të Monastirit e të Shkupit âsht Perlepi gjytet me 6000 shpírtna. — Shtat sahat prei Perlepit, n' anë të prêndimit âsht Krushevoja, gjytet me 6500 shpírtna, gádi të tânë Vëlleh.

IV. Në Vilajet të Kosovës.

90. Shkupi.

Shkupi, ndêja e Sundimtarit të pergjithshem, me 30.000 shpírtna, âsht në breg të Vardarit, e mã e shuma mbë krah të djathtë. Mbî ketë ujë shkon nji ur' e madhe gurit: mb' anë të djathtë ndalen karrocat e udhës hekurit, e âsht edhé mahalla e ré. Shkupi ká nji gjytetth të moçem, e nji han edhé të moçem „kurshumli han“ kû ndalshin motit tregtarët e Raguzhës, e shtîshin gjãn; sepse Raguzha at botë bâte tregtië të madhe me bregoren e Adriatikut, me Shqypnië e me Makedonje, déri në Stambollë, e ngrehte shpija tregtimit nder gjytete mã të para. Shkupi ká dý udhë hekurit: e madhja qi vjen prei Beçet në Selanik, e rrêmin tjeter qi shkon déri në Mitrovicë. Ká edhé nji vië ujit, qi mbreti Justinian pat goditë me prûe prei dy sahat e gjŷsë lerg ujin me pí. Afer gjytetit vija shkon neper nji fushë e atŷ lugu i ujit âsht permbî nji rresht qemerësh të nëlt e të giatë, qi bâhen nja 120.

Shkupi âsht gjytet i moçem, e ishte në zã edhé në kohë të Rromakve, me ket êmen qi ká sot. Mbrapa kje rrênue, por prep e goditi, mbë sá dihet, Mbreti i Bizantit Justiniani, e ja njitne „Justinianea prima“. Serb e Bullgarë u kapne

fort kúi po i jet Shkupi; por ne e mbrâm ju mbet Serbve, e Cari Shtjefen Dushani e bâni kryegjytet të Krajlniës së vet. Por në 1389 Shkupi nuk ishte mã i tyne.

91. Pezrêndi.

Në breg të Bistricës, qi vjen prei nji gryket të Sharit e shkon e kullon në Drî, në rrânxë të malit, nen nji gjytetth të moçem, âsht Pezrêndi me 30.000 shpírtna. Ká nji mutesarif, e âsht ndêja e Argjipeshkvit të Shkupit. Katolikt kan nji kishë të bukur, krejt gurit të latuem; e bukur e e madhe âsht shkolla e tyne e shpija e murgeshave të Mëshierës.

Qysh në vjetë 1000 e déri në 1275 Serb e Bullgarë u perpoqne me ja hjekë shoqi shojt Pezrêndin, e tek e mbramja e fituene Serbianët; e atŷ patne vûe ndêjen krajlat prei Derës të Nemanjes. Raguzejt kishin atŷ nji magaze të madhe e dý kishë latine.

Donë me thânë se gjyteti Rromak „Theranda“ gjindej kû sot â Pezrêndi.

Gjashtë sahat prei Pezrêndit âsht Gjakova me 12.000 shpírtna. Ká kênë në zã nji herë per godië armësh, e edhè sot e kan nãmin kujxhiët e atij vêndit per punë të telishit.

Gjashtë sahat prei Gjakovet âsht Peja, gjytet me 15.000 shpírtna, ndêja e nji mutesarifit, ndermjet të Bjeshkve të medha e të fushës të Drînit të bardhë, qi i thonë „Metoja“.

Ndermjet të Gjakovës e të Pejës âsht kisha e Deçanit, qi pat kênë temelue prei Uroshit të III, në vjetë 1330; e atŷ â vorrue aj e do ndjerz të mëdhaj prei Serbijet.

Dymbëdhetë sahat prei Pezrêndit, e gádi në rrânxë të Sharit âsht Tetova, gjytet me 8000 shpírtna.

Në brîë të Zhljebit mb' anë kah mjesnata âsht Rozhdaj gjytet i vogel me 3000 frymë. Tui u ulë prei Ibarit shkon në Mitrovicë, nji tjeter gjytet i vogel kû âsht ndala e mbarimi i udhës hekurit të Shkupit.

92. Prishtina.

Prishtina âsht kryevêndi i fushës të Kosovës, ndêja e nji mutesarifit, me 21.000 shpírtna. Në rrethinë të sájë, nj sahat prei gjytetit âsht fusha e luftës të Kosovës, kû në vjetë 1389 Osmanliet thyene Lazrin krajlin e Serbiës e e xuerne prei kësáj anës të Shqypniës, prei Pejet, prei Pezrêndit e prei Shkupit. Në mjedis të fushës ngrehet vorri i Sulltan Muratit.

Afer kufíjve të Serbiës âsht Gilani gjytet me 6000 shpírtna. Shqyptarët e Nishit, të Leskovacit, të Vranjës mbassì këto gjytete ju lëshuene Serbve, lânë tok' e shpië e xuene vênd mbë ket anë.

93. Bajrakët e nahijet e Shqypniës.

Pós gjyteteve të mëdhá e të voglá qi ká Shqypnija, janë katunde plot në mal e në fushë. Malet dahen me bajrakë e mã e shuma sundohen prei krénësh të bajrakve. mbas kánunit. Katundet e fushës, do qi janë nget gjyteteve shkojn me këta; shumica ká sundimtarë në védi: kajmekama e mydyra.

Këtû po vëmë do bajrakë e do nahije të gjith e cillit vilajet të Shqypniës.

a. Bajrakët e Shkodrës.

Malcija e madhe.

Malcija e madhe ká

1. Kelmêndin, qi rri në lugje të syperme të Limit e të Cêmit, e dahet në kater bajrakë: Selce, Vukel, Nikç e Bogë.

2. Gruden, qi merr anen e poshter të lugjes të Cêmit déri në katund të Tuzit.

3. Hotin, qi rri nder male të Bukovikut, e dahet në dy bajrakë: Trabojina e Rapsha.

4. Kastratin në rrânxë të Veleçikut e në fushë të Bajzës në breg të liqênit të Shkodrës.

5. Shkrelin.

b. Pêsë bajrakët e Dukagjinit.

Pêsë bajrakët e Dukagjinit pershîjn: Shalen, mb' anë të syperme të lumit të Shalës; Shoshin, n' anë të poshtrë të Lesnices e déri te mali i Cukalit; e tre bajraket e Pultit, qi janë: Kíri, Xhanji e Plandi.

c. Postrripa.

Njitë me pêsë bajrakët e Dukagjinit janë pêsë bajrakët e Postrripës due me thânë: Dríshti, Shllaku, Temali, Suma e Boksi. Këto bajrakë rreshtohen mbë krah të djathtë të Drînit; e dy, Shllaku e Temali janë në breg të Drînit.

Per báll mb' anë tjetrë të Drînit janë.

d. Shtatë bajrakët e Púkës.

Këto shtatë bajrakë mbas rêndit të prîjës janë: 1. Kabashi qi dahet dýsh: Kabash e Terthore; 2. Thaçi, edhè ky dýsh: Bugjon e Iballe; 3. Qerreti, me Dush, Kçir' e Koman; 4. Berisha; 5. Mali i Zí. Edhè këtyne bajrakve ju thonë bajrakë të Dukagjinit; e donë me thânë se Shala e Shoshi prëi këndej kan dalë e shkue kû janë sot.

Mbas këtyne bajrakve, kah Mjesdita vînë.

e. Pêsë bajrakët e Merditës.

I pari bajrak per prî e per punë të Sundimit âsht Oroshi, kû rri dera e Gjo Markut, qi ká Pariën e gjith Merditës. Spaçi, bajraku mã i madh per shpië, e mã i hapti; pse shkon prei Vaut Spas e déri në Vá të Dêjës. Dibrri, qi shkon déri në mal të Kreshtës, per kufî me Zadrimë, Fândi e Kushnini.

f. Malcija e Lézhës.

Per brîë me Merditë e nji gjûhet me tê âsht Malcija Lézhës, qi njehë njikëto bajrakë: Veljen, Kryezezin, Manatiën, Bulgrin.

Mã mbrêndë vînë Kthélla e Selita me Perlataj.

Mb' anë të rrmakët të Matit janë Bazja e Bëshkasi.

Pós këtyne bajrakve e lypë udha me permêndë edhè njikëto nahije katundesh të Vilajetit të Shkodrës:

Kraja, brîë malit qi ndjekë bregun i Liqênit të Shkodrës mb' anë kah prêndimi, e bashkon malin e Taraboshit e të Rrumijes. Gjŷsa e Krájës âsht nen Mal të Zí; gjŷsa tjetrë, me pêsë katunde, âsht nen Turk.

Ana e malit, qi âsht fusha ndermjet të bregut të djathtë të Buenës e të malit të Krájës, me 26 katunde.

Bregu i Buenës, gjithshka merr bregu i rrmaktë i Buenës prei Shkodret e déri te gryka e Buenës.

Zadrima fush' e gjânë e e bukur mbë krah të rrmaktë të Drînit prei Vaut të Dêjës e déri në Lesh. Në ketë gjytet rri Kajmekami i kësajë nahije, e në Dajç Mydyri.

Bena në krahinë të Tiranës, prei të lémit të diellit; fush' e giatë gjasht sahat rrugë, e gjânë dy o tre. Neper tê shkon Ishmi.

94. Bajrakët e Vilajetit të Kosovës.

1. Nikajt bajrak mbë krah të djathtë të lumit të Merturit e per kufí me Shal' e Shosh.

2. Merturi, në báll mb' anë tjetrë të lumit të Merturit, e në breg të Drînit déri kû shprazet Valbona.

3. Krasniqja, qi xên lugjen e Valbonës. Mb' anë t' eprë âsht veç në krah të djathtë të këtij ujit; mã poshtë hapet mbë të dý anët andej e këndej.

4. Tropoja, nder male kû ká gurren e vet Valbona.

5. Gáshi ndermjet të Valbonës e të Bistricës, qi bje në Valbonë.

6. Bëtyçi, ndermjet të bregut të rrmakt të Bistricës e të maleve të Morines.

7. Hasi, rreth e rreth Pashtrikut, ndermjet të Pezrêndit e të Gjakovës.

8. Rugova, qi merr anen e syperme të Bistricës e të Pêjës per gjasht sahat rrugë. Ká 14 katunde.

Rugova âsht Kelmênd, pse Kelmêndi prei kû âsht sot hapej mbî të tânë lugjen e eper të Limit déri afer Pêjet.

9. Luma, në rresht të Sharit, xên malet' e Gjaliçës. Kryevêndi âsht Bizani.

Do nahije të Vilajetit të Kosovës janë.

Podrima, qi âsht bregu i rrmakt i Drînit të Bardhë në krahinë të Pezrêndit; kryevêndi âsht Rahofca. Pershîën bajrakun e Zhupës, të Suharjekës, t' Ostrozubit, të Polugjes, të Hoçës e të Rahofcës.

Prekorupa janë kodrat kah e lémja e diellit të Podrimës.

Drenica, kodrat ndermjet të fushës të Metojës (afer Pejet) e të Kosovës (afer Prishtinet). Kryevêndi âsht Lausha.

Gora e Opolja, mbë të lémit të diellit prei Lumet. Pershîën bajrakët e Opoljes, të Gorës, të Qafës e të Çajles.

95. Bajrakët e Vilajetit të Monastirit.

1. Matja. Xên lugjen e eprë të lumit të Matës, prei kû del e déri kû shprazet Oraka. Këjo lugje âsht giatë nja dymbdhetë sahat, e gjânë nji faret. Ká nja 30.000 shpírtna.

2. Lúrja, per kufî me Merditë mb' anë kah lén dielli, e déri tu Drîni i Zi.

3. Bajrakët e Dibres:

a) Dibra e poshter mb' anë të djathtë të Drînit të Zí rrânxë malit të Korabit. Kryevêndi âsht Pishkopeja. Bark e shpinë me Dibrë të poshter janë Çizna, Mohyri e Lysneja.

b) Dibra e eprë, mb' anë të rrmaktë të Drînit të Zí, e pershîën Gryken e voglë e Gryken e madhe, Bulshincen e Kolobarden.

4. Çermenika kah të lémit e diellit prei Elbasanit e shkon me ket gjytet. Ká dhete katunde e kryevêudi âsht Martaneshi.

5. Shpati kah mjesdita prei Elbasanit, ndermjet të Shkumbînit e të Devollit me 48 katunde do të kështênë, do myslimana.

6. Mokra bajrakë afer liqênit t' Ohrit mb' anë prei prêndimit; Mokra e syperme âsht kah mjesdita prei katundit të Çukës; Mokra e poshter më njimbëdhetë katunde mb' anë kah véri. Mokra e syperme âsht nji lugje e kãndshme e e veshun me lândë të bukurë.

7. Starova e Gora kah prêndimi e kah mjesdita e liqênit t' Ohrit, me 75 katunde; kryevêndi âsht Pogradeci.

8. Devolli mb' anë të lémit të diellit prei Korçet; kryevêndi âsht Bihlishti.

9. Opara, nahije në prêndim të Korçës mbë krah të rrmaktë të Devollit, afer gjytetit dikúr të lulzuem të Muskopojës, me 35 katunde; kryevêndi âsht Lavdari, ku rri nji Mydyr.

10. Kolonja, vênd i hieshem me 64 katunde, ku fillon lumi i Beratit. Kryevêndi âsht Kolonja, qi Osmanliët i thonë Hersek.

96. Nahijet e Vilajetit të Janinës.

1. Myzeqeja âsht nji fush' e madhe ndermjet të Vijosës e të Shkumbînit; kryevêndi âsht Fieri. Lumi i Semanit e dán fushen' e Myzeqeës dýsh: mb' anë të djathtë âsht Myzeqeja e madhe, mb' anë të rrmaktë Myzeqeja e voglë. Këjo fushë âsht fort bãsë e qet drithë shum.

2. Shkrapari, lugja e Ergjenit o të lumit Beratit, kryevêndi âsht Gostenska.

3. Tomorica âsht lugja e nji ujit, edhè aj me ket êmen qi bje në Devoll. Vênd me disá katunde por i pápasun. Kryevêndi âsht Tomorica por ská veç se 12 shpija.

4. Kurveleshi, vênd malesh ndermjet të Vijosës e t' ujnave qi pi, d. m. th. të Drînit e të Sushicës; pershîën malet e Grivasit, të Çikës e të Lungarës; kryevêndi â Kuqi, e ká 14 katunde.

5. Kimara o bregu i détit kah prêndimi prei Kurveleshit. Katundit të parë i thonë Kimarë, e âsht nji sahat prei skeljet të Panormit. Vêndi gjith mbarë ká 8 katunde.

6. Riza, Lungari e Zagori janë trí nahije qi pershîjn malet ndermjet të Drînit e të Nemerçkës. Riza âsht afer Tepelênit, me 14 katunde; Lungari afer Gjinokastrës, me 8 katunde; Zagori shkon déri në breg të rrmaktë të Vijosës, per báll me Klisurë.

7. Desnica. Mb' anë të djathtë të Vijosës, per báll me nahije qi permêndme tesh, âsht Desnica. Kryevêndi âsht Klisura. Per kufî me tê âsht.

8. Dangllija, nahije me 60 katunde, qi shkon me Permet. Në ket nahije âsht i permêndun katundi i Frashërit.

9. Prep kah e djathta e Vijosës, vjen Karamuratada, qi hapet ndermjet të Permetit, të Konicës e të Leskovikut. Ká 36 katunde.

10. Mb' anë tej të Vijosës âsht Pogoni, qi prei katundit t' Ostanicës merr gjith kodrat kû del Drîni e Kallamaji. Kryevêndi âsht Veshtina kû rri nji kajmekam. Njehë 38 katunde.

11. Mb' anë prei mjesnatet të Janinës, ndermjet të malit të Miçkelit e të Pindit âsht Zagora. Prei këndej del Vijosa e lumi i Artës. Në ketë nahije ká shum Vëlleh; e burrat e shuma dalin per jashtna per punë e per tregtië.

12. Ndermjet të Janinës e të Pargës, neper atò kodra e shkrepa kah shkon Lumi i Zí, âsht Suli, bajrak dikúr i permêndun fort. Perpara në kater katunde: Kakosuli, Kjafa, Avariku e Samoniva, u bâshin 30 fise me 170 shpië; e në kohë të luftës Suli mujte me qitë n' ushtrí 1500 pushkë.

o o o

Kreu i tretë.

Historija e natyrës.

97. Trí mbretniët e natyrës.

Të pánjehuna e gjith nduersh janë sêndet, qi gjinden mbî tokë e permbrênda toket. Se e cilla ká pasë prei të madhit Zot vetija e fuqië të posáçme, qi i pergjegjin asajë sheste, qi Perêndija i Lumi ju ká pré.

Me i rreshtue si në nji pasqyrë gjith sêndet e natyrës e me e veçue njênen prei tjetrës, kan zakon e dahen në trí mbretnië: mbretnija frŷmore, mbretnija bîmore e mbretnija xehtore o minerale. Gjãja e gjállë o frymorët, kan të gjáll, shise livrim o shkaz prei védit. Bîmët të gjállt e kan, por janë pá shise e pá livrim o shkaz prei védit. Mineralat s kan të gjáll, anì mã as shise, as livrim prei védit.

Frymorët e bîmët kan vegla në vetvédi; mineralat nuk i kan; prandej të parve ju thonë korpna veglorë, e këtyne tjerve të páveglorë.

Frymorët kan vegla, e do me thânë do pjesë të shênjueme se e cilla per do zyre të veta qi ndrron njêna prei tjetret. Kâmbët, sŷni, zgropi, dejt janë pjesë o gjymtyrë të frŷmorit. Bîma ká sá do pak vegla të permbrêndshme ushqimit e neper ta çilë e rritet, e prândej difton nji fare ndryshimit në pjesë të veta, qi njêna s i gián tjetrës. Perkundra metalat nuk kan vegla. Me e thye e me e bã copë nji gúr, shofim se njêna copë i giet kryekput tjetrës e të gjitha janë nji lénijet me shoqe shoqen.

98. Nieri.

Qe mã e para e mã fisnikja kreatyrë, qi âsht mbî tokë, nieri. Nieri rri nghrehtë mbë dý kâmbët e veta; kryet e mba ndréjtë. bállin kah qiella; në fëtyrë të tij shndritë gazi; mbë sỹ të tij veton veshtrimi, mbë gjith shtatin mbarë shkelxen rândsija e madhnija. Nieri veshtron, mêndon, arrsyjohet, flet. Pá mbëlojë në shtat e per mbas gjith sêndeve tjera e vûni Perêndija mbî dhé; por nieri të gjitha i pervûen e i zotnon krejt; pertriën punët e veta, miraton védin pá prã; veç nieri shkon gjithmonë mbrodh. Fjala e tij âsht:

Mbrodh gjithmon', gjithmon' perpara
Me mũnd t' vet e vese t' mbara.

Nieri âsht vêndsi i gjith dheut. E shkon jeten në familje e në shoqnim popuish e kómbsh. Ká do ndjerz t' egjerë, qi shkojnë lakuriq, rrijn në do koliba e rrnojn gjáll veç me gjojë, pá kurr farë zanátit e mjeshtrijet. Do janë barbarë, e do me thânë të pádhênun edhè kah puna e të prûemit e të shkuemit me shoqi shojn; e do të gjytetuem me kanũn t' urtë, me zakone të kãndshme e me hollim kah dija e mjeshtrijnat.

99. Shtati i nierit.

Trupi i nierit perbâhet prei shum pjesësh o gjymtyrësh, rreshtue njêna me tjetren per bukurië. Pjesa mã e eprë â kryet o kaptina, qi pshtetet mbë qafë.

Qafa i njitet trupit. Ânës perpara të trupit i thonë parzem o krahnuer; ânës permbrapa shpinë. Nen parzem âsht barku.

Me ânë të syperme të trupit njiten krahët; me ânë të poshter koshët e gersiët.

Kryet.

Kryet e nierit, mos me kênë pak gjã shpatuk ânash, kishte me kênë rrumbullak. Anës perpara të kryes i thonë fëtyrë; anës permbrapa mbaskreje. Anëve perbrî ju thonë tâmbtha e faqe. Kryet e nierit para e mbrapa â mbëlue me flokë.

Flokët dalin prei lëkuret, qi i veshet rrashtës. Rrashta âsht si nji grrêç âshtit qi mba trũt.

Trũt janë nji gjã e bardhë, mbujake, gádi rrumbullak persypri, me nji ví, qi i fillon perpara e i del déri mbrapa. Trũt perfundi janë rrash e ju pshteten me shpînë trũzve, qi janë do trũ të vogla. Trũt janë vegla o ndimsa per kah ana e të mênduemit. Kush trũ nuk ká, të két kâmbë me ngâ. ká thânë i moçmi.

Mb' anë mã të nëltë të fëtyrës zgjânet bálli; nen tê janë gropat e sỹve.

Gádi nen tâmbtha, e 'j grimë mã mbrapa, dalin veshët. Anës së perjashtme mbrapa veshit i thonë shatorre, anës permbrênda të shatorres i thonë kupë.

Hûnda ká dỹ bira. Nen sỹ hapen faqet.

Goja ká buzen e eprë e buzen e poshtrë. Buzët vijn me mbyllë gojen mirë e me shqyptue fjalët. Por vegla o ndimsa mã e pare e të folunit âsht giuha, qi ká rrâjen në nji âsht permbrênda në fund të gojës.

Zhumbina o mishi i dhâmve i veshë dhâmbët déri mbê nji shêj vêndit e i mba lidhë me fulqîj. Prei fulqînit të pothter del mjekra qi mbaron fëtyren.

Sỹt, veshët, hũnden, gojen e të tânë fëtyren duhet me i lá per gjith ditë.

Dhâmbẽt.

Dhâmbët janë nji gjã âshtit e ngulun me bukurië në fulqîj. Të mëdhajt kan ká gjashtmbëdhetë per fulqî. Pjesa e dhâmve, qi del jashtë fulqîjve âsht e veshun me nji fare shkelximit, qi âsht si kallaji i dhâmve. Kater dhâmbët, qi

janë perpara mjedis se të cillit fulqĩ, janë të prehtë porsĩ nji daltë.

Per brĩ këtyne dhâmbve andej e këndej del ká 'j dhâmb rrumbullak e i theptë, qi i giánë dhâmve të qênit, e i thonë dhâmbi i sŷnit.

Mbas dhâmbit të sŷnit vĩnë dhâmbët e mëdhaj, qi ju thonë dhëmadha. Këto bluejn e îmtojn haejen, si gurt e mullînit, qi bluejn kokrrat.

Prei se dhâmbët nuk janë të tânë mbë nji fé, i vijn nierit mã mirë me pertypë ç' farë do haejet, si me thânë kokrra, rrâjë, pêmë e mish.

Dhâmbët vijn edhè me shqyptue mã mirë fjalët.

Dhâmbët qi ju dalin mã së parit femijëve, janë dhâmbet e parë e neper të shtaten vjetë edhè biën mã të parët, me ju lëshue vêndin tjerve, qi ngiasin mã shum.

Dhâmbët prá janë do vegla të vjefshme e të kushtueshme; se pá ta nuk pertypet mirë haeja, as nuk shqyptohen mirë fjalët.

Duhet me ju pasë per ditë kujdesin dhâmbve; mos me shtîë në gojë sênde as teper të xéta, as teper të ftofta; e â mirë me e shperlá gojen mbas buket me ujë të voktë.

Mos me ja vûe mênden me i lá dhâmbët, me ndêjë në lagshtinë të madhe, me hângrë pêmë të tharbta, me teprue me piëna, me haena t' âmbla o qi xéjn per së teprit, dhâmin dhâmbët.

Të mãrrë janë njatò fëmijë, qi mundohen me thye me dhâmbë arra e lejthija, o berthâmët e kumbullave e të pjeshkave. Ta dijn se kan me ju rá dhâmbët cop' e grimë; e kúr të rriten s kan me mujtë me i pertypë e me i blue mirë haenat; e prandej kan me ndie djegcim në zêmrë, ũth e dergje tjera.

Qafa.

Qafa bashkon kryet me trup. Anës, qi âsht kah parzmi, i thonë fyt; anës mbrapa i thoné mbasqafje o palci i qafës. Fyti ká dý vija o fýza; njêna vijn me shkue haeja, tjetra

me marrë frŷmë, e me dalë neper tê zâni, qi perftohet mb' atë vênd. qi i thonë molla e Adamit. Kúr dhêm fyti duhet me i rá mbrapa sá mã parë; me e bã mb' asgjã mundet nieri me bjerrë zânin, e munden edhè m' u mbyllë vija e haes e e frŷmës.

Korrîzi e brîet.

Shtatë eshtna si rrathë, njêni mbî tjetrin, mbájn qafen e i apin fuqië me bájtë kryet. Mbë këtà xãnë fill njata kocîj t' îmtë qi perbâjn rruzen e shpinës.

Korrîzi o rruza e shpinës ká mbrêndë palcin, qi âsht si nji bisht qi vjen prei trûve.

Mbë korrîz ngulen andej e këndej brîet, qi krruten e dalin jashtë herë mã shum herë mã pak. Do perpiqen në krahnuer e do jo; këtyne ju thonë brîë të vorfëna.

Krahnori.

Nen fyt zgjânet krahnori o parzmi, qi i pergjegjë permbrapa shpina. Krahnori fillon në gropë të fytit e mbaron në grykë të zgropit o në gropë të zêmrës, nen âsht kû njiten brîet. Permbrênda krahnorit mbshehet zêmra me vija të mëdhá të gjakut e me mushknîë.

Zêmra.

Gjithkush e di ç' fëtyrë ká zêmra. Zêmra e nierit âsht e madhe e plot me gjak sá fund e mâje â frŷe e gádi e rrumbullakët, veç në fund mbaron si në maje. Zêmra â nji copë tul, i zguruem permbrênda e rri si mbë nji zhabë, qi ká mbrêndë nji farë lângut si hirrë.

Ana e syperme âsht mã e gjânë e priret disi kah e djathta; thepi i sajë e dý të treta të zemrês, shpêngue gjithkah, marrin kah e rrmakta, e prandej ndiejm se zêmra na rreh m' atë anë.

Zêmra âsht qândra e udhtimit të gjakut.

Mushknîët e bardha e të marrunit frŷmë.

Rreth e rrêth zêmrës janë mushknîët e bardha. Mushknîët e bardha janë dý copa mish si dý shpũza, prei se perbâhen prei do kokrrimesh mishit të butë e plot me shikza ajrit. Prei gojet, prei hûndet e neper vië të vet, qi bashkohet me mushknîë të bardha, hîn ajri nder shikza mã të mbshehta e dëlír e pastron gjakun; e mbasandej del prei mushknîësh të bardha. Njishtû edhè gjaku hĩn e del pá prã. Prandej mushknîët e bardha herë çohen herë ulen si nji rrshiq; e nieri merr frŷmë.

Vija kah hĩn e del frŷma âsht edhè vija kah del prei gojet fjala e shqyptueme. Njiky âsht germazi o gergilâci.

Barku.

Në fûnd të gojës e mbas germazit, çilet lugu i haes o gopzherri, qi ulet déri në fillim të zgropit, kû viëren mbë njênen anë mushknija e zezë e mbë tjeter anë shpënetka e në mjedis mullza. Këjo ká dý bira.

Zgropi e zórrët.

Lugu i haes baskohet me zgrop tui hîë në birë të rrmaktë, e neper tê shtîhen në zgrop haenat qi janë perçapë e kaperdîë. Bira e rrmaktë âsht nji grimë mã nelt se e djathta. Bira e djathtë njitet me zórrë, qi atŷ xãnë fill, e neper ta qet haenat e blueme.

Zórrët tui u sjellë e persjellë xãnë gádi të tânë barkun; zórrve ju thonë edhè permbrêndca.

Haeja, mbassì e perçapin dhâmbët, laget prei pshtŷmet, e zbrûe krejt del prei zgropit nder zórrë, e atŷ mbarohet të bluemit, do me thânë, prei atŷne sêndeve blue per gjysë e zbrumë, dahen pjesët ushqyesa, qi lypen me ushqye trupin t' onë, e perpîhen neper do gojë të vogla, qi janë shperdá neper zórrë, e mbassì të perzihen me gjak, bâhen gjak edhè atà.

Gjaku.

Gjaku rrjedh neper do lugj lëkuret, cilli mã i madh e cilli mã i vogel. Këta lugj hapen e shperdahen neper gjymtyrë të trupit t' onë, e ju thonë dej e germaztha.

Njatyne lugjve, qi çojn gjakun prei zêmret nder gjymtyrë tjera, ju thonë germaztha.

Dejt janë njatò lugj të hollë qi marrin gjakun prei grykës të germazthave, perlájn pjesët ushqyesa, qi janë kênë thithë prei zórrve, e gjak e ushqim bashkë i çojn në zêmrë.

Zêmra hĩn a lëshon pá prã e prei andej vjen të rrahunit e sájë. Kah rrudhet me të shpejtë i nep shkaz gjakut e qet valë mbas valet në germaztha. Se të cilles valë i pergjegjë nji të rrahun déllit.

Gjaku lot pá prã tui dalë prei dejve në germaztha e prei germazthave nder dej; e ky âsht udhtimi i gjakut. Neper ket udhtim të pá prãshem gjaku rrjedh neper gjith gjymtyrë t' ona, ushqen, xén e i nep jetë gjith trupit t' onë.

Veglave, qi janë permbrênda trupit t' onë, ju thonë mbarë shkafë; si janë bjè fjala, trũtë, zêmra, mushknîët e bardha, zgropi, mushknîët e zeza, shpënetka e zórrët.

Koshët, kerçikët, kâmbët.

Koshët të trasha e të fuqiëshme, të veshuna me mish të rrastë, fillojn në bark e shkojn déri në giũ. Ashti, qi i thonë gashtell mbëlon atë vênd kû perpiqet gypi i koshës me të parin asht të kerçikut a të gersiës.

Nen giũ fillon kerçiku. N' anë perpara â pá mish; por permbrapa ká pulpen.

Kerçikët e gjith shtati i nierit peshon mbĩ shputa të kâmbve. Kû hapet mã fort shputa e kâmbve, dalin pês gishtat. Gishtat, tui kênë të kthyeshem e të fórtë, e bâjn nierin me ecë pá u matë e segurë, e i ndimojn me ngã. Ani

prá koshët, kerçikët e kâmbët janë si urojmat e shtatit t' onë, e ndimsat me se nieri mûndet prei nji vêndit me shkue mbë nji tjeter, si t' i léjn në zêmrë.

Krahët, duert, gishtat.

Krahi ká tre kocîj. Dy, njêni mbî tjetrin, bâjn lânen e dorës, qi fillon në dorë e shkon déri në brryl. Kollapi, qi prei brrylit shkon e njitet me sup të krahve, ká nji asht të vetun.

Mâje shplakës të dorës dalin gishtat, e gishtit mã të madh i thonë: pelqyer.

Gishtat nuk janë të tânë nji maset, por të gjith i kan majet t' armatisuna me thoj.

Neper se gishtat do janë mã të mëdhaj e do mã të vogjel e kthehen gjith kah, nieri mûndet me shterngue me dorë ç' farë do sêndit.

Kúr i epet me turr krahit, punon si nji pallë; me e kthye në gjymtyrë të veta, herë rreh si shkopîjt, herë këcen si nji pêndë; me shterngue grushtin, krahi rreh si 'j maj. Edhè gishtat, me ndimë të nji krahit të fórtë i sherbejn nierit si grêmça e si dâna.

Krahi nuk âsht fort i giatë, e prá me vanga, me palla, me dalta, me makare e me makina gjith nduersh, then token, ngreh shpija, dermon shkamîj, rrxon lândë, shterngon ujnat n' âmë të vet, e xier metala prei dheut.

Nieri lén lakuriq; por me mjeshtrí të duerve të veta êndë pelhurë e zhguna, bân kësula, të mbathuna, petka e mbëloje mã të mira se i kan shtâzët. Nieri nuk i ká thojt të prehtë si mica e kapllani; nuk ká dhâmbë të fórtë si qêni e ujku; por me duer të veta punon shpata, pushkë, topa, armë mã të rrebta se kthetrat e ç' farë do bishës t' egrë, e se helmi i gjarpîjve. Me duer goditë barkë me shkue neper lumîj, neper liqêj e neper dét. Me mâje të gishtave lidhë pêjna me bã rreta me xânë zogj e peshk. Gishtat tjerrin, qepin, bâjn fanela. Dora njyen, i nep ç' farë do sajmit lândësh e xier mbë tê fëtyren e sêndeve tjera; dora shkruen, e me

shkrojla, qi vên në letrë, në rrasë, në metala zbëlon mênden e vet. Por dorës do t' i prîjn mêndja e, per do sênde, lypen almiset e veta; me këto ndimë dora e rritë nierin permbî mã të forten shtâzë.

Eshtnat.

Gjith shtati i nierit qindron e mbahet prei eshtnash, qi bâjn, si me thânë gardhin e trupit t' onë. Eshtnat e fëmîjëve të vogjel janë të njomë e të butë, por ká pak ká pak shkojn tui u forcue e tui u rritë, déri sá, afer njizet vjeç, trupi i nierit mbushë mâsen e vet. Në pleqnië eshtnat bâhen të brizhdtë o theça.

Eshtnat janë gjith sajmesh: do janë të giatë si kallama, do shpatukë, do rrumbullakë. Disá eshtna kan do bira me ju hîë mbrêndë âshti qi â nget; mb' atë vênd janë nejet e shtatit'

Eshtnat mã të giatë, si me thânë, të koshve e të krahve. janë mã të fórtë kah mjedisi se kah maja. Eshtnat mã të mëdhaj janë të zguruem per së giatit e permbrênda janë veshë me do leskra âshtit si nji rret, me mbájt njatë farë undyret, qi i thonë palc. Palci i mba butë eshtnat, e pá tê kishin m' u grimcue e m' u derdhë si gastarja.

Dredhzat e tejzat.

Mishi dahet mbë disá copa tul, qi ju thonë dredhza. Këto dredhza janë do fijeza të holla o pêjna mishit, qi shkojn e vînë.

Mâjet e dredhzave sosin mbë do fijeza të bardha të párrudhta (qi nuk lëshojn) e bâjn gádi do si tojë, qi lidhen me eshtna e me pjesë të ngurta të trupit. Këtyne mûndena me ju thânë tojza o tejza; e vijn me mbledhë e me shtrîë kâmbët, duert e gymtyrët tjera.

Giûha ká gjashtë pár dredhza. Disá vijn me e zgiatë e me e shtŷe jashta gojet, disá me e ngrehë e me e mbledhë. Â nji qi vijn me e çue perpjetë e me ja rrasë qiellezës; nji tjetrë e ban me e sjellë mâjen e sáje neper dhâmbë. Neper ket të sjellun, qi ká giûha prei këtyne dredhzave mûndet me

kthye e me perdredhë zânin, qi vjen prei germazit a gergilâcit e me shqyptue fjalët.

Giuha pá âsht, then rrasht e do me thânë se prei proshmimeve ndodhin koba të mëdhá; e prep: kush flet teper e hjek vetë.

Kû dhem dhâmbi rreh giuha; e do me thâne se nieri flet hír e pá hír per sênde qi ká per zêmrë.

Dredhzat e tojzat jane veglat e livrimit të trupit t' onë mbrêndë e jashtë; e janë edhè roja e shkafve.

Ndiesat.

Prei trûve e prei palcit të shpinës dalin do fije të bardha e të buta, qi perjashta i pergiájn melezit e permbrênda janë perbã prei do pêjnash të hollë fort e asò lândet si janë trûtë; njikëtyne fijeve ju thona ndiesa.

Dymbëdhet párë ndiesa dalin prei trûve e tridhet parë prei palcit të shpînës. Këto janë, si me thânë, trupat prei kah dalin gjith ndiesat, qi shperdahen neper shtat t' onë.

Pêjnave qi perbâjn ndiesat ju thonë fijeza ndiesash. Zyrja e disáve âsht me nisë prei trûve o prei palcit të shpînes livrimin e dredhzave; disá tjera vijn per shise t' ona, e neper ta shofim, ndiejm, perkasim. Mã e shuma e ndiesave kan fijeza asish e asish.

Populli kúr flet ju thotë gjithnji dèll vijave kû ecë gjaku e këtyne tejve e atyne tjerve qi na këtû mbrapa ju thona ndiesa. Por me i dá mirë këto sênde njênen prei tjetret, ju kena vûe këto êmna. Kush t' i dijn mã mirë, mirë se ardht!

100. Rregullime shëndedjet.

Rri nder vênde të shëndoshta, kû nuk â prishë ajri. Ajri prishet sidomos prei nji farë avullit qi çojn gjãja e gjállë e bîmët kúr prishen e kalben. Këto avuj dalin prei ujit qi rri àmull e qi kalben mbrêndë gjeth,

rrâjë e gjã të gjalla t' îmta; mã të shumen dalin prei arve kû miellet orizi, prei kënetave e brrakave e prei plehit; disá herë dalin edhè prei petkash e pecash të ndyeta, qi kan pasë në shtat të smûetit. Ruen'ju prei tyne! Këto avuj helmatisin gjakun e sjellin ethe qi sdahen aq shpejt.

Odat kû rri, do të ruejn prei motit të lig, per do të jénë të çilta, të shëndritshme, qi të ju bien dielli, të térta, të dlírta, pá kurr farë éret o ûsijet. Mos len ditë pá çilë dritoret (pexheret). Mos ndez tangár mbë nji odë të mbyllunë: avulli i qymbyrit ká mbytë shum kênd.

Shtrojen e shtratit e petkat e shtatit t' i késh gjithmonë të dlírta. Vesha mos t' a shterngojn shtatin. Disá shterngohen sá kû mûnden nd' îje me brêz e me rrypa, e kujtojn se ashtû mbájn shtatin; por âsht gabim; e pós se t' a bje të vshtírshem të marunit e frŷmës, nuk lên me blue mirë haen. Këpucët e kûndrat e ngushta vrasin kâmbët e bâjn ndrydha. Me shterngue fort nen giũ lidhcat e çarapve ndrydhen dejt e gersive e gjaku nuk ecë mirë; e të shumen e herës janë nkahja m' u ájë dejt në pleqsië.

Të jésh i létë në hae: mësóu mã mirë me haena per doret, mish të freskë, buk, voe, oriz, pulendrë, kertolla, bathna, lâng gjãjet e peshk: mos ha shum mish o peshk të thátë, érna e ambelcina. Uji, qi ká falë Zoti, â pija mã e shëndoshtë: mos lakmò vênen: ruju prei pínash me spirto! — Haenat do të goditen me mâsë, e, kúr ha nieri, do t' i perziejn nji faret me pije si të jét nevoja e gjith e cillit. Haenat nuk do të lêhen m' u ftofë, as nuk do të ruhen mb' ênë te rêmta, sidomos kúr kan ndo 'j farë ufulltimit o shum vjam, se xãn nji farë helmit të rreptë fort.

Zot' ynë i lumi i ká thânë nierit: ké me e fitue buken me djersë të bállit. Prá punò, luej kâmbët e duert; lodhe sá kû të mundesh shtatin t' ând, por jo ndrŷe mbë nji vênd. Kush ká nji zanát ndejet t' a lãnë ndo 'j copë herë punen, o t' i nderlikojn me punë qi lypin t' ecun.

Gjûmi â i nevojshem me pertrie fuqiën e trupit, qi puna e ditës ká shkrehë, e me fillue mã me cenë punen të zbardhmen drita ne e nesre. Gjûmi do të jét i pagjtë, njãjze, e nuk do të shtŷhet mã se gjashtë a shtatë sahat. Por fëmija e gjindja e shkrehtë mûnden me fjetë ndo 'j sahat mã teper. Kush tallet pá punë, kush ha teper, kúi i brén zêmren mêndimi i punve të pá giáshme qi ká bã, nuk mûndet me pasë gjûmë të pagjtë e të dobíshem.

Kí kujdes per shise të tua. Mbáji sŷtë dlír, e laji shpesh me ujë të freskë: pritju driten per së teperit. Nji pun' e îmtë, qi bâhet naten me dritë të kandilit çartë sŷtë mã fort se me e punue diten.

Mbáji veshët dlírt; por mos i kruej me mâje gjylpnerësh o me kûja të prehtë; se â frigë me shpue lëvoren e lodertîës e me shurdhue. Ruju prei krismes të madhe, e sidomos qi ngiatë fort.

Burrnoti e érnat e fórta pakojn fuqiën e të marrunit érës. Largou prei vêndit e sêndeve, qi qelben.

Me teprue në vênë, në pijna të fórta e në haena me specie shum, pakohet të ndiemit e qellzës. Duhet me shperlá shpesh e mirë gojen; dhâmbët do të mbahen dlírt; por mos me i ferkue kurr me ndo 'j téshë të fortë, qi me ju hângrë të lyemen e vet. Mos perziej shpejt me shpejt haena e pijna të ftofta fort me të xéta a të xéta me të ftofta; mos the me dhâmbë arra, lejthija, berthâmë pêmesh; mos i rmo dhâmbët

me mâje gjylpnerësh o me kûja të fórtë. Mos ja vêsh mênden këtyne mësimeve, ké me ndie dhîmë dhëmbâllesh: dhâmbët kan me të rà cop' e grimë; e ké me hjekë zí per punë të bluemit të haeve e kah ana e zânit, e, qýsh i rí, ké m' u dukë plak pá dhâmbë. — Do punë, qi çojn pshtŷmë shum, janë të vrazhda; prandej fëmijëve, qi kan nevojë m' u ushqye e m' u rritë, duhani ju bân keq.

Lëkura e shtatit t' onë mbahet e shëndoshtë e në sheste të vet tui jetue me masë, tui u lá, tui veshë petka të lâme, tui ju ndêjë lerg atyne qi kan ndo 'j dergjë qi njitet, tui ja vûe mênden thikave, gershânëve, temperiëve, e gjith almiseve, qi mûnden me pré, me thérë, me lënyrë, me repë, me mbretë e me djegë ndo 'j sesi shtatin t' onë.

Duhet m' u ruejtë edhè mos me ju shkue ngojë kot reziqeve. Fëmija, qi lëshohet vrep prei shkallësh, qi njitet o kacavieret neper pêm' e neper mure të rrxueme, qi këcen prei ndo 'j vêndit të nëltë, qi vieret mbas karrocave, â në rrezik gjithmonë me qitë doren o kâmben, o me këputë arrçin e qafës.

Fëmija kúr bje i lig do të ndigiojn me pí barnat, e do të bâjn gjithshka i ká thânë mjeku.

I fórti shkapercen sá e sá lëngatë; i zhdervjellti xên shpejt e mirë zanátin; por forcimi i shtatit e të zhdervjelltit fitohen tui bã per gjith ditë gjimnastikë, tui punue me masë e tui e mësue trupin t' onë në të xétë e në të ftoftë e n'a kull. Perkûndra kush nuk di me shkûndë pritesen, m' u shporrë llaseve të shpiës e kënaqes të págiáshme, shkrehë trupin e vet, nuk â i zoti me i ngiatë punës; pak gjã me ndrrue moti me të shpejtë, m' u ftofë o m' u xé, bje i lig; shkurt: bâhet e zeza e védit.

101. Puna.

Fuqiët, qi na ká falë i madhi Zot, do t' i shtîjm në punë per dobië t' onë e të shokve. Prandej na duhet qýsh me kohë me punue me ta, qi të gëzojm në pleqnië ça kena xânë në të rít. Burri i mirë e i vjefshem ká kênë perpara nji fëmijë i mirë e i kujdesshem; nji zojë shpijet e mbarë, dikúr ká kênë vajz' e urtë e puntore; si njêni si tjetra kan dijtë mbë të rí të vet me i shtîë në punë fuqiët e veta e sod rrnojn gjáll me punë të duerve, sjellin mbarë konakun, e njishtû i vijn edhè gjith shokve e vêndit të vet.

Por nieri sikúrsè mûndet me i perdorue mirë fuqiët e veta, njashtû edhè mûndet me i perdorue per së mbrapshtit me bã me dalë prei rrugës të drejtë. Kush flet fjalë të ndyeta perdoron keq giuhen; kush rrën shoqin fëlliq mênden e vet; kush perdoron shpejtimin e duerve per dâm të tjeter kúi, mã mirë kishte kênë per tê mos me e pasë fitue kurr atë shpejtim.

Kush shtje në punë fuqiët e veta me ndo 'j sheste dobijet, aj thohet se punon; por puna qi nuk ká xânë fill me Zotin e me Zotin nuk mbaron, s ká me pasë bekim prei atij të Lumit.

I thonë nji fjalës: kush nuk punon nuk ká perlim me hângrë. Kush punon me vullëndet e sá kû mûndet, ká zêmren shëndosh, ç' farë do mũndit e të vshtíret me i qillue.

Por ndrron puna prei punet; disá punë lypin fuqië trupit; disá mênde.

Punët mã të nevojshme janë njatà, qi na mbyllin nevojët mã të medhá, qi kena ditë per ditë.

Búlku ká punen e tokës, e i duhen disá almise, qi vetun nuk âsht i zoti me i bã. Me hîë me bã aj vetë pós punës të tokës të tâna almiset e veta e gjithshka i duhet per trup të vet, edhè me pasë me se, kishte me bjerrë mot shum.

Mbassì nji nieri i vetun nuk mûndet me e krye gjithshka i duhet per nevojë e pagj të rrnesës, ndjerzit i ndimojn shoqi shojt e dájn punët dikush njênen e dikush tjetren. Të

dámit e punës âsht shpejtim per gjith kênd; e shka nisë njêni e hollon tjetri e e siellë mã mbarë mbas shestes të vet.

Zanatlija, në ndo 'j sênd qi bân, qet në punë mjeshtriën e vet e do ndimësa per ta. Kúr bân nji punë, mundohet me e bã si t' i pelqejn atij qi e ká porositë, do t' i hîjn dorzan si per mjeshtrië të punes si per rrnesë të sajë; do t' a mbarojn n' i mungoftë gjã; do t' a godisin në kjoftë prishë. Sá mã i kujdesshem âsht puntori aq mã shum ngasin gjindja te aj e mã uzdajë mbájn në tê; e në kjoftë i dréjtë s ká me ju largue kerkush. „Zanati ká fûndin arit" ká thânë i moçmi. Por veç puntori i mirë e i dréjtë e verteton ket fjalë; të pádijshmit e batakçiës nuk i ecë puna mbarë.

Shum sênde, qi perparandej bâheshin me dorë, sot i punojn makinat të gjithuna me hollim të madh, e qi luhen me ujë o me zjerm.

Me i shkue mã shpejt e mã pá të vshtír puntorit lâuda e punës së vet, e punët e mjeshtrarve me ju rá në dorë atyne, qi ju lypen, duhen do gjind, qi të bléjn e të shesin këto tésha. Këtyne ju thonë tregtarë. Sá mã fort ju rri në fjalë tregtari gjindes, sá mã i dréjtë âsht në masë e në kandár, e i ndalun në fitim, aq mã fort ju blén zêmren tjerve, e mã uzdajë ká gjindja në tê. Edhè per tê vîjn fjala: „E dréjta i ká punët në dorë."

Njajò rrugë qi ká zgiedhë gjith i cilli si per zanát të vet, âsht kêna e atij nierit.

Njishtû prá âsht kêna e búlkut, e zanatliës e e tregtarit. Pós këtyne ká edhè tjera, si me thânë, e ushtarit, e zyrtarit e meshtarit, e skollarit e e mjeshtrit të punës. Ushtarët i dalin zot dheut, prújn anmiqt të permbrêndshem e të perjashtshem e ruejn mûndin e gjindes. Zyrtarët shikjojn të mbaren e pagjen e vendit, gjãn e suguriën e gjindve, kanunin e pleqniët.

Shkollarët kan të miren me rritë e me mësue fëmijët, me i bã ndjerz si duhet, qi të jenë e mira e védit e e vêndit. Priftnija ká perlimin me léçit fjalen e Zotit, të vertetat e Fés e me dhânë ngushllimet e sája. Mjeshtrari me

hartime të veta mundohet me perftue nder shokë e me rritë në ta mêndimin e hijeshimit e të mirës.

Gjith i cilli nieri shkon mbas rrugës së vet, e mbë ç' do rrugë mûndet me kênë i lum në mbaroftë si duhet perlimet e veta. Duhet me ndérue prá ç' farë do rruget qi nieri ká marrë per të mirë të shokve.

102. Mëndyra me i shkue ditt pá të keq.

Ven' ja mênden me fillue se të cillen ditë tui lutë Zotin me të mbájtë doren mbî krye e me të dhânë hirin e békimin e vet.

Lutju sidomos me t' a njitë doren me i shkue per vullëndet nder të gjitha punët të tua, tui krye perlimet, qi ké, e tui u mûndue per të mirë të shokve. Të kryemit e perlimeve të tua ká me kênë per tý arrsye pagjet.

Shum herë ká me të rá puna me i vijtë shoqit t' ând; mos ju shmâng kësajë së mirës, e t' a dijësh se e mira qi i bân tjeter kúi, edhè pse duket nji pun' e voglë, del e madhe n' e bájsh me gjith zêmrë e me ndjerzië. Ká me të gezue zêmra mandej edhë mã fort me t' a kthye shoqi të miren, qi i ké bã.

Bashkim mã i kãndshem e mã i fórtë nuk ká se m' u lidhë gjith ndjerzit bashkë me i vjeftë shoqi shojt, e me ja ambelcue, sá kû mûnden, njitá pak dit, qi rrnojm mbî tokë.

Por këjò dashtnië per shoqi shojn âsht fort mã i nëltë kúr nieri mundohet, me i bã mirë gjithsiës, gjith ndjerzve mbarë, Mbretniës, kómbit, shoqniës. Sá do i vogel e qyqár me kênë nji nieri, në punoftë me këto mêndime të nëlta, bâhet fisnik e per t' u ndérue, e e bân me i harrue travajt e dâmet qi mûndet me pasë. Dashtnija me shoqi shojn e vên nierin në sheste me vetvédi e me gjith shekullin mbarë, e e bân me i pergià Njatij, në lavd të cillit â shkrue: „Kaloj tui bã mirë."

103. Familja.

Gjã e shkret' e e pá fuqië del foshnja në ket shekull, e shpejt kishte me mbarue, mos me e pshtue kujdesi i permállshem i prindve.

Prandej të rritunit e fëmijëve â kujdesí mã i madh i prindve.

E permállshmja nânë nuk di m' u shporrë prei fëmijës së vet, permbyz mbĩ djep i shkojn nett sá e sá herë pá mbyllë sỹtë, mbas tij nuk ká pushim kurr, e asgjã nuk ja kënaqë zêmren mã fort se me pá shëndosh e mirë njomen e vet. Baba punon me mbájtë shpiën. Áti i qiellës nep buken e perditshme, nieri ja lypë me uratë e e fiton me mũnd. Por gjith mũndi ká me i shkue huq, mos kjoftë mirë me të madhin Zot. Babë e nânë me fëmijë bâjn familjen. Prindja urdhnon fëmijët, e fëmija e kan perlim me ju ndigiue prindve. Fëmijëve qi ndigiojn, i madhi Zot ju ká premtue jetë të giatë e gjith të mirat mbĩ tokë. Pándigiesa âsht nji mkat i madh, e mjerë aj fëmijë qi i fyen Zotit me tê e ja plasë zêmren të dashtunve Prindve të vet!

Me rob të shpiës o me familje shkojn edhè sherbtorët o rrogtarët; prandej të zott e shpiës kan kujdes per ta si per rob të vet; rrogtari prá do të ndigiojn të zonë, do të bâhet puntuer e besnik e do të duen zotniën e vet.

104. Atdheu.

Gjithkúi i rreh zêmra per shpië të parve, per vênd kû ká lé, per plâng kû â rritë.

Shpija me shpija bâjn nji katund, katunde me katunde bâjn nji bajrak e nji krahinë e gjith bajrakët e njikëtij vêndit qi i thonë Shqypnië, mal e fushë, Gegë e Toskë, prei Mâjesh të Nêmuna e déri në rânë t' Artës, prei Adriatikut e déri në fushë të Kosovës, të gjith janë nji kómb e nji atdhé kan: Shqypniën.

Lidha qi bashkon gjinden e atdheut âsht nji lidhë shpírtnore qi i perkrahet asájë, qi bashkon robt e nji shpiës e ndjerzt qi janë hapë në kater anët e tokës.

Dashtnija per katund të vet bĩn prei atyne të mirave, qi nieri ká në tê; dashtnija per atdhé ká rrâjtë mb' ato dobijna të mëdhá, qi gjith sá janë në tê kan prei si.

Kush ecë mbas urdhnimeve të Tenzot âsht dashamir' i vertet i atdheut. Ky farë nierit detyrat, qi ká me Sundim të vêndit, i mba si me i pasë vûe vetë dora e Zotit per të mirë të gjithkúi; nuk ankohet per pága e rândime, qi vên Sundimi; nuk ftofet kah atdheu, as nuk i del fjalet kah ana e besës, qi do t' i mbájn.

Ndéron e ndigion me gjith zêmrë at qi ka në dorë shkopin e pariës. Di me e lânë mbë njên' anë të miren e vet kúr e lypë e mira e vêndit; e di se págat, qi na vên Sundimi, duhen me mbájtë në kâmbë ket Shoqnië, qi pershiën edhè né; e se njajò pakicë, qi hjekim na, del dobijë e madhe per të gjith bashkë.

Atdhetarit të vertetë ja kãnde ndéren e nãmin e atdheut, si të vetin. I gëzon zêmra kúr mûndet me ja zbardhë faqen atdheut me ndo 'j punë të vet; galdon kúr ndiën se të huejt e levdojn, e mundohet, mb' atë të veten, me ja kthye dalë fjalen atij, qi pá arrsye prekë mbë tê.

A. Disá shtâzë.

105. Majmunat.

Shtâza, qi mã shum se tjerat ká nji fije giaset, në trajtim të shtatit e në të kujtuemit me nieri, â majmuni. Eshtnat, dredhzat, gjakun, shkafët, dejt, shiset i ká gádi si nieri; e ça te na janë kâmb' e dorë, mbë ta janë per nji herë kâmb' e dorë.

Gjinden 189 farë majmunash. Disá janë të mëdhaj sá nieri, disá të vogjel si kitërra; do janë të shpejtë e të zhdervjelltë, do të frŷet e të plojtë; disá dalin veç diten, do veç naten. Majmunat rrín gádi gjithmonë neper pêmë e këcejn gêmb mbe gêmb tui kerkue kokrra e voe zogjsh o bubrreca, e i hánë.

Por mã të permêndun nder to janë: Shimpansehi, Orangutani, Gibboni e Gorrila.

Shimpanseht kan qymen e rezë e gjinden në Guiné, në Kong e nder vênde të xéta fort t' Afrikës. Thonë se rrín nder do këwhile, qi godisin vetë me gêmba pêmësh e me dushk me pritë vapen e diellit. Qesin gur kundra anmiqve të vet e dijn me mârrë në dorë shkopin. Por Shimpanseht janë të butë, të shpejtë me bã si bân kush, e kaq të marrun vesht qi mësohen per shum punë.

Kúr udhtarët e Afrikës ndezin zjerm nder pylla, kû gjinden Shimpanseht, këtà rrín tui i pergiue per së lergut, me bã mbasandej si bâjn atà. E njimênd, t' u çuemen udhtarët, ja mbrrîjn Shimpanseht, i aviten zjermit, ulen e rrín rreth e rreth, e bâjn me dorë si kan pá se bâshin ndjerztë. Pik së parit kishe me kujtue se janë nji tubë zezakësh.

Por këjo punë me bã si shofin se bâjn tjerët, â per të zezë të tyne; pse nieri kúr do me xânë ndo nji sish, nder sỹ të tyne hĩn e del prei ndo 'j gropet kû ká ngrehë kurthen; josè mbathë e dathë disá herë do çizme të rânda e ne e mbram ju lëshon mbrêndë do vishkull, mandej bân kinsè i harrova e niset. Sá largohet pak, mbshehet mbë ndo 'j pritë; kúr qe ja mbrrîn Shimpansehi e këcen edhè aj mbrêndë në gropë, por lëshon kurtha e e xên. Josè merr me mbathë atò çizme, i veshë per bukurië; por mandej s â i zoti me i hjekë pse i janë njitë leshit të kâmbve, e s· mund t' ikin; atë herë gjuetari i këcen sypri e e xên.

Orangutanat kan krahët mâ të giatë se Shimpanseht, e kúr bâhen pak të rritshem, kan qymen e kuqe. Gjinden n' ishull të Borneit e të Sumatres.

Gjibonat kan shtatin mã të hollë se Shimpanseht e se Orangutanat; krahët e duert i kan mã të giatë e leshin mã të shpeshtë e mã të giatë. Gjinden nder vênde t' Aziës të Jugës e nder ishuj të Détit të madh indak.

Gorrila gjindet n' Afrikë; per shtat â mã i madh se nieri; i bân strofullin védit me kránde e me dushk; â i rrebtë; mã të shumen ecë ndréjt mbë kâmbë, e nuk tutet prei nierit si majmunat tjerë.

106. Drénakët.

Shtâzët drénake ju pergiájn dhiëve; veç ndrrojn në brîna në të njyeme, kah të lëshuemit të shtatit e pse s kan mjekrë. Drêni â giatë mã se 2 metra e nëltë 1·25 *m*, e me qyme si në të kuqe. Mashkulli ká brînat gêmba gêmba e â i páshem në t' ecun. I vêhen në shpinë fort me e gjue per mish të mirë, qi ká, per lëkur' e per brîna.

Dajni âsht mã i vogel se drêni e brínat i ká shpatuke kah mâja, e në vérë bâhet si i larmë me do shêje të bardha, qi i dalin neper lesh.

Kaprolli â nji shtâz' e bukur fort, e mishin e ká me nám. Nuk kâ bisht, e mashkulli ká në báll dý brîna të vogla me 3–4 gêmba, qi në vjeshtë i bijn, e i dalin per së rí në dimen.

Dhija e egerë ká brînat të ndréjta e në mâje të kthyeme si grrêmç. Dhiët e egra rrín tufa tufa nder bjeshkë mã të mëdhá. Kúr kullosin, njêna rri me ruejtë, e kúr âsht ndo 'j rrezik fishkllon e i bân me dijtë shoqet. Binde me sá sugurië e shpejtim dhiët e egra këcejn blérimet, kacavieren neper shita mã të vshtíra e njiten kû â thepi mã i nëltë i malit. Mishi i tŷne âsht në zã e me lëkurë bâhen shoje rrnojca fort.

Rena âsht e madhe sá drêni e ká qafen të shkurtë e të vjerrtë. Qymet i ká të shpeshta, të murme në vérë, e në dimen të bardha; briënat e sája dahen gêmba gêmba qýsh prei rrâjet. Rena gjindet nder vênde mã kah veri t' Europës. Nder atò vênde të ngriëme Rena âsht kál e lopë per atò gjind të shkretë. Neper akull e neper bórë ngrehë sajin e Laponve e t' Eskimezve, e nget mã fort se káli. Fêmëna ká tambel të mirë fort e me tê bâhet tëlyen e xêhet djath' i

kãndshem. Të mirë e ká edhè mishin. Me lëkurë të sájë bâhen gzofa e shoje të fórtë. Shkurt: në shtat të sájë nuk ká gjymtyrë, qi mos me vjeftë mbë ndo 'j farë mëndyret. E ajò per védi nuk ká nevojë me i rá mbrapa nieri. Per ushqim të vet nuk shán bárin mã të dobtë; e në dîmen bubrron neper bórë me gjetë lmyshk e të páêmna me hângrë.

107. Luâni.

Luâni lén e jeton në vapë t' Afrikës e të dheut t' Indit. Kryetë e ká të trashë fort, sŷnin të gjáll e pershkues, qymen të sykun, dúken të rrebt e të madhnueshme, lurimin të mnérshem. Kaq i unjíshem e í shestuem âsht shtati i tij, sá me t' u dukë pasqyra e fuqiës e të shpejtimit. Kúr këcen hidhet per mrekullië, e kaq shkaz i ep bishtit, kúr e perdredhë, sá mûndet me rrxue nji nieri. Rrudhë fëtyren e sidomos bállin: e atë herë duket di sì mã e rrebtë fëtyra e tij, o, të thuesh, dán mã fort furija e madhe, qi ká. Shkûndë kreshët e veta (jelin), qi kúr idhnohet, jo veç i ngrehen, por i hidhen mbë kater anët.

Luâni, kúr â ũnshem, sŷn ç' farë do shtâzet. Por i rrebtë si âsht, nuk i bân báll asnji e i ruhen fort; prandej i duhet m' u mbshehë me pritë të dalin atŷ pari ndo 'j shtâzë, e mandej i këcen sypri.

Luâni luron pêsë a gjashtë herë në ditë. Por brîma, qi lëshon kúr idhnohet, âsht edhè mã e mnérshme. Asò heret i bje védit nd' ijë me bisht e rreh per tokë, shkûndë kreshët, rrudhë bállin, vrãn vetullat e gercllon dhâmbët.

Luâni âsht i zhdervjelltë, jeton me gjojë të vet, e rráll se largohet prei shkretijet e prei pyllave, kû i del mjeft me se m' u ushqye. Por si të plaket e të bâhet i plojtë e nuk â mã i zoti me gjue, ju avitet katundeve e bâhet rrezik per rob e per gjã të gjálla. Por kan vûe oroe se me hasë në gjind e në baktië, sŷn baktiën, e nuk i turret nierit per pá e ngûcë.

108. Kapllani.

Âsht gádi krejt si luâni per të gjatë, veç se âsht mã hollak (qeskin), mã i zhdervjelltë e ká kryet mã rrumbullak. Leshin e ká të kuq perkjeti e të bardhë per fûndi. Terthuer neper shtat ká do víza të zeza. Kapllani, si edhè luâni, janë nji ród me micë.

Kapllani âsht e zeza e vêndeve, kû rri: nuk dro as nierin as armët e tija; mbytë e perlán tufa baktiësh; sŷn filat e vogjel e rinokerontat e rië e tjera bishë t' egra; e ká 'j herë matet edhè me luâ.

Por, ká dashtë Zoti e fara e kapllanave nuk âsht fort e haptë, e â ndrŷe e, si me thânë, caktue nder vênde të xéta kah të lémit e dheut t' Indit; por janë pá edhè nder pyllna të verit t' Europës.

Kapllani ká zakon e strîhet buzë ujit e pret kúr vînë baktiët me pí; atë herë zgiedh kashaten e vet e lamtu mirë! Duket se â dhânë mã fort per gjak të tyne; e pi me shênd të madh e déjet prei sì; kúr shkyen e shkafnjen nji shtâzë futë mbrêndë kryetë e perpîn gjakun tui ngrehë giatë; e mã parë shtërret gjaku se i shkon edja kësajë bishë. Asgjã mângut, kúr i del me mbytë nji shtâzë të madhe, si me thânë, nji kál o nji buell, në kjoftë se atŷ nuk mûndet me e hângrë me kadalië, nuk e grîën shpejt per shpejt, por e merr rrshqanë e e çon mbrêndë në pýllë, me e perpîë kúr të duen vetë; e kaq létë i vjen sá s kujtohet kush se â pshtjellue ndopak në t' ecun. Nder gjith bishë t' egra, kapllani â mã i vshtíri m' u zbutë. Por Rromakve të motshem ju duel me e shtrue e ja vûene në zgjedhë qerrit t' Eliogabalit; edhè Tartarët i merrshin me gjue me ta.

109. Kastorat.

Kastorat nuk dájn fort prei lepurit, veç se kan bishtin si nji shîës të gjãn e shpatuke e ju viën si timue me shkue neper ujë; se këto shtâzë janë laramana, due me thânë, rrín si në tokë si nd' ujë. Kan dhâmbë të giatë qi duken si sharrë.

Në Qershuer e në Korrik fillojn e mblidhen prei gjith anësh e bâhen ka 'j herë shumic' e madhe, të thuesh 200 a 300. Oroku i tyne â në breg t' ujit. Me kênë nji ujë âmull, si â, bje fjala uji i liqênit, nuk kan nevojë me ngrehë pêndë. Por me kênë nji ujë qi ecë e qi çohet e bje, si janë shénat e lumnat, këta shtâzë puntore hîjn e bâjn nji farë pêndet sá me mbledhë ujin si në nji bunár e qi të rrín gjithmonë mbë nji sheste. Këjo pêndë ka 'j herë i shkon lumit anë mb' anë 10 a 15 metra giatë e 2 o 3 metra gjãn; e kaq e fórtë âsht sá i qindron ç' farë do valës.

Po si mûndet nji shtâzë e vocrrë sá grima me bã kaq punë? — E bân shoqnija e bashkimi.

Zgiedhin kû âsht uji mã cekë. Me qillue atŷ afer ndo 'j lând' e trashë, si me thânë nji shelqe, nji vérri o nji plep, hîjn e e sharrojn në fûnd me dhâmbë déri sá e bâjn me rá nd' ujë, Ashtû edhè këpusin njatò gêmba qí nuk ju vîjn. Tjerët shkojn e rrxojn lândë mã të vogla e mbledhin rrêma; i bréjn mbë njên' anë e i bâjn si kûja, mandej i ngrehin nd' ujë e i vënë neper gêmba të trupit të madh me bã gardh me ta. Do mbájn kûjat ndréjt me mâje të prehun per fûndit; tjerët me kâmbë çilin bira në mjedis t' ujit me i qitë mbrêndë; do shkojn e mârrin dhé me i rrasë; e njeshin me kâmbë, e rrasin me bisht si bân puntori me mistrië; do e mãrrin ngojë, do me kâmbë të para e ja njeshin gardhit me mbyllë të tâna birat.

Pênda e tyne prá janë do gardhiqe me rreshta kûjash të tânë nji maset, e qi i pshtetet njêni tjetrit, mbas rrjedhës t' ujit, e në teposhtë pênda â sí në të lámë. Në mâje të pêndës i çilin dý o trí gryka me dalë uji, si të ja shofin giasen. Me bã uj' i madh e me e çartë pênden, ngasin të tânë me e arnue me gêmba e me baltë.

Kan nevojë, bje fjala, me bájtë nji sênd të rândë. Nuk tuten aspak. Njêni nder ta bje në kokrrë të shpinës e me kâmbë shterngon péshen, tjerët e hjekin rrshanë prej bishtit e e çojn, kû kan nevojë.

Lëkura e tyne ká kushtim të madh per gzofa e postahe; prei tyne xieret edhè nji farë vjamit, qi vijn per shum të liga. Prandej ket të shkreten shtâzë e mârrin mbrapa gjuetarët fort, sá gádi janë tui e qitë faret.

110. Fili.

Fili â shtâza mã e madhe, qi ecë me kater kâmbë, si balena âsht frŷmori mã i madh, qi livron nd' ujë. Fili dán nder gjith tjerë, jo veç per të madht të shtatit, por edhè per turî qi ká të giatë fort, e qi s â tjeter veç të zgiatunit e hûndës në fé të nji gypit, e per dhâmbë qi i dalin prei gojet andej e këndej. Kaq i fórtë âsht ky farë vigânit, sá â i zoti me bájtë ngarkue gádi 1000 okë per trí a kater dit rrugë teposhtë e perpjetë neper fush' e neper male. Bân not si peshku, e âsht i shpejtë në vrap si rrféja. Ha bár e perpîn në ditë afer 40 okë oriz e hae tjetrë. Thimthi a turîni i vijn si me e pasë dorë; me tê merr haen e e qet ngojë, me tê pî; e ká edhè per nji farë armet: me nji të ráme të tij lëshon lëmuç nji ká. Me thimth â i zoti me kputë nji lule, me marrë në tokë nji téshë t' imtë ç' faret do, me shputue nji kungull, me shprazë nji pushkë. Duket i marrun vesht fort, ká dashtnië per gjind; por nuk duron me e marrë me të keq. Me bã me e ngá e mba mênd e ka 'j herë e merr uhaen fort rrebtë. Rrnon 200 vjet. Ká fil Afriket e fil Azijet. Dhâmbët e tij janë të vjefshem per fildish e bâhen me ta sênde të kushtueshme.

111. Balena.

Trupi i sájë âsht, si nji sukë, giatë tridhet metra e pertej, e vjen rândë nja katerdhet mî okë, sá treqind qié. Kryet âsht sâ e treta e gjith shtatit; fulqîjt i ká gjashtë

metra giatë; njaq gjânë âsht edhé bishti i sajë. Vjami, qi i mbëlon të tânë shtatin, shum herë âsht pêsë pëllâmbë trashë, e qet voj shum; mustakët kerca, qi ká per anë fulqîjve e i vijn me shterngue gjãn qi do me hângrë, janë giatë nji meter e déri mbë dy mbas vêndit kû janë. Balena âsht frymorja mã e madhe qi gjindet mbî faqe të tokës.

Nuk dihet mirë sá mûndet me rrnue ky ród shtâzet; veç se rrnojn shum. Ushqimi i tyne nuk janë peshqit, si kishte me kujtue kush pikë së parit, por do shtâzë tjera, qi rrijn nder détna të Vérit e të Jugës, kû gjinden mã të shumen balenat. Fêmna nuk bân mã se 'j zog mbë vjetë; e zogu kúr lén âsht mã se kater metra giatë. E âma e do fort, e bán mbî fletë të veta, e kúr e sŷn kush, terbohet me i dalë zot, e mã parë bjë në dorë ajò se me lëshue zogun e vet.

Po si mbrrîn nieri me e mbytë e me pasë dobië prei balenet? Qe si bâjnë. Nder ato vênde, kû dihet se ká balena, détarët rrijn e i ruejnë. T' a pámen kûnd balenen, détari qi rri mâje shulit të barkës, ju bân zã tjerve, e atëherë détarët tjerë hîjn në fëllugë, mârrin rrêmat në dorë, e squtas i aviten balenës. Nji nieri në kâmbë kah prua, mba në dorë nji patershanë qi â lidhë me nji konop 100 metra giatë, e kúr e shef se e ká në kuti, hjedh patershanen e ja ngulë mirë në mish balenës. Balena prei dhîmet hidhet e perdridhet e rreh ujin me atë morië bishtit kaq sá me bã me hasë në barkë, e bân cop' e grimë, o e hjedh perpjetë. Por mã të shumen balena atë botë zhytet nd' ujë, e merr me védi konopin, qi â lidhë me patershanë; e këtû â rreziku mã i madh per gjuetarë. Me bã mos me lëshue konopi me të shpejtë, o m' u ngatrrue me fëlugë, balena e kaperdîën nd' ujë me gjith sá janë mbrêndë; e ká ndodhë ndo 'j herë m' u ngatrrue per konop détarët e me i kputë per gjŷsë e me i ngrehë në dét per mos m' u dukë mã kurr.

Kaq vrap ikë balena, qi konopi tui rrshqitë mbî fajkë të fëllugës bân tym; e kishte me mârrë zjerm mos me e lagë pá prã. Kúr mbarohet njêni konop, lidhin tjetrin e kështû shkojn tui shtue, sá â nevoja.

Ka 'j herë bâhet gadi nji mî pash konop; por atë botë gjuetarve ju duhet me trete konop e patershanë, e me bjerrë mũndin e vet, pse balena â largue teper e nuk vjen mã mbî ujë. Ndo 'j herë rri nen ujë nji gjŷsë sahatit; por nevoja me mârrë frŷmë e bân m' u njitë nêlt e m' u dukë mbî ujë. Atë herë gjuetarët, qi janë shperdá andej e këndej me e rrethue mã mirë, i rrijn gádi me i ngulë edhè nji patershanë tjetrë e me e thérë me héshta.

Kúr balena grië me gjith atò varrë, del mbî ujë â tui mbarue, e mbë nji dérdh gjak e mbë nji shkon tui u shkrehë. Shum herë, perpara se me mbarue, e bân nji provë të mnérshme; ngrehë bishtin mbî ujë e kaq fort e rreh sá i ndîhet krisma bukur lerg. Ne e mbram siellet mbë brîë e mbaron. Atë herë gjuetarët i shpojn bishtin i njeshin nji konop e e lidhin per fëllugë. Mbasandej me thika e me nji hekur të preht, qi i gián vangës, këcejn mbî atë farë suket, e i marrin të tânë vjamin, e e ruejnë mirë në buta, me e shkrîë mãndej kúr kthejn te shpija. Nji balen' e vetme, ka 'j herë, âsht e zoja me qitë déri njizet mî okë voj.

112. Peshkaqêni.

Janë pá peshkaqêj giatë dymbëdhet metra. Mã të shumen kan nji të nyeme si në bojë të hînit; e nji ród nder ta kan gjashtë rreshta dhâmbë qi losin, e të prehtë. Lëkuren e kan të fórtë per bind, aq sá s mund të ju ngulin shtâzët tjera, e gádi gádi as kokrra e hútës; lëshohen mã fort mbas tunash e i grîjn; por sŷjn edhè ç' far do peshkut të ju biën per doret. Kúr âsht fortunë në dét, shkojn mbas barkash mb' uzdajë se po bje ndokush nd' ujë e po e perpîjn. Mûndet me këcye edhè jashta ujit nji meter a dy nêlt; e ká ndodhë disá herë se kan zgrapë e dá per gjŷsë détarin e shkretë, qi prei lundret ishte tui hypë në barkë.

Ky mizuer i détnave i kishte qitë faret peshqit tjerë, mos me ja pasë dhânë Zoti per rrisk edhè atij nji qi i shtie tuten, e mos me e pasë fytin mbë nji vênd qi i duhet

m' u sjellë në shpînë me kapë ndo 'j sênd me gojë; e njishtû peshqit kan ngae me ikë. I madhi Zot prep i dha nierit zêmrë e hollim me dijtë me i xânë, me i mbytë, me ju marrë vjamin, vojin, e m' u ushqye me mish të tyne.

Ká n' Afrikë Zezakë kaq trima qi i dalin per báll not peshkáqênit, e rrethojn, e ngucin; e kúr peshkaqêni kujton se e ká në dorë nierin e siellet në shpînë me e hângrë, atà i fusin nji thikë në bark, kû â lëkura mâ hollë.

Peshkaqêni xêhet edhè me grrêmça qi ju vënë mbë ta ndo 'j copë lardh. Mbassi e xãnë më fyt e ngrehin kah barka, e shterngojn me leqe e e shtîjn në barka o e xierrin në breg. Peshkaqêni atŷ hidhet e perplaset e mundohet me hângrë; e kaq fuqië ká në bisht, sá mûndet me mbytë nierin qi guxon me ju avitë kúr âsht tui mbarue.

113. Ushûjza.

Nder këneta e kû âsht ujë âmull, gjinden ushûjzat. Ushûjza â giatë prei tetë e déri mbë trembdhetë qindametrit, shulake e lëkuren e ká víza víza. Kah shpîna âsht e zeshkë me gjashtë víza të verdha; nen bark në bojë të hînit e me víza të zeza. Kryet nuk dán prei trupit, e rreth e rreth sájë dhetë sŷ të zez e të vocerr sá me zì shifen. Ushûjza mûndet m' u kapë per lëkurë mbë dý anët. Mb' anë para ká gojen me tre fulqîj të vocerr e se e cilla ká ka 60 e deri në 90 dhâmbë t' îmë, rreshtue si dhâmbët e sharrës. Kúr njesim ushûjzat, thérin e bâjn nji varrë triskâjesh e mandej thithin gjakun. Ana permbrapa viën veç m' u njitë per shtat e mos me rá. Ushûjzat bâjn not si gjarpëni kúr ecë per tokë: ngulen ndokûnd me gojë e mandej ngrehin rrshanë trupin e vet.

Ushqimi i tyne âsht gjaku qi pijn prei peshqish, prei bretkocash, e prei shtâzve qi hasin nd' ujë. Ushûjzat janë të mira me marrë gjak me ta, sidomos kúr ájet ndo 'j gjymtyrë; prandej shiten në dugâjë të barnave.

Ushûjzës me i lëshue sypri krypë mbassi âsht ájë me gjak e viell gjakun të tânë. Mûndet nieri me e ruejtë per

shum mot, tui e mkájtë nd' ujë e tui e ndrrue ujin per gjith ditë; e prandej nji ushûjzë mûndet me vijt shum herë me mârrë gjak.

Shumicen e ushûjzave e qet vênd' i jonë, Delmacija e Maxharija. Edhè këto bubrreca na thonë me çile sỹtë e me pá me sá mëshiër e me sá dije ká punue i madhi Zot per dobí të nierit.

114. Bolla e gjarpni (o skrapthi).

Si njêna si tjetri janë rrshajë, qi gjinden nder vênde t' ona; por ndrrojn fort prei shoqi shojt. Bollat janë të pá dâm; gjarpni âsht i helmatisun.

Te na bollat janë giatë nji meter e pertej; janë lara lara me pulla të blérta rrethue me të verdhë; janë tutsa, të shpejta fort, e ikin prei nierit. Bolla mã të shumen mbshehet nder bíra, në pêmë të zgurueme e nder gardhiqe. Me e xânë qýsh të vocrrë, mësohet si të duen nieri e shkon mbás atij qi e do, gádi si qêni, si mica e si káli.

Njí dijetár kallxon se ká pá nji bollë qi e dote të zonë aq fort, sá ju siellte neper krah kinsè po e lëmoj e po e due mirë. U mbshehte nder petka të tija, shkote e i rrite në gjî, kúr ecte i vêhej mbrapa, ja njifte zânin nder gjith tjerë; e kúr i prîëte para, u siellte ka 'j herë permbrapa, si bân qêni, me ndie pade ça po i thotë. Nji ditë e zoja qi kishte hîë në lûnder e u ulte neper lum në dét, e qiti nd' ujë, e bolla i shkote mbrapa tui bã not. Por kúr erdh batica e détit, tallazet nuk e e lêshin me shkue e bolla e shkretë u mbyt tui u mundue me kapë lundren, qi kishte vojtë lerg.

Gjarpni o skrapthi nuk âsht aq i bukur e ashtû me lara; nuk âsht mã giatë se 60 qindametrit; si në bojë hîni e në shpînë ká do pika të zeza. T' a mbysim nji gjarpen: të ja shikjojm mirë gojen. Ká dy dhâmbë të giatë, si grêmça e qi losin, e i vijn si me kapë me ta, si edhè me lëshue helmin në varrë. Thimthin e ká me dý mâje e e hjedh tui fiskllue; por nuk bân dâm me tê. A paë shum herë me ndo 'j

zog çerdhjet në gojë; e gjindja janë rrẽjtë se me sỹ, me giuhë e me frŷme habitë zogjt, e se bylbyli e zogjt këndojsa tui këndue ulen gêmb mbë gêmb e i shkojn gjarpnit në gojë. Prralla! — Gjarpni ha e helmátisë shtâzët qi ndeshë, e edhè nierin, me e prekë.

Mã në rrezik janë baríët, qi ecin zdathë neper livadhe e atà qi korrin e kosisin. Me të xânë gjarpni (o si thonë díkû: dheu, tokësi) duhet me e zgjanë ká pak varren me brisk, me derdhë mbî tê ndo 'j pikë nishader lâng e me qitë edhè ndo 'j pikë mbë nji gotë ujë e me ja dhânë të ligut me e pí.

Mã e shuma e shtâzve qi kullosin pá tutë e siëllen bashkë me bolla, ikin sá kû mûnden, të pámen gjarpnin. Vetë natyra ju kallxon se âsht gjã e helmatisun.

Ik prei rrezikut.

Blegtoresha zakon ká
Drandofilles me i pas' mnîë
Kúr gjarpnúshen e ká pá
Drandofilles njitë per brîë.

Kúrr mã zogu tui flutrue
Mb' ato gjeth nuk ká m' u ndalë,
Kû me rrshinë pat kênë ngatrrue,
E me zi muejti me dalë.

115. Rika.

Rika âsht nji shpênd shpijak e notár i fórt. Kâmbët i ká të kthyeme permbrapa e i vijn si rrêma, tui pasë gishtat njitë me nji farë lëkuret. Por edhè pse i vijn per not, mbë t' ecun e ngatrrojn, e prandej rika shkon tui u perkund her' andej herë këndej.

Rikat duen këneta kû gjêjn skorta, bercakë e krŷmba me frŷe barkun.

Rika bân voe mã të medhá se pula, por jo aq të mira. Nuk mba veç ká gjashtë voe per herë, e déri sá t' i çilin

duhet me ja bã gádi haen e me ja vûe perpara. Por mã të shumen e herës voet e rikave ju vêhen bibave o pulave, pse i mblojn mã mirë e nuk i lãnë m' u ftofë.

Zogjt e rikave ngiasin pá dálë prei gëzhojet tridhet e nji ditë; e pá mbushë tetë dit nuk lêhen me dalë prei furrikut. Sá janë kaq të vogjel ju epet me hângrë mel, krûnde e elb të ziem. Me i mësue me kthye në furrik, ju lêhen atŷ krûndet gádi; njashtû mësohen me ardhë e knéllen me të shpejtë.

Rikat janë nji ródit me rosa qi në vjesht' e në dîmen rrijn nder fusha të vûeta e me ujë, e qi dalin gjindja me i gjue. Por pupulat e rosave janë mã të shpeshta, mã të lëmueta, mã të shndritshme e me shum të njveme; e atà vetë janë mã të zhdervjellta e mã të shpéjta; edhè merret vesht, pse janë mësue me lirí mã të madhe. Me mârrë nji voe roset e me ja vûe bibës me çilë del nji farë riket qi ká nevojë me i pré krahtë mos me ikë. Në kjoftë fêmen me kohë bân voe edhè ajò, e zogjt qi çilë dalin rika pernjimênd. Mashkullit të rikes i thonë rikã, si mashkullit të rosës i thonë klér.

116. Pata.

Patat janë shpênd ujit si rikat. Në fushë afer katundeve shifen fëmijë, qi ruejn patat, si ruhen delet.

Pata e ká nji farë giaset me riken, por âsht mã e madhe; skjepin e ká mã shpatuk se rika e kerçikët mã të giatë, e qafen o zverkun e mba mã ngrehtë.

Ká edhè pata t' egra, e kan puplat mã të murme si në bojë hî, mâjen e skjepit të zezë, e të zeza kân edhè kâmbët e gishtat. Nji tubë pata t' egra mûnden me rrênue nji arë fûnd e mâje, e prandej búlku i mirë kúr shef se siellen me rá n' arë ju rri gádi e i trêmë me brimë e me gur, mos pastë pushkë. Patat e egra nuk kullosin as nuk flêjn të tâna bashkë. Njêna nder ta rri gjithmonë çuetë me krye perpjet e me qafë

ngrehtë. Me ju avitë ndo 'j shtâzë o ndo 'j nieri, ajò jubân zã tjerave e çohen të tâna; e prandej gjuetarët e kan vshtír me i vrá.

Pata nuk do aq shum ujë sá rika. Patat nuk bubrrojn në lloç aq fort me kerkue skrraja o bubrreca.

Pata e butë fillon me vojë në Marc e mbaron në Qershuer. Mã të shumen bân ká dymbdhet kokrra, mandej pushon; prep dymbdhet e pushon perserí, e njishtû déri në 50.

Kush do me pasë pata vojca, do të zgiedhin nder fêmna atà qi kan mã bark e qi shkojn me kâmbë hapt e si tui u perkûndë.

Pata çilë mbas tridhet ditsh. Pata kúr â tui ndêjë e do haen ngiet, mos me i lânë voet as nji herë.

Zogjt e patave do të mbahen së parit me mel e me elb të ziem. Mbas dý javësh lëshohen; por nji zojë shpijet e mirë ká kujdes mos të ja lagin shiu e mos të ja gjẽjn gjã.

Patat janë të mira m' u hângrë, por mushknija e sájë me kênë e mâjme, âsht me nãm. Motit, kúr nuk kishte pêndë çelikut, të gjith shkrueshin me pupla patet. Me pupla t' îma patet mbushen nenkrejca o jestek e jergana të xêtë fort.

117. Bylbyli e tjerë zogj këndojsa.

Bylbyli âsht sá nji zog trumcë, i zhdervjellt, shpinen e bishtin i ká si në të kuq, barkun si në të bardhë, e kâmbët në bojë mishit. Bylbyli âsht mbreti i pyllnave i ograjave e i kopshtîjeve. Sá e kãndshme âsht kânga e tij! Si e siell gjith nduersh! E kúr nata âsht e pagjtë e hâna shndritë per bukurië, sá i âmbel âsht zâni i bylbylit qi këndon mbë nji gardh, o nder gjeth të pêmve. Faqe e zezë âsht me mârrë

në qafë ket farë zogut e me e ndrye në kafaz, kû mã të shumen sterkeqet.

Pós bylbylave ká edhè zogj tjerë qi na kënaqin me kângë: gushakuqi, edhè aj sá nji zog trumcë, por me pupla të bukura, e i giet në kângë bylbylit; gardelini me krye të kuq e të zí; vardoni, trishtili, e çerllukulla qi i falet diellit nádje tui perdredhë zânin e vet.

118. Mullîë zeza, bariboja e mullîë bardha.

Të tre këta zogj janë shokë me kângtarë të pýllnave. Mullîë zeza edhè pse â zí fûnd e mâje âsht e hieshme në dukë. Skjepin e ká të vérdh Bariboja mbahet dishka mã teper per at petk qi ká kadifjet të zezë me koret arit; e njimênd gjã mã e bukur nuk âsht kúr çohet havá mbë krahë të veta, e i giet nji hýllit të shndritshem. Fêmna nuk ká gjith atë krenië në veshë, e prá shkojn mirë me shoqi shojn pá kurr farë fjalet nder védi.

Rrisin mirë fëmijën e vet qi veshen nji faret. Si të rriten, mashkujt i giájn t' et e veshen me gjith atà ojna; fêmnat shkojn mbas nânet. Mullîë bardha ká nji veshë edhè mã të dobtë. Do mângë të sykuna e nji koret si në të vérdh me do pika të zeza, qe gjith vesha e sájë, e tjeter páje nuk do. Me shkue mbas sŷnit, tui pá veshen e sájë, kishte me thânë nieri se nuk ká farë zânit. Por sŷni të rrẽn; me kângë të sájë pak se e gjẽn, e me ja pá atà sŷ qi shndrisin e si me thânë derptojn anë mb' anë, e shef se âsht edhè mêndtare; e njimênd e bân mb' asgjã kreniën. Gádi harrova me ju thânë nji sênd: mullîë zezat mbájn fabrikë letrash, por veç per mirakânde e sá per nevojë të shpiës së vet. Per mullîë bardha nuk e dij, veç me ju rrẽjt; por mullîë zezat i kam pá me sŷ të mîë. Shtrojn çerdhet e veta me leter thithcë, e me aq mjeshtrië sá nuk i duket pala kerkûnd. Si bâjn kerkush s e dì; por atà e kan pasë qysh motit, e ju ká mbetë djalë mbas djalit si nji sênd i fisit të tyne.

119. Pikthi.

Edhè nder zogj ká nji farë ndryeshimit. Due me thânë ká të pasun e të pápasun, krén e vogjlië, puntorë, paranikë e krajla.

Skyferi e húti me skjep të harkuem e me kthetra të mnérshme, dalin me gjue zogj: korrilat e pãcat me skjep si 'j pushkë e giatë e me kerçikë si shtylla telegrafet, shkojn me gjue peshk: dallëndysha bân çerdhen me baltë si nji mjeshter murit; e në pýllë âsht edhè nji argat i tyne, qi çánë drũ gjith diten e ndérme, pikthi o qokaçi.

Janë kater vëllazen, e të katert kan nji zanát. Mã i madhi âsht qokaçi i zí, pse â veshë me të zeza, e veç ká nji ksulë të kuqe. I dyti â veshë mbë bojë të barit e pak kuq. Dy tjerët janë lara lara me pupula të zeza e të bardha, e me i pá, dájn si me pasë petkun arnue me katerqind arna, si fukaraja e shkretë. Të kater vëllaznit janë dhânë mbas gëzimit, edhè pse prá tjeter ushqim nuk kan veç krŷmba, bubrreca e têja. Të zbardhmen drita, dalin në punë, e nuk siellen rrugave kerkûnd déri sá të hîjnë mbrêndë në pyllë. Mandej shikjojn andej e këndej kû â lânda mã e trashë, déri të gjẽjn nji qi ju mbushë sŷnin; mbë të lëshohet e fillon e e rreh me atë skjep të fórt qi ká. Në kâmbë ká dy gishta të kthyem perpara e do të kthyem permbrapa; e thojt i vijn fort m' u kapë per lândë. Bishtin e ká të shkurtë e të fórt e e ngulë si me kênë nji farë urojmet o shtyllet m' u kacavjerrë. Skjepi, qi â njitë me rrashtë të krés, i viën per spatë e me tê mûndet me shpue déri kthéllë; âsht si pŷka me çá drũ, veç se â nji grimë mã i hollë në mâje. Ka 'j herë rreh lëvóren e pêmve me shkûndë têjat, qi mbshehen mbrêndë déri në palc të drûnit. Giuhen e ká të hollë, të giatë e të perdredhshme me do grrêmca t' îmtë fort, e të kthyemë permbrapa. E shtje nder plasa drûnit o nder bira, qi ká bã, e e xierë plot me krŷmba, qi i perpîën. Në dîmen kû s mûndet me gjetë krŷmba, ha lejthija o lênd, o ushqehet me kokrra farësh pishet. Birat qi çilë pikthi ju vijn per çerdhe do zogjve,

bje fjala, cirikokës e çelêngrave, e prandej atà me rrugë e mbájn si me kênë dibrani a kthiesesi i tyne, se ju bân shpijat. Shpiën e vet e bân me mũnd të madh nder trupa të kranjuem e të zguruem, e i viën per shum vjet.

120. Shqypja.

Shqypja â nji nder zogj mã të mëdhaj; âsht giatë nji meter, e kúr hapë krahtë matë dy metra. Por gjinden shqype edhè mã të mëdhaja. Shqypja ká nji të njyeme të murme, por kryet e qafen persypri pak të kuq si ndryshk; skjepin o gishtat i ká të vérdh. Skjepin e ká të kthyem si grrêmç; kthetrat të fórta, të giata e të prehta. Rri mã të shumen nder male e ha zogj, lepura e déri kîja, edha, kaproj e drêna të vogjel. Nuk â zog, qi mũndet me i bã báll shqypes, e ta pámen ikin të tânë. Mã i madh se shqypja âsht órli i kîjave, qi mundohet me ja thye qafen neper shkrepa e neper blérime baktiës së madhe, e madjè edhè nierit me i grîë mandej. Ká qillue disá herë e ká grabit edhè fëmijë.

B. Do bîmë e lândë.

121. Lisi.

Lisi â nder lândë mã të mëdha qi qet pýlla. Rrâjt e tija janë të fórta e hapen neper dhé. Trupin e ká të nẽlt e të fórt. Prei trupit dalin shum gêmba e prei gêmbave rrêmat o trishkujt, qi bárin gjetht, lulet e pêmët a frytin. Luleve të lisit ju thonë kajza; frytit i thonë lênd; janë si vojake e perfundit hîjn mbë nji gëzhojë qi âsht si nji kupë. Lëvórja e lisit âsht e egrë e e plasaritun; gjetht janë të lëmuet me ana të preme si në të perdredhun. Edhè pse lisi nuk bân fryt me e hângrë nieri, âsht i vjefshem fort, e gádi mũndena me thânë, i nevojshem. Drûni i lisit âsht nder mã të fortët, e prandej e qesin në punë me goditë barka, rrotë e fletë mullîjsh, almise qiésh rrnojca e do rraqe shpijet. Lëvórja e

tij, me e thá e me e blue, viën me gátue shoje e me regjë lëkura. Lêndët janë të mirë fort per thí.

Ká do krŷmba, qi lshojn voet e veta per brîë gjethit të lisit; e atŷ mandej çohet si puçë e bâhen ata gogëla qi shifen prórë. Edhè këto gogëla vijn me regjë lëkura; e janë të mira edhè me njye zí e me bã mereqep.

Lisat janë shum nduersh: ká shpardh, bungë mirë, bungë keqe, qarr, qarr magjyp, e të gjith hîjn në punë.

122. Pisha. *)

Pisha âsht nji lândë qi mba gjetht gjith dîmnin. Por gjeth pernjimênd nuk ká; janë do fije të holla, të prehta e të fórta, qi dikû dikû ju thonë haltha, e therin pak. Nuk janë rrumbullake por katerskâjça. Trishat e rí dalin gjithmonë ka dy ka dy prei gêmbave; e gêmbat pál pál njêni mbî tjetrin dalin rreth e rreth trupit e shkojn tui u shkurtue kah mâja. Pisha nuk ká veç se nji trup, e prandej edhè nji mâje të vetme. Me ja këputë mâjen, trupi jet curr: e me pré trupin, rrâja nuk qet mã. Trupi i pishës, mos me e gjetë gjã shkon ndréjt e kapet déri mbë 60 metra nêlt; e ne fûnd bâhet déri mbë dy metra gjãn. Gêmbat mã t' ultët siëllen teposhtë; atà të mjedisit shkojn ndréjt anave, e t' eprit çohen fill perpjetë. Pisha bân nji farë boçet, qi âsht leskra leskra, e nder to ká mbrêndë do thalba, qi vijn edhè me goditë haenat: njatà janë fara e pishës. Kúr â pjekë krejt, kputet e bje në tokë.

Të tânë pisha qet nji érë të fuqiëshme e të shëndoshtë. Prei drûnit të sájë kján nji lâng njitës, qi i thonë rrshinë o shkinderr. Prei sájë xieret voji i trementinës. Rrshina qet edhè çymçekezin, e peshkven. Me drrasa pishet bâhen shum sênde, si me thânë djepa,

*) I thonë edhè: çetinë, gvẽ, halë, vgjë.

arkë, shtreten, rafta e i zgiédhin fort mjeshtrat me punue me daltë. Déri thirri (çagja) qi bân forumi kúr ndezet drũ pishet, ká vëjimin e vet se me tê bâhet nji pluhun njyemjet. Mereqepi qi lypet me rrase librat, o me shtampue, bâhet prei asò pluhnit.

Pisha âsht çetet të breut, e prandej dikû i thonë edhè bré i kuq, pse i ká si në të kuq lëvoren e drûnin. Por breu vetë ká lëvoren e drûnin të bardhë.

Shum herë pisha e breu perzihen mbë nji, edhè pse nuk â vshtír me i dá. Edhè breu në vênd të gjethve ká haltha, por janë shpatukë e jo katerskâjça, e kan per anë do dhâmbza t' îmë e mâjen e kan mã të shkurtë. Nuk janë gjith nji të blértë mbë dy faqe, e mb' anë t' eprë ká dý víza të bardha.

Breu mbahet, si â pernjimênd, per lândë hijeshimit e qi nuk ndrron as vérë as dîmen; e prandej âsht shemeltyra e shpnesës; e pse shkon ndréjtë në qiell, âsht edhè shemeltyra e nji zêmrës qi kthehet prei Zotit. I madhi Zot thotë per nji mkatnuer qi pêndohet: Kam me e ndigiue e kam me e rritë si nji çetinë të blértë.

123. Lîni e kanëpi.

Në shum vênde t' Evropës, e në dhé t' onë në Zadrimë e njeti, miëllet lĩ shum. Lîni qet nji káll të ndréjt e të hollë e nuk çohet mã se 94 *qm.* Në Zadrimë thonë se sá herë bâhet toka kû miellet lîni, aq grushta çohet bîma. Kúr bje lulja, qi âsht mbë bojë qiellet, në vênd të sajë mbĩ se të cillin tresh, del nji boçë. Para se të piqen këta boça, shkulet lîni i hiqen mâjçat e lidhet dorca.

Fara e lînit shtrydhet e me tê bâhet voji i lînit, qi viën në mjekië, me e ndezë, me përzie bojna, me bã mereqepin e shtampës e në disá vênde edhè e hánë.

Dorcat e lînit qiten m' u regjë nd' ujë per dhet dit o dý javë. Por në disá vênde nuk i qesin nd' ujë, por i ndêjin nder livadhe në bár e i lânë déri sá t' i regjin voesa e shiu.

Mbasandej lêhen në diell m' u thá; e si të thahet shtypet me mângen, me i hjekë bykun prei lînit; mbasandej brîzohet, lënueret me gerhan, e bâhet shllungë. Fijes së parë i thonë fjollë, së dytës krybe; së tretës shtupë. Ne e mbram tieret, bâhet shkula e pervlohet.

Kanëpi edhè aj âsht nji bîmë qi lypë gádi gjith punët e lînit, e nep pelhurë të fórtë. Çadrat e asqerit, velat e barkve e konopët mâ të fórtë bâhen kanëpit. Kanëpi çohet e rritet mâ fort se lîni. Të dy janë bîmë veksa.

124. Hardhija.

Kush nuk e njef hardhiën, me cungë të shtrêmbët e nejçë, me shermend qi njiten, me gjeth të hieshem qi lëshohen per bukurië, me lojza të njoma, me lule qi me mzi shifen? Hardhija gjindet gádi gjithkûnd në Shqypnië, e ká do vênde qi janë në zâ per vênë qi qesin, e te na ká mbetë fjala: vênë Podrimet e buk Zadrîmet.

Ká vênë të bardhë e vênë të kuqe; por vêna e bardhë nuk â krejt e bardhë, por si në të vérdh.

Së vjelnash, vilet rrushi, do me thânë mblidhen vilet, báren e qiten në gavixh; atŷ shtrydhen. Lângut qi del i thonë musht, e âsht turbull, i âmbel e mba edhè âmen e rrushit. Me e lânë mushtin do dit në gavixh, ndrron; fillon me luejt mbë gjith anët, çon shkûmbë, e hypë termal: atë herë thohet se vlon mushti. Të perziemit e mushtit ashtû ndodhë prei tharmit thëngilluer (acido carbonico), qi del prei lângut të rrushit. Me kênë gavixhi mbë odë të ndryeme, gjith oda mbushet me atë tharm, e duhet me i pasë mêtë fort me hîë mbrêndë, josè â në rrezik nieri me mbetë. Me çue atŷ nji dritë, e shef se zbehet, e edhè fiket. Prandej duhet me çilë dyer e pexhere.

Kúr ká vlue mushti, nuk âsht mã aq i âmbel: ká mârrë nji âmë të veten, â skjarue, ká mârrë fuqië e âsht bã i zoti me të déjë. Prei gavixhit vêna toçitet në vozga.

Vozgat prei vênet vënë nji lmashk qi â kremori i tartarit e viën per mjekië e per punë. Prei vênet xieret edhë ufull' e spirto rrushit. Ufulla bâhet tui lânë vênen çilë; spirtja tui e pjekë në kazan rakijet.

Mbassi të toçitet vêna, me bersië qi kan mbetë bâhet rakija, do me thânë: merren bersiët e qiten në kazan; kazanit i vêhet kapaku e mbyllet mirë rreth e rreth qi mos me i dalë frŷma askerkûnd, e vêhet në zjerm. Prei të xétit bersiët çojn avull; e aj avull merr me dale neper llullë të kazanit. Por llulla â shtîë nd' ujë të ftoftë, e avulli tui u ftófë bâhet lâng e del prei llullet pika pika: njajo âsht rakija. Njikësajë punë na Shqyptarët i thona me bã kazana.

Me i djegë shermêndt e bersiët e me i bã qymbyr, bâhet mereqepi i shtampës. Në shum vênde kû ká falë Zoti pêmë shum, bâhet me lâng të mollave e të dardhave nji farë vênet, qi i thonë sider.

Mollat e dardhat priten rriska rriska; shtrohet nji rresht kashtë theknet o grunit e mandej nji rresht rrishka asò pêmësh, e prep kashtë e pêmë, sá të xãn shtrydhci; mbasandej siellet taja e shtrydhen. Aj lâng nuk ká gjith fuqiën e vênes, por i mirë âsht e sidomos katundarve ju kãnde. Disá vênde bâjnë fitim të madh me sider.

125. Pamuku.

Pamuku â nji bîmë qi del nder vênde të xéta e çohet 1 *m* nêlt. Bân lule të mëdhá të vérdha. Fryti i tij âsht nji boçë vojake sá nji kokrrë arrë, e mbrêndë â plot me farë, pshtjellë mbë nji farë pushit të giatë, të shndritshem me të njyeme të bardhë e zverdhuke. Njaj push âsht pamuku. Kúr piqet bîma, merret pushi, dlíret prei farës, lnueret, tieret e viën me bã pelhurë.

126. Káfja e sheqeri.

Bîma e káfes prei Abisinjet, kû â vêndi i sájë, duel mã parë n' Arabistan, e atŷ mbë të XVI faqe të nierit pihej káfe gjithkûnd. Nder dhéna tjera káfja hîni nji qind o dy qind vjet mbrapa. Por vesi me pië káfe si sot â hapë tesh vonë. Miellet káfe gádi nder gjith vênde të xéta fort; por mã shum se njeti n' Asië të Jugës e n' Amerikë të mjesme.

Bîma nuk çohet permbî 4 *m* nêlt; ká gêmba e gjeth njênin kûndra tjetrit, i mba gjetht gjithmonë, e pernjiherë ká lule e pêmë; prandej mblidhetë trí herë në vjetë.

Luleve të káfes ju vjen éra e mirë. janë të bardha e stivue nen sjetull të gjethve. Prei tyne del nji kokrrë, ne të parët e blérët, e mandej e kuqe, e dámun dýsh e ká mbrêndë dý farë (kokrrat e kafes). Kúr piqen kokrrat, mblidhen, thahen në diell, e me nji mullîë të posáçem dahen prei gzhojet, dlíren e qiten m' u shitë.

Indi i të Lémjes e Arabistani qet káfen mã të mirë. Por mã të shumen káfja qi shkon mã teper te na, vjen prei Brasilit. Mbë nji sá u hap kafja, filloj me shkue edhé sheqer mâ shum.

Motit sheqerin mã të shumen e xiershin prei kallamit të sheqerit. Kejo bîmë ká ardhë prei Asijet lindore e i giet fort kallamit t' onë, e gjetht e sájë kapen déri mbë 1 *m* giatë. Pak perpara se me ngallitë, kallamat kan shumicen e sheqerit, e asò botet edhé priten e shtrydhen.

Mos me e lânë me vlue védi lângun qi del, e perziejn me gelqere e e ziejn në zjerm, e gelqerja ja hjek të thartit qi e bân me vlue. Mbassì të skjarohet lângu, e lânë me tretë, déri sá jet nji brume si i sykun, sheqeri i parë. Por ky âsht edhé i pákulluem, pse â perzie me shirup; prandej në fabrikë, qi janë pastafat, shkrîhet persërí, e kullohet neper qymbyr frymuer (eshtnash). Lângu i kulluem lêhet prep me u thá déri sá të forcojn.

Por sheqeri mûndet m' u bã edhé prei bîmësh tjera. N' Amerikë, perpara se me hîë kallami qi thamë e xiershin

sheqerin prei kállit të kollomoqit e prei lângut të palnjes: n' Asië të Jugës prei lângut të lândës të hurmave. N' Evropë sot, gádi gjith sheqeri qi shkon, xieret prei paziesh.

127. Madergoni i maleve.

Madergoni i malciës âsht nji krândç me gjeth të mëdhá, qi gjindet në malcië, brîë pýllave. Kokrrat e tij, qi i pergiájn vishnjeve të pjekuna, janë pak t' âmbla, prandej do të pámênd rrêhen e i hánë. Kush i ha, merret mêç, fillon me falitë, shef sênde të tremshme e mundohet me ikë gjithmonë. Merr nji sênd per nji tjeter, nuk â i zoti me kapë me dorë ça ká perpara, pse i hapet drita e sỹve e shef gjithshka dyfish. Në mollza të faqes e në qafë i dalin do shêje të kuqe, si të páêmna; fyti i thahet krejt e merr nji të njyeme qershijet, e nuk â i zoti me kaperdië kurrgjã.

Me qillue atŷ per atŷ duhet m' u mundue t' i çohet të pshtjelltë të ligut tui ja gicilue fytin me ndo 'j pupul o me gisht. Në mujt i ligu me kaperdië, bâhet me vjellë tui i dhânë me pî ujë të voktë; në paçin kalue do sahat e s' â helmatisë, per gjith çerek sahatit o krye pês dekikash duhet me i dhâne me pí mbë nji gotë ujë ká trí pika nishader; të pín edhè káfe o ujë me ufullë. Në pastë rá si në gjûmë i ligu, duhet me i lëshue, jo fort prei së nêltit, do ujë të ftóftë mbaskrejet.

128. Tatylja.

Âsht nji bîmë qi mûndet m' u rritë 6 *dhm* nêlt, e gjindet në pleh e nder rrênime shpijash. Ká lule të medhá e të bardha, si kumbonë. Pêma e sájë âsht nji boçe me ferra e ká mbrêndë do farë si farët e patrixhanit. Tatylja âsht e helmatisun edhè ajò e bân gjith njatò të zeza qi thamë parë per madergon të malit. Por edhè bári âsht njaj.

129. Madergoni.

Â nji bîmë me érë té rândë: del nder vênde të shkreta, e lulet i ká të zbéta, me do víza vjollca. Pêma e sájë janë do boça plot me farë t' îmta, si fara e hashashit, e prandej shum fëmijë ká rrẽjtë. Me hângrë asò farësh, terbohet nieri, hidhet e perplaset e i bje sharra; dridhet mbë të tânë shtatin; dejt e fulqîjve shkojn e vînë pá prâë e nuk â punë me ja çilë gojen.

Duhet me e bã me vjellë të ligun, njashtû si thamë perpara; me i dhânë me pi káfe, e me i vûe peca të lagta me ujë të ftoftë në krye mos t' a xãn ngerçi.

130. Qikuta.

Ndokush rrêhet e merr qikuten per mardanoz. E prá njêna ndrron prei tjetrit. Rrânxa e qikutës me e krue o me e ferkue, nep nji érë të rândë; e edhè pse gjetht kan nji farë giaset, prep gjethi i qikutes âsht mã i shndritshem, mã i mbledhun, mã i hollë kah mâja, kálli i sájë, mã të shumen ká do shêje të kuqe neper tê, e nep edhè aj, si edhè gjetht, nji érë të rândë. Per kûndra mardanozit i vjen éra e mirë e nuk ká atà gjeth me mâje.

Me bã m' u helmatisë kush me qikutë, i bâhet lëkura akull, i âjet barku si 'j lodertîë, nuk ndien mã kâmbët e veta, bâhet belbë e verbon, por mëtë i ka se i ká. Me e pshtue do t' i bihet mbrapa ashtû si thamë per atà qi helmatisen me madergon.

131. Duhani.

Atà qi nuk janë mësue, e sidomos të rítë qi fillojn me pí duhan, déjen shum herë me tê e kan do shêje si me kênë të helmatisun. Zbehen, ju dalin djersë të ftofta, ju çohet të pshtjellët, ju shtohet pshtŷma, dridhen, ju mën délli, e ju bje të fiktë.

Atë herë duhet me mârrë të ligun e me e xjerrë jashtë, me i dhânë me pí ujë të ftoftë o káfe të zezë, e, në ju çoftë të pshtjellët, duhet me i dhânë me pí ndo 'j pluhun qi çon shkûmbë, Të fikunit do t' i qitet ujë të ftoftë mbas kréjet.

132. Farët e hashashit.

Fëmija qi s dijn me ndalë védin e kan dâmin gjithmonë neper kâmbë. Lulzon hashashi neper arë e i hijeshon me atà lule të bukura; por fëmijës nuk i del veç me i pá, donë me shkue edhè me i prekë. Ndukin gjetht e atyne luleve, çilin boçen qi ká në mjedis plot me farë t' îma, e hán asò farësh pa u pjekë endè; e helmatisen. Atë herë rrxohen per tokë pa mênd, pa gojë, biën në gjûmë si të dekun, s janë të zotët me luejtë vêndit, dridhen e ju xên ngerçi fulqîjt. Duhet m' u mundue me e dlírë sá mã parë të ligun prei atyne farve, qi ká hângrë, tui e bã me vjellë, me e cirklue me ujë të ftoftë e me e lagë edhè me tê. Epni me i mârrë érë nishaderës e me e pí edhè ndo 'j pikë me ujë; epni edhè me pí káfe. Nder dit tjera duhet me e lá me ujë të ftoftë e me i dhânë me pí shum ujë të ftoftë.

C. Do minerala.

133. Kuarci.

Nuk ká mineral mã të haptë, e qi dahet aq ródesh, sá kuarci. Nji ród kuarcit qi gjindet mã fort âsht guri-gacë.

Kuarci âsht i fórt, e me e shkrepë me unuer qet shkëndija. Dý grimca kuarcit me i ferkue shoqe me shoqe ju vjen éra zhár, e në terr bâjn si dritë. Gastaret e kuarcit kan, mã të shumen, formen e nji prismit gjashtkândsh, me nji piramidhë gjashtfaqesh në mâje. Në rênd të tynë janë: gastarja e rrokës e neper-

shëndritshme e e pábojë; ametista bojë vjollcë: citrini bojë vérdh si vêna, topaci i tymitun i murmë e i zí.

Róde kuarcit janë: kuarci i bardhë e bojë-drandofille, guri i gjakut, diaspri, agata me breza të njyemë, e mã e bukëra nder këta dendragata, qi i ká mbetë êmni keshtû prei se shifen mbë tê si do pêmë të shkrueme.

Nji ród kuarcit âsht edhè guri-gacë, qi motit ju viëte njerzve me bã spata, sakica e vegla me pré, e mã vonë ju vûe edhè pushkve, si shifet edhè sot nder pushkë të gjata e në topanxhe.

Kuarci i zakonshem i kulluet, sot viën me bã gastare e bilurin.

134. Gurt të páçmueshem.

Gurt të páçmueshem dájn prei tjerve pse janë mã të fórtë, me të njyeme mã të bukura, shkelxejn mã fort e janë mã të nepershëndritshem.

Mã i kushtueshmi nder të tânë âsht dhiamanti a xhevahiri, pse i kalon të tânë per shkelxim e per të fórtë. Nuk i ngulet kurrnji farë tharmit e nuk shkrîhet; nuk mûndet m'u lmue veç me pluhun të nji dhiamantit tjeter; por me të xétë teper të rrebt mûndet m' u djegë, pse nuk â tjeter gjã veç se thngillim i thjesht. Mã të shumen nuk ká kurr farë të njyemjet; por janë, edhè asish me bojna. Dhiamanti nuk âsht veç per hijeshië, por edhë per dobië: lmãza, qi puntorët presin xhama me tâ, e qi ju viën kujxhíve me shkrue permbî gur tjerë të fórtë, nuk â tjeter gjã veç se nji lesker dhiamantit.

Mbas dhiamantit, minerali mã i fórtë âsht korindoni.

Edhè ky âsht shum faresh, bje fjala: rubini i kuq e zafiri bojë qiellet, qi ka 'j herë shkojn per krah me dhiamantin. Gurt qi vijn me pshtetë rotët e sahatave janë rubina, e i shtîjn në punë atŷ se janë të fórtë e nuk hahen. Fort në ndérë janë edhè smeraldi i blért e topazi i vérdh.

135. Qetët.

Mineralave o grumujve mineralash qi bâjn male, ju thonë qetë, këso doret âsht avromi i gelqersit, i allçinit, i kuarcit, i qymbyrit të tokës e i tjerve.

Nder gelqersa po permëndim dolomiten qi âsht shum nduersh, do me víza të bardha do të sykuna e do zverdhuke.

Kuarci, bashkue me minerala tjerë bân granitin e gneisin.

Perbâsët e tynë janë:

a) Kuarci, qi dán si kokriza të fórta e të shëndritshme si gastare.

b) Feldspati, në fé të do mineralave shtypkës, me bállna të ndréjtë, me të njyeme të zbétë, të sykun o të kuqe.

c) Mika, janë do leskra të holla e lshojsa, qi dahen pá të vshtír e xhixhillojn si zadefi, me të njyeme të bardhë argjândit e të vérdh arit. Nji dorë miket viën per vegla dritet, per kandila, e në vênd të xhâmave nder barkë avulltore e në karroca.

Gneisi, si graniti, perbâhet me kuarc, feldspat e mikë; por nuk âsht ashtû mollok si graniti, por gjindet rrasa rrasa. Gádi të tânë Merdita, si edhè Kthella e Malcija e Lézhës âsht dhé granitet.

Do qetë të hapta fort janë rreshpja e gáshta:

a) Rreshpja perbâhet edhè ajo me ato minerala, qi thamë, por ká vetiën m' u çá rrasa mbë nji fill e m' u çue leskra të holla.

Mã e njoftuna nder ta âsht rrasa e shpijave, qi viën nder do male me mblue shpijat, e rrasa e furrës, qi shtrohen furrat.

b) Gáshta perbâhet me grimca kuarcit lidhë me gelqere o me botë.

Viën sidomos per gur mullînit e per grîha me preh hekura. Në krahinë të Lézhës gjindet shum.

136. Metala.

Metalat janë nji ród mineralash të vjefshem fort, e dahen në fisnikë e të páfisnikë.

A. Metala fisnikë janë njitò:

a) Ari.

Ari mã të shumen gjindet leskra, fije si pêj, e kokrriza shperdá nder metala tjerë. Ká nji të njyeme të vérdhë e ngrehç sá s ká mã, aq sá mûndet m' u hollue mbë leskra t' îmta fort. Nuk ndryshket. Viën me pré pare, me bã tésha të kushtueshme e me prárue.

Mã e shuma e arit vjen prei Sibirjet, prei Australjet e prei Kaliforniet, por ká pak gjindet edhè n' Ungerië e në Transilvan'je e në disá përoje e shéna t' Alpve e t' Apeninve.

b) Platini.

Gjindet si kokrra zbardhukë; âsht fort ngrehçë e zbutet perpara se m' u shkrîë e prandej mûndet m' u zie si hekuri.

Në dhé platini gjindet gjithmonë perzië me hekur o me ndo 'j metal tjeter. Kushtimin e ká ndermjet t' arit e argjândit (të sermit).

Gjindet n' Amerikë të Jugës e nder male Uraj. Shtîhet në punë me bã tela, pafta, vegla kimijet, e në shum vênde presin edhë pare me tê.

c) Argjândi (sermi).

Argjândi, kúr âsht i páperziem, âsht metali mã i bardhë qi dihet; por gádi gjithmonë gjindet perzië me metala tjerë me rêm, ár, hekur e tjerë. Gjindet edhë cop' e madhe. Sakson'ja, Norvegja e Siberja qesin argjând shum, por mã e shuma del prei Mesikut ë prei Amerikës të Poshtrë. Edhè Boemja, Ungerija e Transilvan'ja qesin argjând.

Viën me pré pare, per me goditë sênde të kushtueshme, per rraqje e vegla.

d) Zhiva.

Zhiva mbë temperaturë të zakonshme âsht e shkrîët, me të njyeme të bardhë kallajit, e shkelxên. Lidhet pá të vshtír me ár, argjând, kallaj, zink, por xhamit nuk i njitet.

Viën me dá árin e argjândin prei mineralve qi i kan mbrêndë, e me prárue mbë të tértë; perdorohet edhë me bã pasqyra, barrmasa (barometra), xétmasa e vegla tjera fiziket. Avulli i tij âsht fort i vrazhdë.

Idrja në Karniolë âsht vênd i permêndun kû xieret zhivë.

B. Nder metala të páfisnikë njehen:

a) Hekuri.

Dán prei të njyemjet sykun çelik, prei të ngréhçmit, prei magnetismit e prei vetijet qi ká m' u zbutë para se m' u shkrîë, e prandej mûndet m' u njitë. Me e lânë në lagshtin, nd' ujë, në tokë, jashtë n' ajr, ndryshket.

Pós hekurit, qi del prei toket, ká edhé hekur qi vjen prei së nëltit. Perftimi i tij mbas kimijet â tjeter, e njifet prei do shkrojlash të rregullueme qi dalin mbë tê kúr lëmohet.

Pá rrênë mund të thona se hekuri âsht metali mã i vjefshem e mã i nevojshem per zanate e mjeshtrië të njerzve. Hekurit janë vegla e makina gjith nduersh; e sot hekurit goditen rrúgë, ura fûnd e mâje, shpija e barkë. Nji ród i mirë hekurit âsht aj qi xieret prei Stirjet.

b) Rêmi.

Rêmi njifet prei bojës qi ká në të kuq; â ngréhçë, punohet mbë çakiç, por nuk njitet copë me copë. Mos me e ruejt prei të tharmëve o me e lânë në lagshtinë t' ajrit e të tokës, ndryshket.

Mã se njeti gjindet n' Amerikë të vérit, e ká pak edhë n' Italje; ká edhé Ungerija e Banati. Rêmit prehen pare, bâhen ênë me zie haena, qi prandej thohen rême; bâhet tel, mbëlohen shpija, punohen shkrime fuguresh, e perftohen shum lidhna metalash.

Lidhnat mã të njoftuna janë: tuçi qi âsht rêm e kallaj bashkë, e viën per topa, kumbonë e shum punë mjeshtrijet; priçi, qi â rêm e zink bashkë, argjândi i trashë, pakfongu, qi janë rêm, zink, nikel. Janë mbasandej lidha e me ár e me argjând, bje fjala nder pare arit e argjândit, qi priten per ditë.

Rêmi qet edhè do bojna të blérta e të brusta të bukura fort, por të helmatisuna.

c) Plûmbi.

Ká nji të njyeme të sykun, qi dán nder të gjith; âsht ktheçë e i butë e ndryshket me të shpejtë. Hĩn në punë me bã llastra, gypa, kokrra pushket, shazme. Por edhè ky âsht me zeher.

d) Kallaji.

Mbas plûmbit â mã i buti nder metala e fort ngréhçë. Dán nder sá tjerë prei të njyemes të bardhë të venë. Hĩn në punë per ênë, lidhna, per të njyeme, me pikë hekurin e rêmin, per pasqyra xhamit, e me bã shamatatelin.

e) Zinku.

I giet kallajit, por nuk âsht aq ngréhçë e ktheçë, e nuk ndryshket aq shpejt. Hĩn në punë per llastra, ênë, vegla elektrikut, e per të njyeme.

f) Arseniku.

Âsht nji metal i bardhë si kallaji, e xierrim prei tij tharmin arsenik, helm nder mã të fortit, e viën në mjekië, me goditë do bojna të blérta e me njye.

g) Nikeli.

Â në bojë t' argjândit, fort ngréhcë, i magnetshem e ndryshket me të vstír. Hĩn në do të lidhna paresh, pakfangut e tjera.

137. Rrshina toket.

Në dhé gjindet nji farë lândet, qi i giet rrshinës qi kullon prei do drûve; e prandej donë me thânë se do t' a kênë fillin prei ndo 'j avromit bîmësh, qi nder pshtjellime të moçme kan kênë mbëlue në dhé. Nder ta njehen:

a) Qehlibari.

Gjindet në dhé cop' o si kokrra rrumbullake o grimca. Ká nji të njyeme të vérdhë, me nji dritë rrshinet, tê pershëndritshme kû mã fort, kû mã pak. Me e ferkue nep erë të mirë e merr elektrik, e provohet tui ngrehë me tê grimca letrash, hekur të létë e sênde tjera. Merr zjerm me të shpejtë, e tui djegë nëp érë të mirë. Gjindet në breg të disá détnave, si me thânë të Mjettoksit në Sicilje e sidomos në Pruzhe bregut të Dédit Baltik.

b) Sérja.

Sérja i giet qehlibarit; por âsht e zezë, me nji dritë vjamit, e me e ferkue o me e ndezë nep érë si peshkvja. Gjindet në breg e nd' ujë të Détit Amull, e te na del afer Vlonet. Viën me shtrue pullaza, balkoj, per cement, me shtrue rrugë e me kalfatue o me lye barkë, e per sênde tjera.

c) Voji i gurit.

Âsht si ujë, por mã i lét se uji, e ndezet me të shpéjtë. Kúr âsht i kulluet si uji i thonë nafta; me e lânë zbluet n' ajr trashet e i thone peshkve minerale. Gjindet në shum vênde të Nêmces e t' Itales; por shumica e madhe del prei Ameriket të Vérit. Atŷ prei krojesh qi rrjedhin vetë e prei pusash qi kan çilë, xieret voj sá s ta merr mêndja. Prei shumicet të madhe, u shtîë në punë gjithkûnd me bã dritë me tê. Por ashtû si xieret merr zjerm teper shpejt, e â në rrezik edhé me shperthye, prandej e punojn perpara e ja hjekin do lândë flurore qi ká per s teprit.

Janë në zã pusat e naftës afer Bakut te Déti i Kaspit e atà të Sirës në Persië (n' Axhemistan).

138. Perftimi i tokës mungullore.

Uji i shiut tui u ulë me rá në tokë pershkon sere per sere ajrin, ngarkohet me tharm thëngilluer, e merr fuqië me shkrîë disá minerala. Neper tê copat, qi shkoqen prei shkrepave e qetve, thehen. Disá asò grimcash i merr rrkaja e i çon nder prroje e nder lumna; atŷ grimcohen edhè mã fort e shkrîhen, e uji i hjedh në breg porsì rânë o lym. Disá jesin në shkepa e pluhnohen prei ajrit e prei shiut, e bâhen nji farë baltet, qi mûndet me mbájtë gjáll do bîmë. Këta bîmë thithin do minerala qi ká shkrîë uji, shtojn shkatrrimin e qetve, qi janë zbutë, e kúr thájn bâhet pleh. Plehi mandej, perzie me pluhun mineral, bân token mungullore, qi mûndet me rritë e me ushqye bîmë mã të mëdhá. Fillon me dalë me 'j herë gram e bár kû mbshehet ndo 'j bubrrecë.

Kúr âsht nji bár i shpéshtë e i rritshem, uji i shiut ecë mã kadálë, e me rrâjë të bárit shkatrron edhè mã fort trollin. Prep aj bár, tui u kalbë shton plehin e tokës, e, mbas disá vjeç, guri i that â mblue me dhé mungulluer, kû munden me qitë rrâjë do krândça e do lisa.

Qishtû shtohet pá prã toka e butë, qi mã të shumen âsht rânë e botë.

Bota âsht felspat i shkrîemun me të njyeme pak si të brustë. Bota mã e kulluet âsht biluri. Kúr perzihet bot' e rânë bashkë i thonë lym.

Bota pi ujë shum, e mbassì t' ájet ngîhet e nuk pi mã. Prei këndej xãn fill mã e shuma e krojeve e e pusave. Se pse ujnat qi ecin neper dhé do të rrjedhin ndermjet dý séresh botet, qi janë ngîë me ujë e nuk pínë mã, déri sá gjêjnë nji vênd kû ngufojn; atŷ del krue o pus.

Me e lagë boten bâhen me tê shum sênde; e mbassì të piqet në furrë, del e fórtë fort. Bota mã e kulluet viën per gastare e per sênde bilurit.

o o o

Kreu i katert.

Të njoftme Fiziket.

139. Korpna, ródet e tyne e vetít.

Gjith sêndet qi njofim neper shise, e do me thânë, gjithshka mûndet m' u pá, m' u ndie, m' u prekë, m' u kerkue, me ju mârrë érë, janë korpna.

Ndoci shef mbî bânkë nji liber; e prekë, e çon e ndîen në dorë diçka, mandej e kqyrë per mbrênda e perjashtna, e skkrepë mbî bânkë e ja ndien krismen. Ndoci ká prekë nji korp: libri â nji korp. Nji korp âsht edhè bânka, ku rrî libri. Nji drandofille mûndet m' u njoftë edhè prei éret qi ká; nji gúr sheqer prei ambelcinet; prandej drandofillja e sheqeri janë korpna. Edhè uji âsht nji korp, psè e shofim me sŷ e mûndena me e prekë. Déri ajri âsht nji korp. Né na duket se nuk e ndiejm; por nuk â gjã ajò fjalë; rrêhena pse jena mësue me tê qýsh së parit, e nuk i vëm mênd. Por m' u perzie ajri e me na rrasë me furí, si ndodhë kúr fryen éra, at-herë e ndiejm si gjithsêndin. Por ajri jo veç na bân me e ndîe shtati, por mûndet edhè me zhgulë pêmë e me rrxue shpija. Prá ajri âsht nji korp. Edhè dielli, hâna e hýjt janë korpna, pse shifen me sŷ.

Ká trí farë korpnash: të ngurët, të lângët e flurorë.

Ju thonë korpna të ngurët njatyne qi se e cilla grimë â rrasë per fórcë me tjetren, e nuk ndërrojn formë. Bje fjala: drûni, gurt, metalat, letra, pêmët, shpijat, malet, toka.

Njatyne korpnave qi janë si ujë, ju thonë të lângët, pse janë lâng. Njishtû janë, po e xãmë, voji, vêna, ufulla, mereqepi, rakija.

Flurorë janë njatò korpna qi rreken m' u hapë e me xãnë vênd mã shum. Ajri âsht mã i pari korp fluruer. Korpna tjerë flurorë janë: tŷmi, avulli. Me këqyrë tŷmin kah del prei forumit, shofim se shkon tui u hapë pá prâ déri sá â tuhatë gjith kahë: e mandej mbaron e nuk shifet mã. Tŷmi prá âsht nji korp fluruer.

Nji korp qi s ká në védi veç se nji gjâ sênd âsht i thjeshët: në kjoft bâ me shum sênde i thonë i perbãmë o i unjisun. Hekuri, rêmi, ajri, argjândi, zhiva, surfulli, arseniku janë korpna të thjeshët. Per kûndra fryemorët, bîma, e prandej edhè ç' farë do drûjet, janë korpna të perbãmë. Edhè mã e shuma e mineralve janë korpna të perbãmë.

Gjith njatyne korpnave qi kạn formen e vet prei dorës të nierit e prei mjeshtrís të tij, ju thonë të hartuem, porsì â, bje fjala; libri, bânka, shpija, trueza e nji mîjë sênde tjera; atyne qi formen e kan pasë veç prei natyret, ju thonë të natyrshem; si jane, po e xãmë, shtâza e baktija, bîmët, malet, shkrepat.

Nji korp s mûndet m' u kujtue natyrisht pá kênë i hapët e i pápershkueshem. Kape në dorë njatë liber: libri âsht i hapët pse â i giatë, i gjânë, i trashë. Tesh bân se ky liber shkon tui u voglue e bâhet mã i shkurtë, mã i ngushët, mã i hollë; mu marre me mênd se aq fort shkon tui u voglue sá me u bâe nji pikë

e vocerrë, qi as s shifet as ndîhet. Ku â libri? U zhduk nuk âsht mã. E pse nuk â? Pse nuk âsht i hapët. Gjith nji âsht per ç farë do korpit tjeter. Shka kishte me kênë per ujë me bã mos m' u hape aspak? Shka per ajr?

Gjith korpnat janë edhè të pápershkueshem, pse kû âsht nji korp s mûnd të xãnë vênd nji tjeter per-njiherë. Në dashët Pjetri me shkue m' u ulê kû â ndêjë Ndoci, i duhet Ndocit m' u çue e me e lãnë; pse pá ja lëshue Ndoci, Pjetri s mûnd të rrinë atŷ. Në nji vênd kû âsht nji liber, në daça me vue nji tjeter, do të hjek të parin, josè nuk ecë. Njishtû merrn'je me mênd per ç farë do korpit edhè në kjoft i lângët o fluruer. Me qitë nd' ujë nji korp të ngurët (buk, drũ, gúr) nuk i hîn ujë në lândë të vet, por e largon andej e këndej.

Me qitë nji korp mbë nji gotë ujë, shifet se uji çohet e dérdhet jashtë, e do me thânë se ajò téshë qi j' â qitë mbrêndë e ká shtye. Mbushe nji shikë me ujë, e lidhja gryken mir' e mirë; me e rrasë me duer e me i rá me ndo 'j sênd, e ndîen të fórt si nji korp të ngurët ç' faret do.

Me ju mbushë mêndja mirë se edhè uji âsht i pápershkueshem, merrni nji gotë, siellnie me grykë teposhët e zhytnie nd' ujë. Keni me pá se nuk zhytet, pse ká mbrêndë ajr, qi nuk e lên.

Prep gjith korpnat janë të dáshem, do me thânë se mûnden m' u dá grimca grimca. Nji gúr sheqer mûndesh me e thye e me e bâ dý copash pá të vishtír, në daç edhè trí copash, kater copash e sá të duesh. Me shtî në shtér e me e shtypë bâhet grimca sá as m' u njehë s mûnden. Sheqeri prá âsht i dáshem.

Njashtû âsht edhè per drũ, gúr, dhé, gastare e korpna tjer. Grimcave të vocrra sá nuk ká mã, qi dahet nji korp, ju thonë pízla, o thermija.

Gjith korpnat janë edhè lëshojsa. Disá janë lëshojsa mã fort, si me thânë gumma e pêndt e karrocave; do janë lëshojsa mã pak, si xhamat e pexhereve, drûni i hollë o thuprat; do edhè mã pak si të lângët, gurt e tjer. Gjith këta korpna shkojn e vĩnë, do me thânë kan vetín me ndërrue formen e vet kúr shtrydhen në védi.

Gavrimi âsht nji tjeter vetí, qi kan korpnat. Nder korpna ká do bira o si me thânë do vênde të vocrra pá kur gjâ ndermjet të nji pizelës e të tjetërës; ktyne ju thona gavra. Shpũza e buka e mbrũeme ká gavra má të mëdhá, drũni i ká mã të vogla, e guri të vogla fort. Edhè uji ká gavrat e veta, pse nder ta hîjnë korpna tjerë, po e xãmë, sheqeri e krypa, pá u rritë kursesì edhè pse kta korpna shkrîhen mbë tê.

140. Lânda, të haptit e pésha.

Lânda âsht gjãja qi perbân nji 'korp. Të haptit, o në daçi pshtjella, âsht hapsina qi merr nji korp. Lând' e të haptë prá nuk janë gjithnji- pse mbë të haptit hîjnë edhè gavrat. Me shikjue nji shpûezë, shofim se ajò hapet bukur mirë. Por ndermjet të pízlave t' atij trupit ká mbrazëní shum e të madhe. Anì prá duhet me thânë se lânda e shpûezës âsht pak, por të haptit â i madh. E njimênd merre e shtrydhe ndórë spûzen; voglohet, e do me thânë se pakohet të haptit e sájë, por lânda rri qajò se qajò, pse me të shtrydhun s ja â bâ tjeter gjâ veç me voglue gavrat e sája. Sá mã të vogla janë gavrat e mã i shpeshtë âsht nji korp. Të shpeshtit të nji korpit i thonë edhè të trashët. Nji korp mã i shpeshtë âsht edhè mã i trashë. Tâmbli âsht mã i trashë se uji.

E psè? Drûni âsht mã i trashë se brûmi. Persè? A âsht mã i trashë drûni o gúri? Guri o hekuri? e pse?

Lipi nji ditë muer në dorë dý gogla sá njêna tjetra; njêna ishte drûnit të lét, tjetra hekurit. E tui mbájtë njênen mbë dorë të djathët e tjetren në dorë të rrmakët, u kujtue se nuk peshoshin si nji nji, por njêna vîte fort mã e rândë se tjetra. Ngau atëher te i ati me e pvetë si ishte kjo punë, qi atij s ja pritte mêndja endè; e i ati muer e i tha:

Bír, a e di ti pse njajò gogelë qi ké ndórë rri atŷ e s lot?

L. Pse i kam vûe doren nên tê e e mba.

B. A e di ti shka kishte me ndodhë me bâ me hjekë doren?

L. Gogla kishte me rá në tokë.

B. Mirë se dora nuk e lêka me rá, por a thue ti se nuk i epet gjith nji gogelës me shã kah toka e me rá?

L. Po, i epet; por nuk mûndet me rá.

B. „Anì prá, vên'ja mênden. Gogelës qi ké në dorë i epet me rá në tokë, por mbassì nuk e lên dora, shãn mbî nji tjeter mbas lândet qi ká; në pastë lândë mã shum peshon mã shum, në pastë lândë mã pak peshon mã pak; pse e merr vesht edhè ti vetë se gavrat s mûnd të peshojn gjã. Tesh prá, mbassì lânda e hekurit âsht mã shum se lânda e drûnit të lét, njajò gogelë hekurit peshon mã shum se gogla drûnit të lét.“

Lipi e muer vesht mirë ket punë, ju fal nderës t' et, e u dá me gazmênd prei si.

Ne e nesre i jati e thiri e i tha:

„Mbassì dje më pvete per punë të péshës, sot due me të diftue ndo 'j sênd tjeter. Me mârrë nji korp e me e peshue në kandár, peshimit qi ká aj korp i thonë pésh në védi.

Dugâjxhit e tregtarët të gjith mâsin péshen e sêndeve në védi.

Por bân se ké dý sênde qi kan të haptit sá njêna tjetra; njêna ujë i kulluet, tjetra nji sënd ç farë do, e do me e dijtë sá aj korp tjeter peshon mã se uji, njiksajë péshës i thohet

pështë ródtare. Në thaça prá; pésha ródtare e arit âsht 19, do me thânë se nji të hapt arit, bje fjala, nji dhetameter i kubshem, peshon 19 herë mã shum se nji dhetameter ujë të kulluem."

141. Ndodhnat, të plojtit e fuqiët.

Ç' farë do ndërrimit qi i bje pasë nji korpit i thonë ndodhë. Bje në toke nji liber, njêni lot kâmben, tjetri doren, tjetri kryet; fryen èra, perkulen pêmët, rrjedh uji, nji plûmb vishkëllon neper ajr, del drita, mbuzet nata, lén dielli, prêndon; të gjitha kta janë ndodhna. Bien kumbonët, muzhika; këndon nieri, del nji kál, nji karrocë, fluturon nji zog; ndezet zjermi; ká prah ndodhna tjera.

Në kjoftë veç nji ndërrim vêndit, âsht nji ndodhë fizike; në kjoftë në gjã të sêndit âsht kimike.

Ndodhnat qi permêndme parë janë të tâna fizike. Ndodhnat kimike kishin me kênë, bje fjala: Nji copë drũ tui u ndezë në zjerm bâhet thëngîj, hĩ e tym; — nji qiri qi ndezet, në sỹ dán se soset, por pernjimênd ndërron në tym e flurime tjera — haenat, qi shtîjm në gojë, bâhen gjak e mandej gjã e korpit t onë; e keshtû per sá tjera sênde.

Por korpnat nuk mûnd të ndërrojn prei védit. Vên nji gúr mbë nji vênd: nuk lot prei asò vêndit pá i dhânë shtymen kush. Nji gúr qi rrokullon prei malit teposht e bje në fûnd, qatŷ jet e nuk mûndet m' u njitë prei védit atjè ku pat kênë.

Njikjò ligjë, qi do t' i ndigiojn gjith korpnat, âsht të plojtit. Korpnat i lot fuqija. Dora hiedh gurin; baroti i ndezun e të xétit shprazin pushken, thejn shkrepa; avulli lot levrisen e karrocave, siell makina per gjith farë fabrikash; jeta livron frymorët e rritë bîmët.

Fuqít punojn mbë të tânë lânden e ndo 'j korpit, o veç mbë pjesë të tyne o mbë thermija. Nji korp me kên i fórt, do të két thermít e veta mã të rrasuna se nji korp i butë. Por shka i rrasë kû mã pak, kû mã shum thermijat shoqe

me shoqe? A rrasen vetë atà? jo kurr; pse at herë mbë njên anë nuk kishin me kênë të plojta, e mbë tjetrë ânë duhet me pasë vullëndet atà vetë; e na e dijmë se vullëndet nuk ká veç se nieri, mu shpírti veshtruer i tij.

Do të jenë prá do fuqí qi punojn ndermjet të thermijave, e ktyne ju thonë fuqí thermítore. Ktá fuqí në kjoftë se ngrehin thermijat shoqe me shoqe, ju thonë ngrehsa o të ngrehunit; josè, si ndodhë nder flurorë, ju thonë shtŷesa o të shtŷemit.

142. Makinat.

Nji ditë Lêci shkoj me baben e vet me pá nji shpí qi ishte tui u goditë. E duhet me dijtë, o fmij', se Lêci ishte nji djalë veshtak qi vête oroe gjithshka i shifte sŷni. I këqyrte sêndet per fill e per pë, e kúr nuk merrte vesht ndo 'j sënd, ngitte te zoti mjeshter o te baba e lypte me ja shtiellë at punë. Këso doret Lêci u bã nji djal' i mêçem. Anì prá: sá mbërrîne te ajò godí, Lêci pau se puntorët kishin në dorë nji shkop hekurit; këtij shkopit i vêshin nen tê nji gúr të vogel, e ja shtîshin mâjen nen nji mollok o shkrep të madh, e sá shajshin puntorët mbë njên anë, guri u çote perpjetë mbe tjetrë anë. Lêci e dite se nji korp mba gjithmonë kah t' i apsh, e ktû s e merte me mênd kurrsesì kah shifte se puntorët shâjshin teposhtë e guri shkote termal.

U kujtue i ati se djali nuk mûnd të bite mbë tê, e muer e tha:

Njaj shkop hekurit, qi po shef njatŷ, gádi pá kurr farë mjeshtrijet, âsht nji makinë. Ndoshta ti kujton se nji gjã sênd do të kétë ngatrresa shum, me mujtë me i thânë makinë. Por jo. Makinë do me thânë nji sënd qi lot nji korp jashtë krahit të fuqís; njishtû si po shef mbë ket vèglë. Kjo makinë âsht pálla; njatij vêndit kû pshtetet, i thonë qânder, anave të pállës andej e këndej ju thonë krahë; e në kjoftë qândra në mjedis, krahtë janë sá njêni tjetri, josè njêni â mã i giatë e tjetri mã i shkurtë.

At-herë e muer per doret e e çoj me pá makina tjera. Hasne mbë nji bosht drûnit të trashë, qi ishte vûe mbë nji rrotë të madhe e siellej me tê. Rreth e rreth rrotës ishte nji konop, qi ngrehshin do puntorë; në bosht ishte pshtjellë prep nji konop e në mâje kishte lidhë nji gúr. Mbë nji qi puntorët siellshin rroten tui ngrehë konopin, guri njitej nêlt. Kësajë makinë, ja priti i ati, i thonë: çekerk.

Mbassandej páne se ishte vjerrë mbë nji trá nji rrotë e mbë tê siellej nji konop. Mbë njên anë puntorët ngrehshin teposhtë e mbë tjetren anë njitej nêlt nji gúr i madh. Kësajë makinë, ja bân i ati, i thonë makare.

Mbë nji tjeter vênd pau do trena të mëdhaj pshtetë nji murit si në të lámë, e mbë ta nji rrasë të madhe per bind, mbî do trupa si shula; puntorët shtŷshin rátas e rrasa shkote perpjetë. Asajë makinë i thosin ledinë.

Gjet nji mjeshter lândet qi kishte në dorë nji veglë si nji thuper hekurit; kjo kah njêna mâje ishte e perdredhun, mbë tjetren kishte nji dorcë; shkurt, turjelen. Lêci pau se tui sjellë ndréjtë dorcen e turjelës, turjela u ulte mã poshtë tui birue drûnin. I ati i tha se edhè puna e asájë veglës ishte nji makinë, e i thonë tajë (burmë).

Mbassi u ngîne tui pá njatò sênde qi bishin nder sŷ mã fort, drodhne kahë shpija. Rrugës ju rá me pá nji puntuer qi çáte drũ; ky në plasë të nji trupit ,të madh qitte nji drũ trískâjsë, mbë njên anë mã gjânë e mbë tjetren anë mã ngushët, due me thânë nji pýkë. Páne se puntori i rá tungës të pýkës e trupi u çá pá e ngrehë aspak andej e këndej. Lêci, qi ja merrte mêndja me 'j herë gjith shkahin, u kujtue me të shpejtë se edhè pýka âsht nji makinë.

Lêci e muer me mênd vetë mbasandej se spata, thika, gozhdat, gjylpânat, vânga janë pýka; se shtrydhcat e frêni i karrocave kan tajë; se rruga e nji termales, shkalltë e kambalecat qi perdorohen me ngarkue në qerr sênde të rânda janë ledina; se rottë e qerreve e të karrocave janë çekerka.

Por per kurgjã s u çudit mã fort Lêci se kúr pau se njaj shkop hekurit, qi s dukej kurgjã, hîte në punë aq fort

në kandár. S hoq keq me e mârrë vesht se terezija âsht nji pallë me krahë sá njêni tjâtri, pse qândrren e ká ne mjedís e kandari nji pallë me krahë tjeter mâset.

Në terezí xûni edhè shka i thonë krahë, çinija e péshë, se nji terezí me kênë e mirë do të peshojnë pá gabim e do të ndiejn me të shpéjtë, do me thânë do të kaperdîhet sá do pak me i randue e me i lécue péshen.

143. Të xétit.

Të xétit e ndiejm në shtat t' onë, dêjë korpnat, tui kênë të ngurët i bân të lângët o i shkrîn, e tui kênë të lângët i bân flurorë, o avull. Véra â mã e xétë se dîmni, dita mã se nata, dielli prep mã i xétë se hija; prá duhet me thânë se në vérë, në diell, diten âsht ma xétë se në dîmen, ne hije e naten. Nji copë hekur me e xé zgjânet e zgiatet o shkurt dêjet; njishtû edhè uji e ajri qi â mbë nji anë. Nji copë tlyen i ngrîem, me e xe shkrîhet, me e xé edhè mã fort çohet avull, o gjith nji: bâhet fluruer.

Me mâtë sájen e të xétit, ká nji veglë: termometri a xétmâsa. Kjo veglë âsht nji gyp i hollë xhamit e në fûnd ká nji boçë me zhivë. Kah shtohet të xétit, zhiva dêjet, hapet e prandej çohet. Gypi ká nji morí víza qi duhen me shênjue déri kû mbërrîn zhiva, e ju thonë kâmbëza. Gjith këta kâmbëza bashkë bâjnë shkallen. Shêji kû mbërrîn zhiva kúr shtîhet nd' ujë valë âsht caku i valës; e shêji kû shkon me e shtî nd' akull qi shkrîhet, âsht caku i ngrîës o zerja.

Vêne nji kusî me ujë në zjerm; uji xehet e çohet nji farë tymit mbî tê; njikëtij i thonë avull. Me e lânë ujin mã giatë në zjerm, xehet fort e fillon m' u perzie fûnd e mâje, e tymi çohet edhè mã i madh. Njikësajë ndodhë i thonë valë. Thamë perpara se njatij tymit

qi çohet mbĩ ujë qi xehet i thonë avull; e nuk â tjetrë gjã veç se uji vetë, qi ndërron formë; e shifet shesh këjò punë prei se sá çohet avull aq ujë tretë, Me e mbledhë ket avull në nji vênd të ftoftë, prep bâhet ujë. Avulli ká fuqí të madhe hapjet e prandej hĩn në punë fort me luejtë makina gjith farësh, qi prandej ju thonë avulltore, si janë, bje fjala, livrísat e rrugës hekurit, të barkve të détit e sá fabrikash tjera. Ne e mbram të xétit ju nep jetë frymorve e bîmës; neper tê ká livrim, e prei si punon gjithshkahi.

144. Shiu, bóra, breshni, voesa, brŷma.

Avulli qi çon toka kúr e xén dielli, njitet perpjetë e bân rëtë. Kúr atjè nêlt, nder rë, â ftoftë, avulli prep kthehet e bâhet ujë. Uji, tui kênë mã i rândë se ajri, bje në tokë pika pika, e at-herë kena shí. Ká shí të butë, qi s bje me duhí e ká stergatë, qi bje me hov të madh, ká edhè shí t' îmtë o rig. Shiut qi bje me diell i thonë vrug. Kúr havája ndërron me të shpejtë atjè nêlt, atherë avulli jo veç bâhet i lângët por edhè ngrĩn, e bje në tokë si fije të bardha. Njajò âsht bóra. Bórës në të tértë e me érë i thonë pjalm. Merret vesht se bóra nuk bje veç se në dîmen, pse tjera herë nuk ká aq të ftoftë qi m' u ngrĩ akull uji.

Nji tjeter ndodhë qi shifet shpesh âsht breshni. Breshni bje si kokrra akullit, qi ka 'j herë janë sá 'j kakrruk o kokrrë arrë, e bjen me hov të madh, tui grĩ pêmë, vëneshta e arë, sá me e fikë búlkun e shkretë. Nuk dihet mir shka perfton breshnin.

Sá bukur âsht me dalë nádje heret në prêndvérë o në vérë, me mârrë frŷmë jashtë, me mbledhë lule o me ndjekë fluturat kúr dielli nuk ká endè fuqí me xé teper. Por me idhnim nuk mûnd të shtrîhena në bár si ne e mbrámje, pse e gjêjm bárin lagët. Po kah del këjo punë? Po a s kje nata e kthielltë e e pagjtë? Nji rig shí, me pasë ngiatë nji sahat,

nuk e kishte lagë kaq fort. Duhet me thânë prá se këjo lashtë nuk ká rá prei së nëltit, por â bâ këtû poshtë. Edhè nuk â vishtír me e mârrë vesht, pse avulli qi del prei toket nuk shkon i tânë atjè nêlt, por do rri poshtë. Njashtû si ftofet havája atjè nêlt, mûndet m' u ftofë edhè ktû poshtë, e avulli qi âsht atŷ pari bâhet ujë, e nuk ká nevojë me rá prei së nëltit pse gjindet mbë tê. Njikësajë i thonë voesë. Në vjeshtë e në dîmen, kúr bân ftoftë fort, uji i avullit ngrîn bâhet brŷmë, qi âsht disá herë shplaka e Zotit per pêmë e per të mjelluna.

145. Uji.

Uji mã të shumen gjindet i shkrît o i lângët, por mûndet edhé me ngrî, e at-herë i thonë akull; e mûndet edhè m' u bã fluruer, e i thonë avull, niegullë (kúr â poshtë) rẽ (kúr âsht nêlt).

Ká ujë shum nduersh:

Uji i thjeshtë, qi s ká në védi tjetrë gjã të perzieme, e xieret veç me mjeshtrí.

Uji i shiut, qi i avitet ujit thjeshtë.

Uji i détit, qi âsht i njelmë e pak i idhtë pse ká të shkrîme shum krypë mbrêndë.

Uji m' u pí, i freskë e i pá érë, si del prei krojesh.

Ujna mjekijet, qi dalin të xéta prei toket, e vijnë per shëndet. Këta ujna, si edhè ujnat minerala, qi vijnë edhè atá per shëndet, kan të shkrîme mbrêndë shum korpna të pávegloré e sidomos krypna, hekur, surfull.

Me ujë bãhen provë shum. Me shtî nji kallm të hollë me njênë mâje nd ujë e me thithë mbë tjetren, shifet se uji vjen termal. Arrsyeja âsht se tui thithë hiqet ajri qi ishte mbrênda kallmit; at-herë uji qi âsht perjashta, shtŷe prei péshës t' ajrit (pse kena me pá se edhè ajri âsht i rândë) njitet neper kalm. Në vênd të kallmit mûndet m' u shtî nji gyp i trashë me njênë mâje të hollë. Qite nd' ujë ket gyp kah

mâja e hollë (kâmba), e mbrêndë déri në fûnd shtîni nji rrum qi të perputhet mirë me golle te gypit; me bã me e ngrehë perpjetë ket rrum, uji njitet neper gyp. Rrumi tui u çue ká lânë nji copë vênd të tytë, kû s mund të hîjnë ajri kerkahë, pse prei fûndit âsht uji, persypri nuk e lên rrumi vetë. Majes gypit, qi â perfûndi, mûndet me ju vue nji veglë me e mbyllë a derzë. At-herë tui i shã teposhtë rrumit derza·mbyllet, e uji qi ká mbetë mbrêndë këcen permbî rrum, çilë nji derzë tjetrë qi â sypri e del neper tê.

Me e ngrehë prep perpjetë rrumin, uji qi pat këcye persypri shkon edhè mã nêlt déri sá të mbërrîjnë te gryka. e atŷ del rrkajë. Njishtû xieret ujë prei pusash e prei shtoneve nen dhé. Këtyne veglave ju thonë trumba thithca.

Me mârrë nji gyp xhamit kthye kulár, me e mbájtë me të dyja majet perpjetë e me i qit mandej ujë mbë njên anë, shifet se uji nji nji rrînë mbë të dŷ anët, o deshte, mbë të dy gypat, qi ju thonë gypa perpjeksa o pergjegjsa pse pergjegjinë njêni me tjetrin.

Me kênë njêni gyp mã i shkurtë se kû ká hypë uji mbë tjetrin, uji kishte m' u derdhë prei tij, pse uji lypë me ndêjë mbë nji rrash (terezi) mbë të dŷ anët, e mbassi njêni gyp âsht mã i shkurtë, del e ikë andej.

Njiky âsht temeli i krojeve qi dalin prei toket, e i atynë qi hidhen perpjetë. Krojet e malit e atà qi vijnë per nevojë të jetës kan gypin mã të shkurtë rátas; tjerat qi vijnë per hijeshim nder kopshtije e gjytete, kan gypin e shkurtë picingùl. Në të dŷ lagjet gypi i giatë âsht shtóna qi shkon neper dhé prei kû merret uji e déri te kroni.

146. Ajri.

Ajri âsht elementi kû jetojmë na. Ajri i veshet tokës anë mb' anë, e âsht i pari korp fluruer. Në kjoftë nji korp, do të kétë edhè aj vetít e gjith korpnave tjerë, e prá edhè péshen. E njashtû âsht: ajri â i rândë.

Me e bâ dishmí ket punë, të marrim nji rrume pá gjã (do me thânë: plot me ajr), t' a peshojmë e t' a mbájm mênd sa vjen. Mbasandej t' a xéjmë mir' e mirë me i xjerrë gjith ajrin qi ká mbrêndë e ne e mbram t' a mbutojmë shqim. Me e peshue per së dytit shofim se vjen mã létë. Po shka ká mângut? Kurgjã, veç qatë ajr qi i duel kúr u xé. Prá njaj ajr peshote sá ndërron njêni peshim prei tjetrit. Mûndet m' u shnue peshimi i ajrit edhè ndryshej me nji veglë të vet. Nji gypit xhamit, kthye kulár, me njên krah mã të gjatë e tjetren mã të shkurtë, i mbyllet gryka e krahit të giatë, e i lêhet çilë të shkurtit. Mbushe gypin me zhivë e ké me pá se në krah të giatë zhiva çohet permbî rrash të shkurtit e lên veç nji grimë vênd tytë. Si âsht vetija e gypave perpjeksa, zhiva ká perlim me ndêjë nji rrashit mbë të dý anët. Por mbas provet nuk del ashtû. Shka do me thânë këjò punë? do me thânë se permbî zhivë të krahit të shkurtë, qi â çilë, peshon ajri, e âsht i zoti me mbájtë në sheste të tânë shtyllen e zhivës, qi âsht në gyp tjeter.

Kúr lécohet rândimi i ajrit zhiva çohet në gyp të shkurtë e ulet në gyp të giatë; per kûndra, kúr ajri rândon zhiva ulet në gyp të shkurtë e çohet në gyp të giatë. Në mâje të këtij gypit të giatë ká do víza si në xétmâsë, me shênjue déri kû mbërrîn zhiva sá herë lot.

Ajri ká mã pak fuqí hapcë, do me thânë shãn mã pak kúr fryen érë o kúr ká avuj shum neper tê, e shãn mã fort kúr âsht i pagjtë e i tértë. Njishtû edhè shãn mã pak nder vênde të nêlta e mã fort nder të vûetat e në breg të détit. Njasájë veglë qi mâtë ndërrimet e shtyllës të zhivës, e, neper tê, edhè të shâjës të ajrit i thonë barometer o barrmâsë.

Me e lânë vjerrë mbë nji vênd barrmâsen, gjith sá herë ulet shtylla e zhivës mûnd të thona se â tui rá shí o do me frye érë; e gjith sá herë çohet mûnd të presim mot të mirë.

147. Kalamitat.

Gjushi, nji fmíjë i vocerr, gjet nji ditë në rrugë nji copë hekur; kot ju dha me e mârrë e me e shtî në xhep. Si shkoj në shpí, xuer at hekur prei xhepit e e lëshoj pá ja vûe mênden mbî nji tavolinë kû ishin do pêndë çelikut.

Mbas nji grîmet herë, kthej në tavolinë me këndue, kúr u pré tui pá se aj hekur kishte ngrehë gjith atò pêndë qi kiste pasë ngiet. Bân me e çue prei tavolinet, e hekuri muer me védi edhè pêndët.

Çuditë prei kësájë punet, nget te i ati e e pvetë shka â kështû. I ati at-herë i tha se ajò copë hekur ishte nji kalamitë, qi tëhjek o ngrehë prei védit hekurin.

Mandej e muer per doret e shkuene në farkë, lëshoj kalamiten në pluhun hekurit, qi kishte mârrë lima, e i kallxoj se veç në dý mâjet i veshej aj pluhun kalamitës, e atyne dý mâjeve ju njiti êmnin pola. Muer prep kalamiten e e vûni rátas mâje nji gózhdës në kâmbë, e i kallxoj se kalamita, sá do me e sjellë, njênin pol e mbate gjithmonë kah véri o kah mjesnata e tjetrin kah juga o kah mjesdita; e prandej atyne dy polave, mbas drejtimit qi merrshin, njênit ja vûni pol i Vérit o Nord e tjetrit pol i Jugës o Sud. Mbasandej muer me i kallxue edhè busulen e détorve, e i foli per Flav Gioia (Gjoja) e per dobí të madhe qi i ká bã udhtimit të détit me veglë, qi gjet.

Atŷ Gjushi muer vesht se busula âsht nji kutí rrumbullake mbyllë me kapak, e në mjedis ká nji

thûmb kû â vûe nji kalamitë qi mûnd të siellet rátas pá hasë kûnd. Xûni edhè se në fûnd të kutís. permbrênda, â shnue lulja e érnave o e frymës, do me thânë se ká do víza, qi nisen prei mjedisit e kallxojnë drejtimin e kater caqeve temelor (kater anët e dyrnjas), qi ju thonë Nord Sud, Est Ovest, mbasandej do víza tjera qi shênojnë drejtimet e ndermjetme. Mbassì kalamita e mba mâjen gjithmonë kah véri, me e rrokullue bùsulen, kalamita e kerkon me pola të vet të tânë lulen' e érnave, do me thâne se e cilla vízë i bje drejtimit të kalamitës.

Prei se kalamita mba gjithmonë mb' at anë, vín me na shestue, due me thânë me na kallxue caqet temelore, edhè kúr tresim shqym, bje fjala, kúr gjindena në nji pýllë të madhe o mjedis të détit.

148. Elektriku.

Me mârrë nji grîmë xham o rrëshinë e me e ferkue me 'j sukull të leshtë, mbasandej me ja avitë do grimcave letra shifet se së parit i ngrehë me hov, mandej i shtyen. Nkahja e kësajë ndodhës âsht elektriku. Por grîmcat qi ngrehë xhami i shtŷen rrëshina, e shka ngrehë rrëshina shtyen xhami. Prandej ká dý farë elektrikut, me ndodha kundrore; do me thânë elektriku i xhamit e elektriku i rrëshinës.

Dý sênde qi të dyja kan nji ród elektrikut shtŷejn shoqe shoqen; kúr njêna ká elektrikun e nji ródit e tjetra të tjetrit, ngrehin shoqe shoqen.

Nji korp qi ká elektrik shum, me ja vûe ngiet nji tjetrit qi ká mã pak, shkrepë do elektrik të vet mbë ket tjetrin, e at-herë ndodhë shkëndija elektrike, me nji krisem të lét. Kena mandej do vegla qi perftojnë elektrik mã shum, e ju thonë makina elektrike.

Nder dobína mã të mëdhá qi ká qitë elektriku âsht telegrafa o lergshkroja. Âsht nji veglë qi shkruhet me tê me shpejtim të madh mbë skaj të dheut, me pvetë shka do ndo 'j nieri të lérgë e me pasë të pergjegjun me i herë. Telat e telegrafës, qi shofim rrugës andej s janë tjeter veçse percjellsa të mirë elektrikut prei nji vêndit mbë nji tjeter. Mbë nji ngushtim të madh dergjet, luftet, rrezikut, telegrafa â dobí e madhe.

149. Vetima, bumbullima, rrféja, rrfépritsi.

Vetima âsht drita qi del nder rẽ kúr shkrepë elektriku. Nji rẽ qi ká elektrik shum, kah i avitet nji tjeterës qi ká mã pak, lëshon do elektrik të vetin mbë tê e bân njatë dritë qi merr sỹtë, e thonë vetimë. Me shkrepë elektriku ndermjet të rẽve e te tokës, kena rrfén, qi bân gjith atá rrenime, e mbytë gjind e baktí. Rrféja ulet si gjarpen, shkrepë mã fort mbĩ gjã metalit, shkon mbas lojës t' érës e vret sêndet qi dalin permbĩ tjera o janë me mâje.

Prandej âsht fort me rrezik kúr bumbullon, me ndêjë, nen pêmë e sidomos afer silvijash, çetinash (halash), e breut, e me ju rá kumbonve, me mbájtë der' e pexhere çilë, me ndêjë afer votret sidomos kúr âsht flak' e madhe.

Me pritë rrfén vien rrfépritsi. E do me thânë: nji thuper metalit o nji telçë qi çohet nji meter a dy permbĩ kulm të shpís, e mbaron mbë nji mâje te prarueme, qi mos të ndryshket. Ky tel ulet perjashta neper mure të shpís, déri mbrendë në dhé; e mbassì âsht percjellës i mirë elektrikut, prei rẽjet qi âsht mbĩ shpí e merr e çon m' u perpjekë me elektrik kundruer të trollit.

Bumbullima âsht krisma e rrfés. Bumbullima do të ndihet mb' at ças qi shkrepë moti, por vanon m' u ndie kúr shkrepë lerg. Të ngiatunit e bumbullimës aq fort sá e ndiejm na, âsht puna e gjâmës te lugjeve e të rẽve. Prei bumbullimet s duhet me pasë frigë kurr, pse, kúr ndihet krisma, rrféja ká mbarue.

150. Drita e bojnat.

Neper dritë shofim sêndet. Pá dritë, në terr nuk dán kurgjã. Me këqyrë nji sênd naten, o mbë nji anë të terrshme, s mûnd të shifet. Shumica e dritës vjen prei diellit e i thonë drit' e diellit.

Edhè zjermi e korpnat xhixhillojsa napin dritë. Drita shperdahet ndrejtë e aq shpejt ecë sá mbë nji të dytë dekiket bân 42.100 lege, do me thânë tet herë rrethin e tokës.

Drita me hasë mbë sênde të mbyllta nuk i pershkon si të pershëndritshmet por dredh, do me thânë kthen dalë. Nji mbî faqe o syprinë kû bje drita, me kênë e lëmuetë krejt i thonë pasqyrë. Në pasqyrë mûndena me pá fëtyren t' onë e të sêndeve tjera. Por ká do korpna të pershëndritshem (mâ të shûmen gastarjet) qi kan dý syprija të kthyeta, e kúr bâjn me dalë rrezet e dritës ju ndërrojnë udhë o i perkthejnë. Këtyne ju thonë lente. Lentet mûndet me kênë o të zgjume (të kthýme permbrênda) o të zgjira (të kthyeme perjashta). Të parat shperdájnë rrezet, këta tjerat i avisin. Por drita ndërron drejtimin e vet jo veç në lente, por edhë gjith sá herë prei nji korpit jo të shpeshtë hîn mbë nji tjeter mã të shpeshtë; bje fjala tui hî o tui dalë prei ujit, vojit etj.

Në nji vênd të terrshem me çilë nji birë të vocrrë, e me lânë me hî driten neper tê e me i vûe perpara nji prismë, drita e bardhë e diellit jo veç shmânget, por edhè shperdahet mbë shtat bojna o të njýme qi janë: kuq, narancë, verdh, blértë, brustë, indak, vjollëc. Rreshtit të këtyne bojnave njashtû si i thamë i thonë spekter diellit o edhè vetun spekter. Me i shkrepë këta shtatë bojna mbë nji lente te zgjirë mblidhen të tâna mbë nji vênd (zjermi) e bâjnë prep driten e bardhë.

Ká vegla dritet të vjefshme fort. Nder ta mã të parët janë îmqyrsi e lergqyrsi. Îmqyrsi âsht nji gyp metalit me xhama disá nduersh e vien me kqyrë tésha t' îmta, gavrat e lëkurës s' onë kokrrat e gjakut, hojzit e bîmve. Lergkqyrsi

âsht edhè aj nji gyp me xhama por shum mã i giatë e i gjânë, e vien me kqyrë sênde fort të lergta, si me thâne: hyjtë, katûnde e tjera vênde të lérga të tokës.

151. Kumbimi.

Cini muer nji ditë nji cingare e nisi me i rá, si per lojë. Gjoni, i vllaj mã i madhi, qi ishte i këndueshem fort, e pveti: a e di ti si del njaj zâ o kumbim? Cini, qi s e dite, ju lut me ja kallxue. Atbotë Gjoni muer cingaren në dorë e filloj me e luejtë, e sá bite cingarja i tha Cinit me e prekë. Cini e preku e disì ju duk se i pîhej dora. E pveti të vllán si â kjo punë, e Gjoni i kallxoj se gjith thermijat e kumbonës dridhen, rrahin, shkurt bâhen me zã o të kumbueshme. Mbasandej Gjoni muer nji pecë, já pshtuell mir e mirë cingares, muer me e luejtë, por zã aspak.

Vûe mbasandej cingaren nen nji kumbonë xhamit e i xuer ajrin. Por çud e madhe per Cinin, nuk ju ndiete zâni aspak edhè pse rrihte pá prâ. Cinit at-hëre ja muer mêndja se me hapë zânin a kumbimin duhet ajri. Edhè i rá nder mênd se sá herë i ishte dukë mã i fort zâni i kumbonve kúr ja avitte éra, mã i pakë, a gádi sá s ndîhej kurrsesì, kúr fryete éra mbë tjetrë anë.

Ne e mbram Gjoni e pveti: Mos me pasë veshë, a kishë, me mujte me ndîe zânin! Cinin e muer gazi, e i tha se jo. E me kênë shurdhë a kishe me e ndîe?

Mã së mbramit i tha:

Zâni a kumbimi perftohet prei tingëllimit të thermîve të nji korpit.

Me mujtë me ndîe nji zâ duhen trí sênde:

1. Nji korp kumbues (me zã).
2. Nji mjet (ajri) qi hapë zânin.
3. Nji vesh i shëndoshtë qi te prigiojnë.

Gjoni foli edhè per muzhikë e vegla muzhiket. Tha se disá jane me tej, si qemálja, lahuta, tamrra; disá me frymë,

si trumpeta, fyelli, kavalli, zumarja; disá me të ráme, si lodertîja, dajret, çaparet. Ne e mbram foli edhè per gazmênd e dobí qi ká prei muzhiket sidomos masa e ré.

152. Kimija.

Ndërrimi i gjãs qi ndodhë në korpna, â puna qi shikjon nji dije në védi, kimija. Kimija na kallxon të sejt janë korpnat. Prandej i shkatrron, do me thânë i çon dèri në landë të thjeshme (qi nuk â e perbâme me tjera).

Landët e thjeshme qi njifen sot per sot, janë 69 e me ta â perbã gjithçishtja, e vetë korpi i jonë. Disá janë të ngurta, do të lângta, do flurore, e ktyne ju thonë edhè gaz. Nder të ngurta, janë gádi të gjith metalat, mandej fosfori, surfulli; nder të lângta zhiva; nder flurore oksigeni, idrogeni, e pájetmja o azoti, tharmi thëngilluer e klori.

Oksigeni âsht nji gaz jetet, qi nuk ndezet, por ndezë.

Idrogeni âsht nji gaz deket, qi ndezet, por nuk ndezë, e âsht 16 her e ½ mã i lét se ajri.

Tharmi thëngilluer âsht edhè aj i vrazhdë fort. Â mã i rândë se ajri e del prei qymbyrit qi ndezet e në qelér o në burg te pijes kúr vlon vêna. Prandej duhet m' u ruejtë, sidomos të rítë, kúr hîjn në burg të pijes mb 'at kohë qi â tui vlue vêna, e mos me lanë qymbyr të ndezun mbë nji odë të mbyllun, sidomos naten.

Klori âsht nji gaz i vérdh e i blért, me nji érë të veten, e çon koll e merr frymen; por vien me zbardhë e me pritë dergjtë.

Kimija na mbëson:

I. Se ajri perbâhet me 79 pjesë azot e 21 oksigen mbë 100 pjese të haptit të vet.

II. Se uji perbâhet me oksigen e idrogen, dý pjesë të këtij e nji t' atij.

III. Se flaka (o zjermi) âsht oksigen, qi në të xétit të madh, bashkohet me drũ, me letrë e me sênde tjera qi ndezen, e nderron gjãn e tyne.

Nji gaz i vjefshem fort âsht edhè gazi i drites, qi xieret tui djegë qymbyr toket.

Kimís do të ja dímë per ndérë gatimin e mbarë te shum plehnave per arë, të njyemet, të regjunit e lëkurave e nji mijë mjeshtrí tjera.

Në ket kohen t' onë kimija ká ecë fort.

o o o

BKSH

Kreu i pêstë.

Disá fjalë permbï bulkí.

153. Almise toket.

Në daçim me na knaqë arët e kopshtîjet me drithna, me pêmë e barishta, do të punojm token me mjeshtrí e me kujdes të madh. Déri prozhmet e livadhet lypin mjeshtrín e dorës të búlkut. Por shka kishte me kênë per né mos me pasë me se me thye token, qi ká 'j herë bâhet si gúr, por veç me gishta e me thoj? Pós mũndit qi s ta merr mêndja e pós motit qi kishte m' u bjerrë, kerkush s kishte me mujtë me i dalë mb' anë. Prandej Zoti i mshiershem, kúr të parit nieri i dha ndeshkim, per faj qi bâni, me punue token e me fitue buken me djersë të ballit, i dha edhë dijen me punue vetë almiset, qi duheshin me lécue mũndin.

Prandej shofim se búlqit perdorojnë vangen, qi then token thik e e siell; shátin, qi e grimcon; rrashqelin me rrashue vullâjt, e trinen (shiêmzen, vláçin) me trinue o rrashue arët. Por puna vetë e hollimi i ka çilë mênden nierit me hartue nji almise tjetrë në vênd të vangës, kû puna e sajë kishte me kênë teper e giatë e e kushtueshme. Këjo almise âsht parmênda e plori. Por duhet me e mbushë mênden se me parmênda si i kan pasë të parët t' onë, e si edhè sot i ká e shuma, nuk bâhet punë per dobí. Nji pluer i mirë jo veç do të kênë umin e thiken, të mira, por edhè do të ketë, nji vesh me sjellë token, qi shkon tui thye. Do të ketë edhè terezín me ulë e me çue umin, si e lypë puna, pá pasë nevojë me i shã dorcave.

Veç me këso farë almisesh toka punohet kthélltë si mbë nji vênd mbë nji vênd, e zagnat bâhen të ndréjta e të pá pshtjellime.

154. Plehi.

Me pasë dobí prei toket e me dalë nji kor' e mirë, toka do të ketë njat undyrë qi lypë ushqimi i bîmës. Shka ndodhë kúr del nji bîmë? Qet rrâjë qi hapen e shperdahen mbë gjith anët permbrênda tokës të punueme, e me do shpũzëza të vogla thithin prei toket lagshtinen kû janë shkrîe krypna, sheqerna etj. Sá mã fort rritet bîma e mã shum thithë pse ká mã nevojë per ushqim. Po si ká me ja bã toka me gjetë gjith at ushqim per bîmë? Njimênd toka ká undyrë shum në védi, por si do gjith atò bîmë qi dalin do ta vorfnojnë në védi aq sá 'j ditë s ká me ju dalë me se m' u ushqye, e do të sharrojnë.

Prandej nierit i duhet me i qitë aj vetë tokës gjith njatò sênde qi lypen m' u nkâmbë nji bîmë.

Njikësajë punë i thonë me plehnue token, pse do t' i qitet pleh.

Plehi mã i zakonshem âsht plehi i baktís. Qitet n' arë grumuj grumuj, shperdahet me terfurk o me rrashqel e mbassandej xêhet në dhé me parmêndë o me pluer. At-herë perbãsat e tij i pi toka, i shkrîn, e prei toket hîjn neper rrâjë të bîmve.

Livadheve plehi ju qitet lâng e derdhet o me kova qi lidhen mâje nji shkopit të giatë, o me do vozga të birueme qi vêhen në rrotë e ngrehen kû â nevoja me plehnue.

Per pleh vijnë edhé dushku, zhelet, thëngîjt, hîni, gelqerja, thirri o lëpoza (çagja) eshtnat, pluhuni i rrugve, kullimet e vijave e guani josë glacat e do zogjve qi gjinden bregut të Peruhit.

155. Ndërrimi i kórës.

Gjith bîmët thithin prei toket ushqimin e vet, por jo të gjitha nji dorë ushqimit. Prandej me vûe pá prã mbë nji arë

njat bîmë se njat bîmë, toka lodhet, shkrehet, e ká pak ká pak nuk i jet mã asò undyret qi lypë ajò bîmë. E ça e gjẽn at botë? Dý të zeza. E para: qi fara qi miellet mb' at vênd nuk mund të rritet si duhet pse nuk gjên ushqim; e dyta, qi jesin në tokë, pá kurr farë dobijet, gjith atà perbãsa, e si me thânë, gjith ajò undyrë, qi kishte me vijtë per bîmë tjera, qi s vêhen kurr. Kishte me kênë prá fort mã mirë me nderrue farë, e mbassì të rrĩnë do vjet nji farë bîmet mbë nji arë, me vûe mbrapa nji bîmë tjetrë ródit. Mbas nji vjetet o dý, ndërrohet prep e mandej prep ród mbas ródit, déri sá të fillojnë rêndi per së rí. Si do të ndërrohet fara e ç' farë rêndit do të mbájnë bîmët, do t' a xãnë nieri vetë mbas vêndit; pse jo veç donë shikjue bîmët qi vêhen, por edhè ródi i tokës, havája e shum sênde tjera. Si do me kênë, kjò â nji punë qi i do vûe mênd fort, pse prei andej vjen e mira e bulkís.

156. Të shortuemit.

Me mãrrë nji pjesë nji bîmet (pip, bulë o sỹth) e me ja shtî nji bîmës tjetrë, qi të çilin në tê e të bâhen nji, i thonë me shortue.

Shortohet shum nduersh, por mã per doret janë këta mëndyrë:

Të shortuemit me bulë o me sỹth. Kúr nieri do me vûe nji ród pêmet mbë nji tjetrë, pritet me mjeshtrí rreth e rreth bulës o sỹthit lëvorja e asáj pêmës qi do me vûe, e hiqet me gjith sỹth. Mbë pêmë tjetrë pritet lëvorja si T, çohen andej e këndej buzët e lëvores, e i veshet drûnit të zbluem bula me at grimë lëvore qi thamë, perputhet mirë, mbyllet plasa, e lidhet me pêj o me lëvorza qi qindrojnë. Puna e të lidhunit âsht mos me i hî ajr o lagshtînë, qi s kishte me e lãnë varren m' u mbyllë shpejt. E mã mirë âsht me mbëlue varren, por jo sỹthin, me dýll o me nji brumë qi âsht per ket punë.

Pós këtij shortimit, âsht edhè të shortuemit me të ndeshun. Pritet terthuer nji pip asò pêmet qi do me vûe. Mbasandej mb' at pêmë kû do të shortohet, pritet prep terthuer nji gêmb asò maset sá âsht pipi qi due me vûe; perputhen dý anët e préme shoqe me shoqe, lidhen si thamë perpara e i vêhet dýlli.

Shortohet edhè me birë, me të çáme e në tjera mëndyrë.

Shëllimi (merámi) i të shortuemit âsht mã fort me zbutë nji pêmë. Kam, bje fjala, nji mollë qi s më pelqejnë fort kokrrat, por âsht e shndoshtë e e fuqíshme; e mirë: marr njeti pipa mollash mã të shíshem e i shortoj në mollë t' ême.

Në këto shortime t' a merr mêndja se lângu i bîmës të shortueme ecë, si perpara, neper vija të sája déri sá mbërrîn mb' at vênd kû â vûe pipi i rí. Per tê â gjith nji me shkue andej e këndej: kû të gjëjn nji rrugë me dalë. Në kjoftë perputhë mirë pipi me gêmb tjeter, lângu hîn neper vija të pipit, e ushqen e s ngiatë shum e në vênd t' asajë bulës, o t' atí pipit, del nji gêmb i rí, plot me fuqí e, kúr t' i vînë koha, ká me lëshue gêmba aj vetë e me lidhë kokrra asò doret si i ka pasë pêma kù â xjerrë.

157. Hardhija.

Nder bîmë mã të vjefshme qi ká vêndi i jonë, âsht hardhija. Sá fort të knaqet zêmra, kah vjeshta, m' u sjellë mbë nji vëneshtë nen hije të shermêndve, tui vûe oroe gjith farë vilesh të pjekuna, do të zeza si korbi, do të vérdha si ari, do thanca, do të bardha, e të tâna të freska, të shíshme, të mbushuna.

Me lâng të rrushit bâjm vênë, qi na kerpitë, na nep fuqí me hjekë mũnd e me punue. Vêna edhè shitet e fitohen pare per nevojë tjera. Hardhija do kujdes.

Hardhija bân mã mirë në tokë ranishtë e të thátë, qi të jétë mirë në shullã. Mbassì â nji bîmë qi kacavieret, duhet me i dhânë ndimë m' u kacavjerrë. Prandej në rresht të cungave shifen, dikû dikû, do hûj në kâmbë e terthuer, o si kulmi i shpís, e at-herë ju thonë tânda o pjergulla.

Fëmija e urtë e díjn se s duhet me ja lëshue doren veseve e dishrimeve, por kúr e lypë vêndi e koha duhet me dijtë me shterngue védin. Njishtû âsht edhè per hardhí. Edhè pse i epet me shkue giatë e m' u kacavjerrë pá mâsë, do shterngue me ndêjë ultë, e prandej kihet. Gabon fort njaj búlk qi nuk e bân ket punë, pós me kênë në vênde të vûeta fort e të lagta. Me e mbájtë ultë hardhín, në vênd të hûjve të giatë, kan zakon e vênë do hûj jo mã të nêltë se nji meter; e per së giatit lidhin nji tel zingut në mjedis, e nji kah mâja. Mbë tel të poshter perkulet e lidhet shermêndi qi â lânë kúr a kie; bulat e réja vêhen në tel t' eper; e njishtû hardhija s ká kah ja mba, e i duhet me ndêjë ultë; e atŷ, pós diellit qi i bje ndréjtë merr edhè te xétit e tokës e piqet mã shpejt e mã mirë.

Vênde vênde mbájnë hardhijat me ka 'j hũ; e at-herë nuk ká tjeter veç me ja pshtetë hardhín nji hûnit jo mã të giatë se nji meter o nji meter e gjysë.

Janë edhè do punë tjera, qi i bâjnë dobí hardhís. E mã parë të shkmesunit e do me thânë me i hjekë njatò gjeth qi mbëlojnë vilet e ju presin diellin; ne e mbram të qesatunit e do me thânë me kputë shermêndin nji nye o dy permbî vile mã t' eprë, me ja ndallë lângun cungës mos të tresin pá dobí.

Qŷsh se filloj me ju rá hîni, hardhijat kan nevojë me i surfullue. Do të surfullohen per gjith vjetë, edhè pse nuk i ká prekë dérgja endè; me pritë kúr të ju bijnë âsht teper vonë. Me i surfullue, do zgiedhë nji dit e tértë e me diell shum. Per ket punë vien rrshiqi o do vegla qi kan dalë tesh e janë të kursyeshme fort.

158. Mândat e mëndashit.

Mândi â nji pêm' e vjefshme fort, se me gjeth të ti ushqehen krymbat e mëndashit.

Mândit i pelqen nji tokë pak e lagtë e e trashë, per me rritë gjith atò gjeth qi ká. Ká dý rodë mandash, i ziu e i bardhi, e pós shêjeve tjera dájnë prei kokrrash qi bâjnë. Kúr miellen mândat, hiqen prei vllâjsh si të kapin nji meter e gjysë nêlt, e vêheń në vênd. Atŷ kihen, e do me thânë, ju hiqen gêmbat, qi nuk vijnë o qi bâjnë dâm. Të kiemit nep pêmës nji formë mã të bukur o mã të dobtë; por pós hieshimit do kqyrë edhè fuqija e degve e mbëndorja me hypë nieri me mbledhë gjeth. Mândi do pleh baktísh, por nuk do të jétë teper i kalbët.

Zhvillimi i mândit â të mbledhunit e gjethve me ju çue krymbave në lâmë per ushqim.

Krymbi i mëndashit sá âsht pá ndërrue formë, âsht n krymb i bardhë dymbëdhetë kurmash, me krye të vocerr e të zí, me gjashtmbëdhetë kâmbë, e nder ta gjashtë janë kâmbë per njimênd; para të mbramit kurm ká dý fije si dý briena, qi çohen perpjetë e mandej kthehen pak.

Krymbat vêhen permbî trina, e mã mirë kishte me kênë mbî rret hekurit. Gjetht duhet me jụ qitë ká pak por 5 a 6 herë në ditë, e gjithmonë mb' at kohë, e me ju ndërrue shtratin per gjithsá herë ju qitet me hângrë. Pun e shpejtë kishte me dalë me kênë se vêhet permbî ta nji rret hekurit odalí, me nji shtrojë të létë gjeth. Krymbat dalin neper bira të rretit e njiten në shtrat të rí; ashtû nuk â vshtír me ju ndërrue shtratin e me i vûe prep në vênd të vet. Pak me ja mârrë doren, këjo punë del fort e shpejtë.

Krymbat flêjnë kater herë. Mbë ket gjûmë ndërrojnë lëkuren e edhè veglat e permbrêndshme; at-herë nuk hánë, Ana kû janë krymbat e mëndashit do të jétë e çiltë e bukur me ajr. Ajr, ajr, ajr, qe shka donë krymbat e mëndashit. Ana do të mbahet paster, do të zbardhet me gelqere, do të

shîhet mir e mirë e shtruemja (dyshêmja) e s do të ndîhet farë usijet mbrêndë.

Shtatë dit mbas gjûmit të mbram, krymbat njiten në lândë, e at-herë fillojnë e bâjnë shiken. Shika mundet me kênë e bardhë e vérdhë o e blértë. Prei shiket shtjellet mëndashi, êndet e çohet mbasandej nder fabrika me bã pelhurë, kumash, kadife e sá sênde tjera. Edhè sá janë krymbatë në lândë donë ajr shum. Prei shiket del nji flutur e bardhë, qi lëshon voet e mbasandej des. Këta voe, qi ju thonë farë mëndashit, ruhen mbë nji vênd të freskë, e në mbarim të Prillit shkojnë tui u xé kadal kadál déri sá të çilin kúr â bã gjethi i mândave.

Dergje shum e të rrepta kan fillue me i rá krymbit të mëndashit; por me ajr, me pastrí, e tui zgiedhë farë të mirë pruhen dergje shum.

159. Drithnat.

Prei drithnash mã fort se prei shkadohit ká nieri ushqimin e vet. Mã i pari nder ta âsht gruni. Grunit i pelqen nji tok e shkrydhtë, e rândë pak gjã e e lagtë; shkurt: nji tokë gelqerse. Lëshon rrâjë të kthéllta dý tubash; njênen në fund, tjetren buzë tokës. Mã të shumen miellet në vjeshtë, e dîmnin e shkon në dhé nen bórë. Por ká edhè nji tjetrë farë qi miellet në Marc, por mã i dobtë se tjetri. Prei kësajë bîmet merr nieri kater sênde: grunë, kashtë, byk e hamalle. Mbassì të korret gruni, lidhet dorca, shîhet në lãmë e hidhet.

Shumica në vênd t' onë per drithë merr vesht kallamoqin (o tallamoqin) se mbë ket anë shkon mã shum se tjeter gjã. Nder drithna âsht edhè hikrra, misri, elbi, tershâna, orofi, meli, hejda, orizi.

160. Pêmët.

Duhet me ja vûe mênden mos me i lânë pêmët m' u harlisë teper, pse nuk i pjekin mirë kokrrat. Prandej ka 'j herë mbahen ultë, ká 'j herë i veshen murit në shullã.

Sá mã fort i bje dielli frytit të pêmës e mã i shîshem bâhet. Kopshtari i mirë prei faret qi miell nder vullâj, xier gjith farë pêmësh; të dyten o të treten vjetë i shkulë e i vên mbë nji vênd rojet; atŷ i shorton e ju nep njatë formë qi i kânde mã fort, e ne e mbram i vên se të cillen në vênd të vet, m' u rritë e me ja shperblye mã vonë me gjith farë kokrrash t' ãndshme mũndin qi ká hjekë e âsht tui hjekë mbas tyne.

o o o

BKSH

Kreu i gjashtë.

Kallxime Historijet.

161. Të parët t' onë.

Prei détit të Zí e në breg t' Adriatikut, prei Karpathve (kû janë kufíjt e Polakve e të Maxharve) e déri nen Durrëc, hapej motit, qýsh 3000 vjet para Krishtit, nji kómb i madh, Ilirt. Atà janë të parët t' one. Moti brén gjithshka; hapet në mjedis të bjeshkës nji lând' e madhe qi thue nuk e lot gjã: shperthen murlani rreth e rreth sajë, e rreh éra per gjith anë, por lânda nuk perkulet, nuk e ndien. Moti fillon me e kránjue, i thahen do gêmba, i kalben, i bje copa copa trupi, e nji natë kúr rândon bóra, o frỹn murlani, lânda nep nji krisme, qi shungullon mali, e bje per tokë me' j lânë vêndin ndo 'j lândës tjetrë m' u rritë. Njishtû Ilirt, sá do kómb i madh, qi ishin, ká pak ká pak shkuene tui firue, por nuk u shuene krejt. Porsí nji shkâmb qi e rreh déti me tallaze por se lot, porsi qete qi i gjuen moti por nuk i dermon, gjaku i jonë, sá do qi pat anmiq shum e mã të mëdhaj se vedin, fisin, giuhen e vêndit t' one e mbájti gjithmonë nji brêz mbas brêzit; edhè pse nen urdhen të huej disá herë. Shqyptari kje gjithmonë i lír, porsì shqypja në mjedis të qiellës.

Në dý vllazní të mëdhája u dáte at botë kómbi i Ilirve: Ilirt kah të lémit e diellit e Ilirt kah prêndimi. Kah të lémit, merrshín shka âsht sot Rumelí, Bullgari, Rumení e Maxhari e të lémit déri në breg të détit të zí. Nen Tunë ju thoshin Thrakej, e mbî Tunë duelne mã vone Dakejt.

Kah prêndimi per giatë të détit Adriatik e nder dhéna tej détin e persypri déri te Tuna e madhe ishin vllaznít e

Ilir — Panonve. Ilirt rrishin në Shqypní t' eper, në Mal të Zí, ne Delmacje, në Hercegovinë, ne Bosnje, në Kroacie e' n Istrije të soçme; permbî ta ndermjet të Dravës e të Savës, t' Alpeve e Tunës rrishin Panont.

162. Jetimi i Ilirve.

Ilirt ishin ndjerz të fuqíshem, të pá frigë, e mbë shka gjindet sot nder vorre, të vjetra, do të jénë kênë do lutrâj të rreptë. Mësue me hjekë keq, se mêrshin ndórë as per të ftoftë as per të xét: në bórë e n' akull si nen vapë të zhegut, pá nji strehë kû me e shtîe kryet; pá hângrë e pá pie, dath' e deshë. Petkat e tyne at botë ishin lëkura berresh o shtâzësh t' egra, qi gjueshin vetë me trimní e rrezik të madh. Mã vonë filluene me pré tírqi, mberthyesa e xhurdî, ashtû edhè me mbathë opânga e me vûe në krye qelesha.

Token nuk dishin me e punue, e të pasunit e tyne ishte gjãja e gjállë e armët, qi i jati ja lête djalit brêz mbas brêzit, me e pasë nder mênd gjithmonë trimnín e të parve; e kúr pleqt ju diftoshin me fjalë, ju ndezej zêmra të ríve në burrní e ne dishír me ju pergiá të parve. Puna mã e ndérshme per burrë ishte gjuetija e lufta; në to gjẽshin rrnesen e ju zhdrivillohej fuqija e mêndja me ja zbardhë faqen védit e kómbit të vet.

Grueja e asò botet, si Shqyptarja e mirë e soçme, ishte puntore e shpijake e dite me rritë fëmijtë me ndérë. Burri shkote me gjã të gjállë në mal o delte në luftë e grueja mbarshtote shpínë e punote token; miellte, korrte, bâte drũ e ngarkue me ta shkote tui dhânë gjí nji o dy fmive per nji herë. Kúr vîte koha me i falë Zoti fëmijë ndo 'j grues, delte prei shpijet e merrte pýllen; e mbas do ditsh kthete me fmijë ngryk e thote permarshem se e gjeta në pýllë. Grát e Ilirve ishin edhè trimnesha aq sá delshin me luftue si burrat. Kallxojnë letrat se kúr Oktavjani rrethoj gjytetin e Salonës, grát e Ilirve, véshë me të zeza, duelne naten per terr, e si me kênë zâna syene aq me hov ushtrín e Rromakve, sá atyne burrakoçave të mëdhaj ju desht me ikë.

163. Besimi i Ilirve.

Ilirt e moçem adhroshin idhuj, por ndertime lutet, o si me thânë, kishë nuk ngrehne kurr. Luteshin nen pêmë të mëdhája o afer krojeve të ftoftë, pse kujtoshin se në të luejtun të gjethit o në rredhë t' ujit mundet m' u dijtë shka ká me ndodhë. Por mã fort se vênde lutet, atà ishin kuvênde katûndit m' u mârrë vesht shoq me shoq per ndo 'j punë o pleqní; atŷ u mblidhshin gjith burrat qi ishin të zot e védit. U bâte nji fest' e madhe me gjith farë lojnash, e gjith i cilli mundohej me e qitë per fushë fuqín e trimnín e vet, psè mã i vjefshmi kishte faqen e bardhë. Ndérimin mã të madh e kishin njatà qi mbetshin në luftë, e kúr ju bâshin gjâmen, njehshin permállshem trimnín e urtín e tyne.

Të dekunit i shtîshin në dhé me shum madhní, ndermjet të tymit të kêmit e të gjakut të baktíve qi pritshin per ta. Goditshin vorre të mëdhája, qi me mija shifen edhè sot gjithkûnd ç' prei Bosnjet e déri në Toskëní.

Ndéroshin natyren e kujtoshin, bje fjala, se Uridua âsht perêndesha e urtís; Fromba âsht e frymës t' érnave o të shtergatave, e Skutona âsht e shëndedës. Në të gjith e cillen pêmë, në të gjith e cillen kaçubë, në të gjith e cillin përrue kujtoshin se gjêjnë mbshehë punët e natyrës. Prei andej besoshin nji mîj mârrína, e nder ta edhè e mbájshin per sugure sŷnin e keq, sikur edhè sot ká asosh nder né qi kujtojnë endè se merr mbësŷsh nji sênd.

164. Mbretnija e Ilirve.

Sá do i fórt me kênë nji vênd e sá do trím nji kómb, po s kje bashkimi e dashtnija me shoqi shojnë, kurr farë qândrret nuk ká. Njishtû edhè kómbi i Ilirve sá kjenë dá gjith i cili fis në védi, pá nji të parë qi me i ndigiue të tânë, nuk patne farë dobijet. I hĭne sá herë mbrêndë Maqedonís kúr u keqne; por fuqîjt e tyne u mblidshin të tânë

bashkë kûndra këtyne qi íshin të dámë; e me gjith trimní qi diftuene, shkuene poshtë shum vllazní t' ona.

Kúr u mblodhne të gjith nen Bardylin, vllaznijet t' Ardiejve, e e njoftne per rregj e të parë, at herë ngrehne nji rregjiní aq të madhe, qi pershîjte Hercegovinen e soçme, nji copë të madhe të Bosnjes, Malin e Zí e Shqypnín déri nen Durrëc. At-herë edhè puna e luftës ju eci mã mbarë; sŷene Maqedonasit, thyene prîsin e tyne Perdiken, qi mbet në luftë me 4000 vetë, e shternguene gjith at dhé me lá nji farë páget.

165. Teuta.

Por gjith krajlat e Ilirve, qi patne kênë para si, i kaloj per madhní e fuqí Agroni, qi muer ishujt e Delmacjes Lesinen, Lissen e Kùrcullen. Ky me pêsë mijë Ilir e me nji qind barkë sŷni Etolat, i thej e i plaçkiti krejt, e ça i pat ânda muer e ngarkoj barkët e veta e kthej në dhé të vet. Por fatziu, prei shêndit se muejti at kómb të fórt e krenár, u lësue mbas haejet e mbas pijet tui ngrehë gosta e lojna per ditë, e rá i lig e diq. Mbas deket të tij, në kâmbë të birit, sundoj e shoqja Teuta, e aq mirë si me pasë kênë burrë. Por at botë ishin kohë tjera.

Ilirt, qi rrishin bregut të détit, ishin dhanë mbas plaçket, e sá herë mujshin, delshin e plaçkitshin barkët e Rromakve qi rrihshin atŷ pari. Në kohë të Teutës puna e plaçkës pat shkue te s bân mã. Rromaktë edhè pse at botë nuk e kishin endè at madhní qi fituene kadal kadál, sá me sundue gjith dhénë mbarë, gjithnji ishin të fórt.

Rrepublika e Rromës prá çoj prei anës të vêndit dy zotní te Teuta, me i thânë qi t' i shterngote Ilirt mos me ju bã dâm. Teuta ju pergjegji se: „prei

mejet kurr nji të keq s keni me pasë, as s ká me guxue kush me ju sỹe jú mballafaqe; por shka bân gjindja në terr e neper férra, nuk e kena zanát me ju perzie kúi.“ Lajmit të Rromës nuk i pelqej këjo fjalë e ja priti krajlicës: „E prá na e kena zanát me ju dhânë ndeshkimin shesh edhè atyne qi bâjnë keq tinës. E me ndimë të Zotit s ká me shkue shum e kena me t' a kallxue rrugen edhè tỹ.“ Prei këtyne fjalve të págiasë Teuta u idhnue sá s ká mã; ju vûe priten në rrugë atyne dy zotníve e i vrau. Këjo vrasë kje nji punë per faqe të zezë, pse, si do, lajmi nuk bán faj.

At-herë Rromaktë u idhnúne e në vjetë 229 p. Krishtit ju ráne per tok' e per dét Ilirve, i thyene e Teuta buer të shûmen e dhenave të veta.

166. Rromakët në Shqypní.

Por kush kaperdîni krejt mbretnín qi kishin në védi Ilirt, kje Genci krajli i tyne, qi rrite në Shkoder. Në vjetë 168, qi do me thânë 61 vjetë mbas të pares luftë qi patne me né, Rromaktë çuene nji ushtrí të madhe nen prîsin Anic, qi rrethoj Shkodren mbë të tâna anët. Krajlit ju desht me i rá në dorë anmikut në daç më fal në daç më pre; Anici u nis kah Roma me tê e me gjith rob të shpis të tij, e Gencit i tokoj me hî mb' at gjytet lidhë me vargoj arit mbas qerrit të gadhnjyesit. Plaçk' e madhe u muer at botë nder né, qi kapej në 20 miluj mixhida të bardha.

Atỹ e mbrapa Shqyptarët ndêjne nen shqype të Rromës. Të parët t' onë rrnoshin nder male t' Ilirís, e Rromakët lêshin disá ushtarë per rojë nder gjytete të Delmacies të soçme, të Boznjes e në Shkoder; kû filluene me xânë vênd edhè shpijakë prei Rromet, pse Shkodra ishte edhè at-herë e madhnueshme sikur selija e krajlave t' Ilirís qi pat kênë.

Ushtarët qi mbájtne Rromakët në disá gjytete t' Iliries kjene per të mirë të vêndit, pse me 'j herë prãnë cubat e punët e págiáshme. Rrugat qi çilne, urat qi ngrehne e vêndi qi shtruene sá me shkue gjith kush per urdhun të parís, âsht e dijtun se do të thirrshin tregtarë prei gjith anave. Mësuene edhè me punue mã mire token; e parmênda qi kena sot, âsht parmêndë rromake. Fitim të madh i qitne vêndit tui fillue me xjerrë ár prei dheut.

Rromakët i njifshin mirë të parët t' onë, e prandej nuk ja loshin kurr vízen per pa i shterngue puna, i láne prá si patne kênë perpara, kah sundimi i vetvédit, veç se mblodhne nen nji êmen vllaznín e fisit t' onë, qi ishin ne Hercegovinë të soçme, në Dalmacje të poshter e në Shqypní t' eprë, e ju thanë Illyricum.

Kúr Rromakët kishin nevojë per burra të fórtë vîshin te na, e çoshin Ilirt kû ishte rreziku mã i madhi per mbretní të tyne. Prandej shofim ushtarë prei Ilirijet shperdá n' Inglaterrë të soçme, në Germanie e déri n' Afrikë. E jo veç per tokë, por edhè per dét Ilirt ishin ushtarë të permêndun; déri sá erdh koha e per shum vjet mbretnija e Rromës kje në dorë t' Ilirve, e Shqyptari sundoj boten mbarë.

167. Leka i Madh.

Per krah me të parët t' onë Ilirt, ishin Maqedonasit, kómb i fórt e prei kah duel nji hýll qi s' prêndon kurr, kulshedra e luftës, Leka i Madh. Edhè mos kjoshin Maqedonasit kushriní me né, trimnít e Lekës na perkasin disi pse prei dheut t' onë lypi e muer 5000 vetë, djelm të zgiedhun, me i mbájtë gjithkûnd me védi, n' Azí o kû t' u lypshin.

Leka kje i biri i Filipit të dytë, krajlit të Maqedonís. Qýsh në fëminí dukej ç' farë nierit do të delte, pse dishiri i tij mã i madhi ishte me ndîe ndodhína e kângë trimnijet e kû levdohej ndo kush mã fort, thote se edhè une due m' u bã si aj. Kúr ndiete se i jati fitote ndo 'j luftë, si me i ardhë keq thote: „E mue shka po më lên baba me fitue?“ U kënaqte

i jati tui pá gjith ket zêmer në djalë të vet, e nji herë i tha: „Kerkò, biró, mbretní tjeter per védi, se Maqedonija âsht teper e voglë per tý.“

Njizet vjeç hypi në kâmbë të t' et e per nji herë ja filloj me luftë, pse disá vênde kúr ndiene se kish dekë Filipi, deshtne me i dalë doret mbretnís të Maqedonve. Sá ishte tui bã lufte me ta, duel fjala se Leken e kishin vrá; at-herë Tebeja e Atina u ngrehne me dalë në védi. Kúr pá pritë já behë Leka në Tebe e e rrethon per gjith anësh; e pse s ndigiuene me i rá në dorë, e sŷni me furí të madhe e e komtisi krejt. Këjo shplakë i bâni m' u dridhë Grekët e s guxuene me çue krye mã. At-botë Leka mujti me i hî punës qi kishte pasë nder mênd me bã i jati.

Në Korint u êmnue i pari i gjith ushtrís, e në prênd-véré të vjetës 334 p. K. u nis per Azí me 35.000 ushtarë kû ishin mã trima.

* * *

Me dyqind barkë bájti andej Helespontin ushtrín e shka duhej per luftë; e si mbrrîne n' Azí, Leka i pari i të gjithve këcej në tokë. Në breg të Granikut, qi âsht nji lum i vogel ishin rreshtue Persiant me ja ndalë rrugen; por Leka s u tut, i sŷni, i thej e i shperdau. Por per nji fije kje tui sharrue mbrêndë. Shkote mâje kálit tui luftue e tui korrë me shpatë kréna Persiansh e nuk ishte kujtue se kishte mbas shpînet nji anmik qi kishte vojtë mbë tê e kishte çue krahin me i rá në shpatë. Por per fat të bardhë të tij, ja mbërrini mb' at ças Klitoni nji i parë ushtrís së tij, e me shpatë ja kputi krahin atij anmikut, e pshtoj Leken. Mbas asò luftet Azija e voglë rá të tânë në dorë të Lekës.

Në nji gjytet të Frigies, qi i thoshin Gordë, ishte nji balç me nji nye lidhë aq mjeshtrisht, qi kerkush s dite me e zgidhë e gjindja thoshin se kush t' a zgidhin aj ká me fitue Azín mbarë. Leka pá e kqyrë aq hollë, xuer shpaten e kputi nenin.

Nder këta lufta Leka rá nji herë i lig fort, aq sá mjeksit nuk dishin kah me ja mbájtë. Nji nder ta, qi i thoshin êmnit Filip, dan me i dhânë nji bár të fórt e të vshtír. Shi nder atò fjalë i vjen Lekës nji letrë prei nji generalit të vet, Parmenionit, qi i thote m' u ruejtë prei Filipit mjekë, se me giasë kishte hânger pare prei Persianve e dote me e helmatisë. Krajli ja dha at letrë në dorë Filipit, e per nji herë piu barin. Leka u shëndosh e mbas pak ditsh i prîni ushtrís në lufta tjera.

* * *

Në vjetë 333 krajli i Persís Dariu i III. kishte mbledhë nji ushtrí të madhe, e i duel vetë per báll Lekës. Ushtrínat u perpoqne afer Issit në Qiliqe; Persiant kishin gjind fort mã shum se Leka, por këtij nuk ju tut sŷni aspak; e me at hov qi kishte zakon, ju rá Persianve e i thej kryekput, e Darija me zi iku; por robt i mbetne atŷ. Tui hĩ Leka me nji mik të vetin, qi i thoshin Hefestjon, në shatorre kû ishte e âma e Darís, këjo kujtoj per Hefestjonin se âsht Leka, pse ishte burrë i madh per shtat; por mbassì e pau gabimin, i erdh márre; por Leka ja priti: „Nuk ká gjã, moj nânë, se edhè ky â Lekë.“

Darija e pá védin ngusht e çoj lajma te Leka me pajtue me tê e me i thânë se po ja lëshote gjysen e mbretnís. Por Lekës nuk i pelqej këjo fjalë, pse dote mbretnín mbarë. Atherë Parmenioni i tha: „E prá me kênë une si ti, kishem me e pelqye.“ E Leka ja priti: „Edhè une me kênë si ti.“

Prej andej Leka kërkoj gjytete bregut të Mjettoksit e të tâna i shtroj, e Tirin qi desht me i qindrue mã fort, e rrethoj shtatë muej rresht, déri sá ne e mbram i hîni mbrêndë e e bâni rrash. Duel Palestinen terthuer e hîni në Misír, kû vêndsit e pritne me krahë haptë. Atŷ ngrehi nji gjytet Skenderijen, prei êmnit të tij, qi me të shpejtë u bâ lulja e gjith gjyteteve t' atij dheut.

Por Darija nuk kishte ndêjë fjetë. Mblodh nji ushtrí të madhe sá s thohet e xûni vênd afer Ninives të moçme.

Leka s ja ngiati as aj; duel me trimní të madhe dy ujna të mëdhaj e të rreptë Eufratin e Tigrin e u ndesh báll per báll me Persian. Maqedonasit tui pá gjith at morí ushtrijet qi kishte pshtjellë anmiku, u préne, e të parët i thâne Lekës mos me ju rá per báll por tinës e naten. Por Leka ju pergjegji: „Jo, se s kam dalë me vjedhë luftë;“ e rá me fjetë si mos me kênë gjã. Ne e nesre Parmenioni shkoj me e çue prei gjûmit, e tui e gjetë fjetë, si prei çudet i tha: „Si mund të flêjsh kështû si me e pasë në dorë fitimin e luftës?“ E Leka tui qeshë ja priti: „A s e kena në dorë fitimin qýsh se s â nevoja me ju vûe në shpînë Darís tui ngã?“ Xûni luften, e Persjanve ju dha e mbrapshta. Sá ikte krajli i tyne Darija, Leka muer Babilonen, Susen e Persepolin kû gjet visare të pánjehuna. Mbasandej ju vûe mbrapa Darís, por ket të shuemin e xûni rob nji i parë i atyne vêndeve; ja shtîni kâmbët në trûj e e muer me védi kah ikte prei luftet. Leka e ndîeu ket të zezë e ju vûe në shpînë trathtorit; por aj, mos me e hutue gjã rrugës, la mbrapa mbë nji qerr Darín të plaguem. Pak para se me ja mbërrî Leka, Darija diq. Leka e kjau at mbret të shkretë e i lëshoj sypri petkun e vet mã të mirin, e e nisi në Persepol me e shtî në dhé; e s u ndal pá xânë trathtorin faqezí, e e çoj te téshat.

* * *

Në mbarim të prêndvérës, në vjetë 327, Leka ngrehi nji ushtrí 100.000 burrash me i hî mbrêndë dheut Indit e me e shtî në dorë. Shum mbretna sundoshin atò dhéna e shpesh bashin fjalë shoq me shoq. Leka shtíri lumin e madh Indin, e në breg t' Idaspes (të nji bishtit t' Indit) ndeshi në nji ushtrí të madhe të Porit krajlit asajë anë, qi i kishte dalë para me 300 fila. U ndez lufta andej e këndej, e të dyja lagjet luftuene si burra; por ne e mbram Indasit u thyene e ikne. Mbet në flakë të luftës, gádi vetun, Pori, qi edhè pse i shtýemun në mot, luftote si nji djal' i rí mâje nji filit të bardhë. Por ne e mbram edhè atij ju desht me rá në dorë, e e çuene te Leka. Leka at-herë e pveti: „Si të ká ânda me të pritë un tý?“

— „Si mbret“ ja bâni aj. Edhè Leka ja la prep në dorë mbretnín e vet, por nen pushtedë të Maqedonís.

Leka dote m' u shtye déri te bregu i Gangit, por ushtaret u çuene e i thânë: „Déri qitû, e mã andej nuk shkojmë.“ Ishin lodhë tui luftue pá dá e ju ishte çue máll per vênd të vet. Mbassì e pau se s i lote gjã, kthej me dalë déri në Susë. Atŷ i mbûshi me dhuntína ushtarët e moçem e i nisi në shpí.

Mêndja e Lekës kurr s xête vênd e gjithmonë mêndote fitime tjera. Por mũndi i madh, qi kishte hjekë n' atò lufta, e kishte shkrehë fort, e i ishte prishë shëndedja. Në Babilone e xûene ethet, e aq të rrepta, qi u pá se nuk kishte pshtim. Në vjetë 323 p. K., tui kênë trídhet e trí vjeç, Leka i Madh dha shpírtin e diq, e me tê mbaroj mã i madhi luftár qi ká pasë bota.

168. Të hapunit e kshtênimit në Shqypní.

Motit Ilirt edhè atà adhroshin idhuj. Por mbassì i lumi Jezu Krisht prûni në tokë driten e Fés së vet, me nji herë mësimet e tija u hapne nder né. Dihet se Féja e Krishtit filloj m' u mbájtë në Shqypní qýsh në kohë t' Apostujve, tui kênë se vetë shë Páli erdh me na predikue, e u ndal disá dit edhè në Durëc. Donë me thânë edhè se shêjti shën André Apostull predikoj fén e Krishtit në Toskní, o si i thoshin at herë, Epir. E fjalët e këtyne Apostujve e të tjerve, qi lêshin në kâmbë të vet, nuk shkuene huq pse popull shum u kthye prei Jezu Krishtit, aq sá qýsh heret shum gjytete t' ona kishin Ipeshkvîj, e në të treten faqe nieri Shkodra kishte nji Argipeshkev. E duhet me thânë se mb' at rrethinë ishin jo veç kshtênim e priften bukur mirë, por edhè Ipeshkvîj nen kujdes të tij.

169. Sh' Asti Ipeshkvi i Durrcit.

Nder atà qi hapne nder né fén e Krishtit e sunduene kshtênimin në të paren faqe nierit mbas

Krishtit, kje shêjti sh' Ast Ipeshkvi i Durrcit. Mbretnit e Rromës e të páfét e at-hershem u çuene kûndra kshtênimit me furí të madhe. Trajani mbreti i Rromës kishte urdhnue me i zhbî të kështênët; prandej gjith kûnd filluene me i xânë e me i mbytë; pse féja e Krishtit â nji bîmë qi ká xânë e â rritë tui u vaditë me gjak të kështênve.

Edhè Sunduesi i Durrcit Agrikolani, me shkue mbas fjalës të Mbretit, u ndez kûndra kështênimit e pik së parit xũ Ipeshkvin e vêndit Astin, e u mundue gjith sá mujti me të mirë e më të keq me ja lodhë mênden m' u shporrë prei asájë Fé. Por shêjti ja kputi shkurt: „T' a dijsh se une nuk dishroj tjetrë gjâ veç me dérdhë gjakun per Fé t' ême.“

E shtîne prandej Astin në burg; por i madhi Zot me nji vegim i bâni me dijtë se shpejt do të mbaroshin atò mundime. Nd' ânderr ju bã Astit se e kishin vûe permbî nji rrasë lye gjithkah me peshkve e me voj. Pá kqyrë per védi aspak, kujdesi i këtij shêjtit ishte me pshtue delet e veta, këstênimin. E çuene prep te Sunduesi i vêndit, qi u mundue per së rí me ja mbushë mênden, por Asti i tha se të kështênt nuk thehen as nuk tuten prei mundimeve. At botë e rrahne e e shprishne per mnéri, por shêjti nuk luejti aspak. Ne e mbram ja lyenë trupin të tânë me mjalte, e lidhne per nji hũ e e láne në diell. Mîzat e grëthat ja mbëluene shtatin e ja grîne; por shêjti s prãte tui levdue te madhin Zot, déri sá dha shpírtin e diq.

Nder atò dit ja mbërrine prei Italjet në Durrëc shtatë të kështênë, qi kishin dalë prei vêndit të vet me gjetë në Shqypní pagjë e pshtim, pá rrezik të fés. Këto tui pá me sá gazmênd i vuejti Asti gjith atà

mundime per Fé të lumit Jezu Krisht, s mûnd u pritne e i thânë: „i lumi ti, o Ast, qi po hjek këto mundime per të Lumin Jezu Krisht.“ Të páfét u kujtuene me 'j herë se edhè këtò ishin të kështênë; u munduene me i kthye prei védit, por pá dobí. At-herë i shtîne nder hekura e i hodhne në dét. Tallazet e détit i qitne në breg mã hera korpnat e atyne shêjtnave, e Durrcakët i mblodhne e i shtîne në dhé me ndérë. Këto shêjtna kjenë: Peregrini, Luciani, Pompeu, Hesiku, Papia o Pepa, Saturnini e Germani. Durrci ju lutë festen bashkë me sh' Astin me shtatë të Korrikut.

170. Shêjti sh' Donat Xhakoni i Vlonës.

Donati leu në Vlon' e kje xhakoni i asájë Kishë, e kishte në kujdes sêndet qi lypen per sherbim të Tenzot. Asò botet idhultarët me shfrye në të kështênë, kerkoshin me grabitë téshat e shugurueme të Kishave per me i dhunue. Punë të madhe prá kishte në dorë ky shêjt i bardhë, pse duhej zêmrë e mênde shum me i ruejtë, e nuk ishte nji zyre per kê do.

Prei urtís, qi diftote Donati, u kujtuene të páfét se ky â i kështênë e xhakue. E kapne nji ditë e me shterngesë të madhe u munduene me e perbã me adhrue nji asò idhujsh qi mbájshin atà. Por nuk kje punë me e sjellë; e i préne kryet.

171. Deci mbreti i Rromës.

Në mos kurr, në gjysë të tretës faqe nierit e mbrapa tallaze të fórta pat mbretnija e Rromës, per gjith vjetë në luftë me të vett e me të huej. Veç të parët t' onë, Ilirt, u gjetne me ja njitë doren nder këto të vshtira, e me pshtue edhè nji herë per do qinda vjet mbretnín e botës; e prandej kësajë kohë i thonë: koha e mbretnave t' Ilirís.

I pari nder këto mbretna Ilir kje Deci, qi pat lé ne Panonie të poshter. Nen mbretin Filip i kje dhânë me sundue

Mesia, qi âsht Serbija e soçme. Kaq fort e dote ushtrija per trimní e urtí qi kishte, sá në vjetë 249 e zgodhne per Mbret, e e shternguene me e pelqye. At-herë ju desht me ngrehë luftë me Filipin, e e thej afer Veronës n' Italje. Si mbet vetun i zoti i Mbretnís, u vûe me ndreqë pikë se parit punët e mbrêndshme, e nder tjera sênde ju kthej pleqve të Rromës do ndérna qi të parët e tij ju kishin hjekë. Mb' at kohë Gòtejt u mundoshin pá prã me i hî mbrênd Mbretnís Rromake e me i xãnë vêndin. Deci i syni. Çoj nji të parë ushtrijet me ju dalë atyne mbas shpinet, e vetë me gjith të birin e me nji ushtrí të madhe shkoj mbë ta. U xû lufta e te dý páltë luftoshin si burra kúr djali i Decit, varrue prei anmiqsh, rá prei kálit dekun në tokë, nder sỹ t' ushtrís mbarë. I hîni mnerë ushtrís, por Deci ju briti: „Bini djelmoça bre, se nuk â gjã: nji nieri ká dekë; e u fut kû ishte rreziku mã i madh, në valë të luftës. Mbas tij muerne zêmrë edhê ushtarët tjerë e u kthyene mbarë. Por Deci mbet në luftë në vjetë 251.

Hijë të zezë i ká lëshue védit ky mbret me punë qi bâni me mundue e me mbytë të kështẽnt e prej andej rreshtohet nder mizore të fés shêjte.

172. Klaudi i II.

Leu n' Ilirí ne vjetë 214, e nen mbretní të Decit, te Valerjanit e të Galienit kje i parë ushtrijet e Sunduesi i parë i Móres e i Ilirís. Mbassì mbytne Galienin, ushtrija zgodh Klaudin per mbret. Me urtí e me të drejtë vûni në vênd sêndet qi kishte perzie Galieni; shtroj Gàlien e Spâjen, qi doshin me çue krye, e mandej u suell kûndra Gòtejve. Kúr páne Gòtejt ushtrín e Rromakve, drodhne e u ndryene në Maqedoní e në Serbí të soçme; por Klaudi ju vûe në shpinë, i thej e afer Nishit mbyti 50.000 Gòtej e shqymi barkët e tyne, qi kishin per dét. Mbas disá ditsh diq në Panonie prei nji dergjet qi i kishte rá ushtrís.

173. Aureliani.

Mbas Klaudit u vû në kâmbë Aureliani, edhè ky Iliras e i lém u Ilirí në vjetë 220 o atŷ pari. Mã së parit i duel zãni ne luftë të Magonzës kûndra Frankve; e afer vjetës 259 kje vûe permbĩ ushtrína t' Ilirís e të Traqes. Mbas deket të Klaudit në 270 e bãne mbret të Rromës, e largoj prei kufĩjve te mbretnís Gòtejt, Vandalt, Sarmatt e Markomant; e muejti e e xûni rob krajlicen e Palmirës Zenobjen; thej Firmin në Misír e Tetrikun nder Gálje.

Mbas gjith këtyne trimníve u suell me zbukurue me gjith farë godínash gjytetin e Romës; pertrîni kanũnin e lécoj págen e popullit. Ishte i rreptë fort edhè pse i dréjtë, e prandej gjindja mã fort e droshin se e doshin. Nen urdhun të këtij të parët t' onë Ilirt shkelne dhénat mã të lérgat t' Evropës e t' Azís, e zâni i trimnís të tyne u hap kând e kând.

Mbassì diq ky farë burrit per dores të nji qênit të pá shpírt, qi e mbyti, ushtarët shkruene në Rromë qi t' a bâshin Zot, sikur e kishte besimi i rrẽjshem i asajë kohë, per gjind të mëdhaj.

174. Probi.

Probi kje nji mbret fort i pushtueshem, e dridhej gjith bota prei si. Leu në Panonie prei nji shpijet qi s i ndihej zâni, por me vjim të vet hypi nêlt fort nen Aurelianin e Tacitin, e mbas dekës të këtij e bâne Mbret. Prei lumit Rhein niset e pershkon dhénat mã të lérgat e të lémit: me tê shofim burrat e Ilirís tui shkelë token mã të kthéllten e Afrikës qi dihej at-herë; e ket udhë e muerne, pse ky mbret dote me shtrue dhénë nji herë per gjithmonë, e me qitë nji pagj qi mos të grîheshin mã gjindja shoq me shoq nder lufta, qi at-herë s prãshin kurr. Shtŷni nder shkretína të

veta Sarmatt e nuk i la me dalë; thej Isurit; ndreqi do ngatrresa qi patne bî në Misír; dëlíri Galejt prei Germanve, e muejti krejt Saturninin kah të lémit, Bonosin e Prokulin në Gàlje.

Në vjetë 281 me brohorí të madhe hîni në Rromë si gadhnjyes. N atò vjet pagjit qi i tokoj me pasë, s mujte me e shkue motin pá punë; prandej shtînî ushtrin e vet me punue kodrat e Galjes e të Panonnies e me i vûe vëneshtë, e me térë këneta. Ushtrín e idhnoj shterngesa e madhe qi kishte e do u çuene kûndra tij e e mbytne afer Sirmit kû rrite me shikjue punët qi bâshin. Këjo e zezë ndodhi në vjitë 282. Por me të shpejtë ushtrija e pau gabimin e vet e u pëndue por teper vonë, e s patne ça me i bã tjeter veç i ngrehne nji shêj mos m' u harrue kurr êmni i tij. Shum pare jesin edhè sot të préme mb' êmen të këtij mbretit.

175. Dioklecjani.

Mbreti mã i pushtueshmí i të tânve kje Dioklecjani, qi leu në Dioklé, qi sot âsht nen Mal të Zí; e thonë se ká kênë nieri i vogel, veç prei fuqís së vet â çue déri mb' at madhní.

Madhnija âsht nji sênd qi fitohet; e kúr e fiton nieri vetë âsht per t' u levdue mã fort se me pasë lé i nji Derës së madhe. Prandej nuk e dij a âsht per t' u ndérue mã fort ky mbret pse mbëkâmbi Rromen e shkallmueme me dije të vet edhè nji herë, o pse mbrrîjti vetun prei védit mb' at kâmbë. Këtij i rá me urdhnue asò botet kúr mbretnat e Rromës nuk disshin prei Zotit, por prei nji thiket tinzare e shuma; veç këtê se gjet gjã, pse nuk ja pat besen kómbeve tjera, e u rrethue me Ilir të vet kû ishin burra mã besnikë.

Rromakët vetë ishin ligshtue e zhburrnue aq sá aj s i májte se janë të zott per tjeter veç per njatà të láme e

pagesa, qi lypte mbretnija; por kû ishte puna m' u sjellë báll per báll e me dhânë jeten, merrte të parët t' onë.

Prandej nuk desht rreth védit asò rojesh qi patne pasë mbretnat tjerë e qi e ndrroshin zotnín per kurgjã sênd, me nji tinzí e hjeksí të ndyetë; aj bâni dy regimenta o allaje Ilirsh, e njênin qi e êmnoj Jovius Joviani e mbájti gjithmonë afer védit; tjetrin, qi i vûni êmnin Herkuleus Herkuleani, ja dha nji Ilirasit qi i thoshin Maximinian, e qi Dioklecjani e pat zgiedhë e bã shoq me védi me sundue at mbretní aq të shperdáme, pse mirë e dite se bota s kapet vetun në nji grusht. E me sundue edhè mã mirë zgodh dy Iliras tjere Kostanc Klorin e Galerin. At-herë u pá së parit se mbretnija e Rromës kje në dorë të kater princve Iliras, pá kurr nji shoq të tjetrit kómb.

Afer Salonet, qi ishte kryet e Ilirís, ngrehi ky mbret nji saraj per mã të madhen bukurí e qindresë. Spalatraja o Spalatoja ká marrë prei asajë godís të permêndme êmnin qi ká sot, e e shuma e gjytetit ká kênë permbrênda avullís të tij.

Këtû i kishte pelqye këtij mbret mã fort se kerkûnd; e prei atij vêndit shtrîte doren permbî gjith botë. Edhè pse i kishte dá me krah dhénat nen pushtedë t' atyne qi thâmë sypri, i pari i të tânve ishte aj vetë. Dhén e vet Ilirín, per mã mbarë e dau në provincje o nahije; anen e syperme mbë njên anë me Salonen per krye gjytet, e i thiri Delmacje; anen e poshter e mblodh gjith bashkë, me Shkoder per krye gjytet e e thirri Prevalitanie.

Por ky mbret e çarti védin krejt me kundershtim qi ju bâni të kështênve; kurr kështênimi nuk derdhi aq gjak sá nen ket mbret; por gjaku i të kështênve të mbytun do të njomte token per bîmë mã të mëdhája; e Dioklecjani diq, mbretnija Rromake u shqym, por féja e Krishtit duel në fushë mã e fórtë, e madhnueshme e lumnueshme mos me hupë mã kurr.

176. Kostantini i madh.

Ishte kênë thânë prei të madhit Zot në të katerten faqe nierit me mârrë në dorë mbretnín e Rromës Kostantini i madh, e jo veç m' u bã i kështênë aj vetë, por edhè me e qitë per fushë Fén e Krishtit tui léçitë mbë të tâna anët se ajò do të mbahej féja e gjith mbretnís. Kshtênimi ja ndrroj fëtyren botës krejt, e besimi i mbrapshtë i idhujve e mësimet e tija i lëshuene vêndin nji jetës ré. Prandej déri sá të jesin nji Shqyptár permbî tokë nuk do t' a harrojn kurr, por do t' a mbájnë védin se ky ndrrim i madh i botës e këjo dritë qi s huqë kurr, âsht prei dorës t' urtë të njatij Kostantinit të Madh qi kje Ilir e gjakut t' onë.

Kostantin leu në Nish në vjetë 274 prei Kostanc Klorit e prei shêjtes Lenë. Mbas Dioklecjanit e mbas dekës të babës së vet muer në dorë mbretnín e Rromës e me i herë e dëlíri, prei pshtjellimesh, pse thej e shtroj anmiqt qi kishte, e dau urdënimin e mbretnís ríshtas si duhej.

Vêndi i jonë gjindet (në si njehet e dáme bota) n' anë të lémit; e prandej sá do qi pat rá në dorë të Rromakve nuk kishte kurr si m' u bã krejt i tyne. Per ushtrína e per zyre qi duhen me sundue vêndin, Rromen s e kena aspak në krah; me shkue per dét prei nesh e déri në breg t' Italies ishte at-herë punë teper e vshtírë; e per tokë ishte nji copë udh' e giatë fort qi s kapej létas. Prandej të paret do të mbashin krah si kah ana e të lémit ashtû kah ana e prêndimit, pse ashtû e lypte puna qi kishin me të dý pálët.

Kostantini i shifte këto nevojë mirë, e mbassi edhè dukej shesh se Rroma kishte mbarue, veç shka t' arnohej ndopak, mêndoj mos me e derdhë kot në tê mundin e vet, por me dal e me e lanë. Plaka, sá do m' u vesh e m' u lye, s bâhet nuse, mêndon ky mbret i mêçem; e mue më duhet me kerkue nji vend të rí kû me ngulë selín t' ême. Ne e par desht me bã në Bullgarí të soçme kryegjytetin e mbretnís, por mandej ju mbush mêndja për nji vênd n' anë të Bosforit, kû do Grek të

dalun kishin xãnë vênd qýsh motit e ngrehë nji gjytet qi i thoshin Bysanc; atŷ Kostantini qiti temelet e njatij gjytetit, qi mb' êmen të tij u thirr Kostantinopol, e qi qýsh në 325, të thuejsh, kje kryet e mbretnís rromake kah të lémit. E ky gjytet nuk kje veç kryet e mbretnís, por kje edhè, si Rroma vetë, kerthïza e gádi gjith botës, kû u mblidhshin e mblidhen gjith farë gjindsh prei vêndesh mã të lérga; pse ky gjytet ká njênë krah n' Azí e tjetrin n' Evropë, e gjindet, me e kputë shkurt, në nji mjedis sikur me pasë dashtë me ju ndêjë udhëtarve në rrugë, sá do qi per né ishtë at-herë, e sidomos per tokë, lerg mjeft. Me të ngrehunit të këtij gjytet filloj nji koh' e ré, pse bota u dá dý copash: mbretnija rromake e të lémit mbë njên anë, e prêndimit mbë tjetren anë.

177. Shêjti shë Shimshí.

Nji dijetár nder mã të mëdhajt të Kishës shêjte, e mã i pari per kuptim të Shkruemit shêjt, shë Shimshija kje Iliras i gjakut t' onë. Leu në Stridone gjytet i Panonies, prei nji shpís pasanike fort; aj gjytet per të gjáll të tij kje shqymë prei Gotve. I rí endè vojt në Rromë me xânë; por s i mbastuene mjeshtrat e atij vêndit e duel me kerkue kû ishin njerz mã në zã me xânë prei tyne, e prandej shkoj në Gàlje, n' Italje, në Traqje e n' Azí të voglë. Mã vonë në vjetë 372 vojt në Rruzalem, e prei andej në Skanderí. Kúr sundote kishen e Konstantinopolit shêjti shë Gegë prei Nanzianzit shë Shëmshija, qi tesh mã ishte i zoti me mësue, tjerët, shkoj me xânë ndo 'j sênd prei atij dijetarit të madh. Mbasandej kthej prep në Rromë, e Papa shêjti shë Damasi e ndali per shkrimtár të vet. Por dishiri i tij ishte shkretija mos me këqyrë veç punët e Zotit e këndimet e veta e prandej u mbsheh në Betlem në nji kuvênd qi kishte goditë me gjã të vet. Puna e tij mã e madhja â qi kthej latin të Shkruemit shêjt, qi perdoron sot Kisha Katolik. Shkroj edhë shtjellime permbï do sênde të Shkruemit shêjt, e kûndra do gabimeve féjet qi ishin hapë at-herë. Dijte shum giuhë të

lémjes, qi i kishte xânë me marrë vesht mã mirë të Shkruemit shêjt; e per ket punë edhè s la vênd pá kerkue në Palestine e nieri të dijshem pá pvetë, me pasë Dritë prei tyne. Giuha e tij âsht mã e zgiedhun se e shkruetarve tjerë t' sájë kohë. Diq në vjetë 420, nândëdhetë vjeç. Korpi i tij gjindet në Rromë afer grashdit kû pat lé i lumi Jezu Krisht, e qi ruhet në kishë qi i thonë: S. Maria Maggiore.

178. Sllavt në Shqypní.

Në të gjashten faqe nierit premtoj Zoti, e duhet me thânë prei mkatesh t' ona, me na rá mbî krye nji e zezë qi s harrohet kurr: Avarët e Sllavt bashkë u lshuene si të terbuem nder vênde t' ona. Vêndet t' ona ishin ligshtue prei gjakut të madh qi kishin dérdhë pá prâ me mbájtë në kambë Mbretnín e Rromës: burrat e fórtë e pika e djelmnís kishin lânë kryet njeti. Slavt (e fëmija e tyne janë Serbt, Malazezt e Bozhnjakët e soçem) tui hî mb' at anë gjetne kundershtim mã pak, e do vllaznína Ilirsh qi rrishin në Dalmacje e në Mal të Zí të soçem, mbetne të shqymuna disá krejt, disá tjera u bashkuene me Sllav, e tui perzie gjakun me ta, harruene të shkreten giuhen e vet. E prandej, në kjoftë se Sllavt e Serbís u bãne dikúr motit dishka, do të ja dijnë sidomos gjakut t' onë, qi tui u perzie me të tyne i ká pertrî.

* * *

Në vjetë 626 Kroatt muerne Salonen, kryet e lulen e anave t' ona; e nder këto u shtrîne mbë njên anë atà vetë, qi perpara ishin kênë kecanat e Avarve (qi ishin fis me Turq) e i shtîne në punë e i mësuene me bã luftë; mbë tjetren anë u hapne shokët e tyne Serbt e Malazezt e soçem. Mbreti i at-hershem, Herakli, s pat shka me bã, e ju desht m' u shtî si me kênë këta gjind qi i kishin rá në shpí e xânë Deren, e prandej i duhej me i ruejtë e me i shikjue si me kênë të vett. Njishtû prá Serb e Malazez xûene atò vênde kû perpara kan kênë vetun Ilir.

Pá prítë e pá kujtue filluene edhè dhénat e poshtra t' onat me hjekë keq prei Bullgarve, qi ju kcyene në shpinë. Të parët e Bullgarve nuk ishin Slav, por Hunnej; por mbassì Bullgart ishin pak, u perziene me Slav qi kishin shtrue, muerne giuhen e tyne e u bâne Slav vetë. Atà ishin mã të fórtë se Serbt, luftarë të fuqíshem, e si gjind t' egjer qi s droshin deken mbë sá Shqyptari.

* * *

Slavt u munduene edhè me shtî nder né giuhen e vet, e me na bã kështû krejt të vett. Por kush mûndet me ja vûe kâmben njasájë giuhë qi na ká mësue nâna kúr na mbate në prêhen; njasáj giuhë qi flasin të dashtunit t' onë baba e nana, vllau e motra? E si lutet Zoti me amelcim mbë nji giuhë të huej, qi âsht edhè giuha e anmiqve t' onë? E prá mija e mija Shqyptarësh, asish qi kishin nji fé me shkjé, u bâne Serb me giuhë, e ju dhânë ndimë këtyne m' u rritë e m' u forcue.

Të parve t' onë prá at-herë ju desht me lânë fushat e me dalë nder male me rob e me baktí, qi shkoshin tui kullotë shteg mbë shteg. Anmiku gëzote gjith të mirat, e na hashim buken me gjak e tui u shkrî per ditë ndermjet të shkrepave kû ishim futë. Shâte i shkreti Shqyptár per atò arë bãsa, kû pat pasë të ndêjunit vllaznija e jon e Dibres, e tesh nuk kishte vênd veç si raje kuvêndesh mungarsh.

* * *

E zeza e jonë kje qi sá mot nuk leu nder né nji nieri qi me urtí e me fuqí të vet të mblidhte bashkë vllaznít t' ona nen urdhen të njênit, per me bâ nji parí qi të kishte qânderr. Serbt e Bullgart kjenë mã të mârrun vesht se na, pse atà e kishin nji të parë në védi, qi i ndigioshin me dashtní; e ky bashkim i mbájti, pse as luâni, si i thonë nji fjalës, s mûnd t' a qesin me nji zgjue bletësh qi bâhen bashkë.

Qinda vjet na shkuene me këto të vshtira e sá tjera, déri sá i madhi Zot çili permbî né sŷt' e zêmerës e na çoj asò gjindsh qi duheshìn.

179. Mushakejt.

Serbt ndoshta kurr nuk u hapne mã fort se në kohë të Stefan Dushanit në 1336. Ky ishte nji nieri aq avulltuer e shpírt madh sá mbyti t' anë me i xânë shkamin mã shpejt. Të paren punë qi kapi, u mundue me prishë edhè at fuqí qi ju kishte mbetë Frankve në Toskëní, e me perxânë Grekt prei Stambollet, kû i dote zêmra m' u bã mbret aj vetë. Ky krajl pat ndimë shum edhè prei nji Serbit qi i thoshin Marko Kraljeviq, e qi Serbt këndojnë sá e sá trimní per tê, sá do qi atò punë s i ká bâ gjithmonë aj, por Shqyptarët.

Kúr rá Dushani në Shqypní, Kostantinopoli ndej dorëjashtë. Shqyptarët é shkretë kishin me e njoftë mirë shekullin prei sá të vshtírave qi ju patne rá mbî krye, e punuene kësajë herë me urtí të madhe: disá vllazní u mblodhne nên nji të parë t' onin, qi kishte pushtedë shum, due me thânë nên Ndrekë Mushakun, e u shtîjn se po i shtrohen Dushanit. Mbë njên anë i duelne t' onët këtij perpara e ju falne, por në tjetren anë u muerne vesht tinëz me Francez të Durrcit, qi kishin të parë krajlin Robertin e Napulit. Këtij i çuene fjalë në 1336 se ishin gádi me ju rá Serbve, në kjoftë se edhè aj do m' u bashkue me pshtue Durrcin prei Dushanit. Roberti nisi per ket punë kah Epiri o Toskënija nji djalë të rí êmnit Luigj princ-i Tarentit, e Ndrekë Mushaku me gjith shokë duel e u fal me tê. Luigji e fali n' êmen të krajlit të vet Mushakun qi, sá per faqe, ishte kênë shtrue Dushanit; e at-herë u lidhne ndermjet të védit qi Shqyptaret do t' u çoshin me qitë jashtë Serbt me ju ndimue Françezve me shtî prep në dorë e n' âmë atò dhéna.

Per ket besë qi lidhne, e qi Roberti e pelqej me 8 në korrik 1337, Mushaku mujte me shkue në Durrëc pá e pritë kush mã: Françezt do tę lêshin Shqyptaret me punue si

ishin mësue, e s do të ju perziheshin mbë shka ju perket. Ndreka vetë e gjith shpija e Mushakejt, ashtû edhè gjith ajò vllazní, do të rrite me gjã qi kan pasë prei të parëve o fitue vetë; e Ndreka e shokët e tij do të mbájshin at madhní e at kâmbë qi kishin pasë; e ne e mbram njêni djal i tij Todri o Gjini do t' u mësote në Durrëc në këndime mã të holla qi ishin at botë.

Si páne Serbt se Shqyptarët u miksuene pernjimênd me at krajl t' urtë e të fuqíshem, e i çilne sỹtë nji herë me e njoftë të miren e vet e m' u bâ bashkë, ju rá barku në tokë e buerne krejt uzdajen.

180. Topejt.

Nji nji me shpí të Mushakejt, në mos mã e vjefshme per lirim të vêndit të vet, kje shpija e Topej, qi filloj me i dalë zâni qýsh në vjetë 1274. Këto ishin zotnít e Matës; ndêja e tyne duket se ishte Krúja. e sundoshin prei andej e déri në breg të Shkumbinit: Durrci ishte i tyne.

Prei kësájë shpí xûni mã parë m' u ndie nder punë të Shqypnís në ket kohë nji farë Tanushit qi kishte mârrë mëní shum me Françez pse shifte se Françezt nisne me punue me né si kishin bâ Serbt. Prandej u çue kûndra tyne, sá do qi kishte të vllán e vet, nji frat qi i thoshin Dedë, te kraili: Tanushi nuk kqyri védin por vêndin e vet, e s ndigioj tjeter zã veç zânin e Shqyptarve qi lypshin lirim. Ky zotní shkoj me ju porositë Papës, e Papa shêjt e priti si â mã mirë, e e njofti per kont si ishte.

* * *

Por n' at kohë e gjet Tanushin nji kób i rândë. I biri Ndreka, qi mbas tij do të sundote Durrcin, pau

të bijën e Robertit e ju ngul mêndja e e muer, sá do qi Tanushi dote me i dhânë tjeter kênd, nji zojë të rândë prei Mórjet. Edhè Roberti u idhnue fort prei anës së vet, pse me giasë kishte pasë dashtë me ja dhânë të bijen nji princit tjeter. Ndrekës i fali Zoti dy fëmijë me at grue; Gjergjin e Karlin. Roberti me shfrye mbë të bijën e në të shoqin e sajë, u shtî se po i falë e i thirri në Napul kû i mbyti fort keqas. Por fëmija e tyne pshtuene si per mrekulli e ikne në Krue te fisi i vet.

Deka e Ndrekës e e të shoqes terboj Shqyqtarët mbarë, e u bétuene mos me e lânë gjak hupës. Por atherë duelne Serbt prep e ju turrne Shqypnís.

* * *

Mbas vjetës 1337 Stefan Dushani muer Vlonen e Kaninen, e aj zotnija, qi pat lânë Luigji i Tarentit me sundue Durrcin, ndêj me duer nd' îj tui shikjue se Serbt nuk i lane tjeter veç Durrcin e disá vênde të vogla në Shqypní krajlit të vet. Por Shqyptarët se láne védin me rá; Elbasani, Dibra e rrethi i Durrcit nuk ju shtruene.

Tanush Topej me ju thye hovin Serbve e pau se nuk ishte mirë tesh nji herë m' u kapë me Françez, por me e shtye kadal kadál punen e gjakut. Prandej aj burrë zêmer gjâne me tutë Stefan Dushanin, u shtî se po pajton me Françez, mbassì Françezt ishin gjith nji të fuqíshem në Napul, e mbassì sidomos ishte prei kësajë shpijet Luigji i Madh i Maxharís, qi Dushani e drote fort.

Tanushi prá u godit me Françez, qi e ndéruene e e njoftne si kont i Matës qi ishte. Edhè shpija e Mushakej u lidh mbas gjurmëve të tija me rregjin Robert.

Stefan Dushani u xûe prep me Grek, qi ishin anmiqt e tij mã të mëdhajt, muer Maqedonín e nji pjesë të madhe të mbretnís. Si mbërrîjti në cip të madhnís të vet, u kunorue në 1346 Mbret i Grekve e i Arbënorve. Por bretkoca kúr u frŷe m' u bâ buell, plasi.

* * *

Nder këto nderlikime u rrit Karl Topej e i vllaj Gjergji në gjytet të Krues, qi mbasandej u godit e u forcue sá me i qindrue kúi do. Karli s e kishte harrue gjakun e t' et, veç se ishte i rí endè, e ju desht mã parë me ngulë e me rritë pushteden e vet, tui u kapë nji herë me nji anmik mã të vogel.

I mbrami Despot i Epirit o i Shqypnís të poshtrë Nikefori i II ishte tui mârrë teper neper kâmbë, e ne e mbram edhè e dau krejt gruen e vet Marijen, qi ishte bijë së mirësh nder Grek; e gjith puna ishtë me marrë të motren e të shoqes të Dushanit. Shqyptarët s mujshin me pá as me durue mã shka ishin tui perzie Serbt. Grekt e të huejt tjerë nder dhéna t' ona, e prandej me zi ç' priti me gjetë nji grêmç e m' u çue kûndra atij Despotit faqezí, e e thyene në luftë t' Akellovës në vjetë 1358, kû mbet Nikefori vetë. Vêndet e tija ráne në dorë të Karlit qi u êmnue rregji i Shqypnís.

Por kishte ardhë koha me shfrye mbë Françez e me mârrë gjakun e Ndrekës.

* * *

Në Príll me 1362 Karli u shpervjel me sŷe Françezt e sidomos me ju hjekë doret gjytetin kû kishte lé, Durrcin; e rrethoj per gjith anësh e ja prûni ngusht sá s ká mã. Sundimtarët e Durrcit, pós Shqyptarve

qi i rrethoshin, ishin keq edhè mbrêndë, pse populli ishte çue péshë per do pagesa qi mb' at kohë ju kishin vûe me mbájtë luften; e mã keq kishin tregtarët e Venedikut. Por Venediku ju mbájti krah Françezve kûndra nesh, e ju çoj fjalë të vetve me dalë prei Durrcit e mos m' u prishë me Sundimtarë. Por nji dergjë e madhe shperthej në gjytet e nder ushtrína, qi bâni dâm shum, e Karlit ju desht me e lânë nji herë. Si mëjti dergja Karli sŷni prep Durrcin; në rrugë hasi në Gjergj Balshen, nji shkjá qi dote me zotnue dhénat t' ona; u kap me tê, e thej e shperdau e xũni rob vetë Gjergjin.

Me mârrë mã shpejt Durrcin Karli çoj Shqyptarët e vet me e rrethue edhè per dét; por Venedikasit, qi doshin veç per védi zotnimin e détit, i çuene fjalë se s' mund t' a lêshin m' u kapë per dét. Por Karli nuk pat nevojë as per at punë: Durrci i rá në dorë në daç më fal në daç më pre, e mã i permênduni gjytet i Shqypnís u bâ selija e mã të parit apostull të lirimit të Shqypnís; gjaku i Ndrekës u muer e Karli shtroj gjith anmiqt e vet.

Karli urdhënoj 30 vjet mbî Shqypní, prei vjetës 1358 e déri në 1388. Kje nieri i urtë e me shpírt, e prandej kurr s ja bâni pá rrugë kúi.

Kúr rrxoj termeku në 1380 kuvêndin e permêndun të shë Gjon Vladimirit n' Elbasan, krajli Karl e i vllaj Gjergji e goditne ríshtas, sikur na difton nji shkrim i bãm mbë tê trí heresh, me shêj të krajlnís së ré, qi kishte nji luã të kunoruem (qi pat kênë gjithmonë shêji i shpís Topej) bashkë me zamakë të Francës, pse e ãma e këtyne vllazneve, si thamë perpara, kje e bija e krajlit Robert.

Vojsava e bija e Karlit u martue së dytit me Prêng (Progan) Dukagjinin, qi sundote Nenshátin, Shkorromãnin, shë Mertinin e Hajmelin në Zadrimë.

Njishtû këjo shpí e madhe, mirë me Mushakejt, u krushkue edhè me nji shpí të madhe të Shqypnís eprë, me Dukagjin. Mbë tjeter anë në breg të Vregut e të Devollit ishte forcue nji princ shqyptár Vlash Matarangu, e n' Oher ishte Gropa dhândrri i Mushakej; të tânë Shqyptarë qi sundoshin vêndin e vet.

181. Sinan Pasha Shkodrani.

Nji Pashë i permêndun prei gjakut t' onë kje Sinan Pasha, qi pat lé afer Shkodret në vjetë 1516. Aq me vrep u harlis sá kúr duel së parit në luftë s kje mã se 15 vjeç. Me të shpéjt mbërrini në mã të nêltat kâmbë të mbretnís; muer Arabijen, plaçkiti Tanuzin e luftoj me Persí. Gjashtë herë kje sadriazêm, e nder gjith sá lufta qi mbas 1591 krisne, duel gjithmonë burrnisht, vetë si prïsë. Ndo 'j herë edhè u mujt, sikur i qilloj me Siebenbürgas, po e xãmë; por me e thye krejt at ushtar të regjun s u gjet kush, veç deka qi me 3 në Príll 1596 erdh e e muer. Diq 80 vjeç, e la gjysë miljonit rrushpe e 50 arkë gur të kushtueshem.

182. Qyperlít.

Nder zyrtarë mã të vjefshem e mã të mëdhaj qi ká pasë Dauleti, janë Pashallarët Qyperlí, qi mbájtne brêz mbas brêzit per disá vjet parín e sundimit me dobí të madhe të Mbretnís e me faqe të bardhë të gjakut t' onë trim si zâna gjith kûnd t' a qesin puna.

a. Mehmet Pasha.

Mehmeti mã i pari i shpís të Qyperlíve filloj at madhní qi i la mbrapa djalit e të nipave. Në vjetë 1655, kúr ishte

endè fëmijë Sulltan Muhameti i IV, u bâ sadriazêm Mehmeti, e me të gjáll të vet nuk e lëshoj kurr at kâmbë. I zoti i vetvédit dijti m' u ndalë e me punue si e lypte rasa, i butë o i rrebtë si duhej. Shtroj Pashen e Alepit, xûni rob Janoven, e mbájti rrethimin e Kandjes (të Qeritit) qi pat fillue sulltan Brahimi. Në shtatë vjet qi ndêj mb' at kambë, nkambi mbretnín, bëgati visarin (haznen) e Padishahit e shperdau anmiqt e Dauletit e të vett. Ky farë burrit diq 86 vjeç, në vjetë 1661, e la mbas védit nji djalë, qi do të merrte kâmben e tij.

b. Ahmet Pasha.

Djali qi la mbas védit në kâmbë të vet Mehmet Pashë Qyperlija, kje Ahmet Pasha. Kúr u vûe sadriazêm, së parit filluene gjindja me folë per tê pse ishte teper i rí, 32 vjeç; por me punë qi bâni kalxoj se nuk ishte gjã ajó fjalë. I dréjt, i díshem, zêmer gjânë, rojës kishe thânë se nuk ká mângut kurrnji sênd qi lypet mbë nji nieri të madh e të mirë. Por námin mã të madh ja qiti védit per dije e hollim luftet nder luftna qi ndodhne në Maxharí; e edhè pse u thye, lidhi pagjin e Temeswarit, qi âsht me ndér të madhe të Turkís. Muer Qeritin, qi kishte pasë qindrue mã se 24 vjet, e Kameniekun në vjetë 1672. Diq në 1675, katerdhet e nândë vjeç.

c. Mustà Pasha.

Mustà Pasha kje i biri i Ahmetit, e nji nder mã të mëdhaj qi ká pasë Mbretnija e Turkut. Sá u vûe sadriazêm në kohë të Sulltan Solimanit në vjetë 1689, me 'j herë pertrîni pagjen e bëgatín në Stambollë, nkâmbi visarin, tui e mârrë në dorë aj vetë, e lécoj pagesat e popullit. Mbasandej ja nisi luftës në Maxharí, tui mârrë gjytete e katûnde, e veç e la at punë kúr ju desht me ngâ në Stambollë me bâ nji Padishah të rí mbas dekës të Solimanit, e vûni mb' at kâmbë Ahmetin e II. I dashtun prei popullit e prei ushtrís, i stimuem, kishte në vetvédi gjith shka lypet per nji nieri të madh, qi ká lé per të mirë të vêndit të vet.

183. Shtypshkroja o shtampa.

Perpara nuk ishin veç libra të shkruem me dorë. Zanátin me pershkrue o me xjerrë nji liber në moster të nji tjetrit e kishin fretnija (vetmitarët), qi zbukuruene sá s ká mã shkrimin e dorës. Por pershkrimi ishte pun' e kadalshme e me mũnd shum, prandej librat kushtoshin edhè shum. Me pasë, bje fjala nji pershkrim të Shkruemit shêjt, o si i thonë, nji Biblje, duheshin disá qinda fjorintash; e per ket punë s mûnd të mbate libra tjeter kush pós priftneve e pasanikve. Per libra shkollet, si tesh, as s i shkote neper mênd kúi at botë; prandej edhè mësimi nuk ishte fort i madh at-herë.

Shtampa pik së parit filloj me fugure: shkrueshin me maje hekurit në nji copë dërrasë fuguren e ndo 'j shêjtit, e punoshin me thikë, e lyeshin me ndo 'j bojë e i rrasshin sypri nji leter o nji pergamenë. Por ne e par fuguret nuk delshin mirë, e me zi dahej nji fugure prei tjetret aq sá ishte nevoja me shkrue nên të fugurja e kúi ishte. Mandej filluen me shkrue në drũ ndo 'j fjalë o mësim të Shkruemit shêjt, e ne e mbram edhè ndo 'j faqe mbarë. Por ashtû sá faqe kishte libri aq dërrasa të shkrueme duheshin, e puna shkote teper lerg e me shum mũnd.

Gjon Gutenbergu, nji bujár german, prei Magoncet, u mundue me gjetë se si me i shtampue librat me shkrojla drûnit, se e cilla në védi e qi mûnd të luheshin, qi me mûjtë me i shkatrrue mbasandej e me i shtî në punë per nji liber tjeter. Prova e parë nuk duel, pse shkrojlat tui u rrasë u theshin shpejt.

Në vjetë 1450 Gutenbergu u bâ bashkë me nji zotní të Magoncës Gjon Faust-in e me Pjeter Schöffer-in, qi kishte nji shkrim të bukur. Bashkimi bân ça s mundet me bâ kurr dája. Schöffer-it i rá në mênd me shkrî shkrojla metalit në vênd t' atyne qi kishin pasë déri at-herë drûnit; goditi mã mirë edhè mereqepin e shtampës, me thirr o lpózë (çagjë) e

me voj lînit. Mbas ktij hollimit qi i hoq Schöffer-i, puna e shtampës shkoj per ditë mã mirë, e neper tê u hap me të shpejtë dija e gjytetnija.

184. Baroti.

Të moçmit me vrá per së lergut, s kishin veç xhelita me mâje hekurit, qi hidhshin me dorë, e zhgjeta qi lëshoshin me gjidare; e per s' afermit luftoshin me patershana e shpata. Per rojë kishin kësulza metalit, parzma e squta. Çinezt perpara nesh kishin pasë dijtë me bã barotin me surfull, xhiverxhil e pluhun qymbyrit, por s ju vijte per tjeter veç per fushqeta; me e shtî në punë per luftë s ju kishte vojtë mêndja.

Mã i pari qi mêndoj me e perdorue per pushkë thonë se ká kênë nji frat, nji farë Bertold Schwarz-it prei Friburgut në Brisgovie, në gjysë të katermbëdhetës faqe nierit. Ky ishte dhânë fort me njoftë vetínat e fuqít e korpnave të natyrshem. Nji ditë shtypi do surfull, xhiverxhil e thëngîj mbë nji shtér e e mbëloj me nji gúr.

Nji shkëndî qi rá pá híri n' at pluhun i dha zjerm e rrasa u hodh me nji krismë të mnérshme në lpozë. Frati u pré per at çudë. Provoj tjera herë e njashtu se njashtû i duel.

At-herë qiti per fushë shka kishtë gjetë, e u mundue me diftue sá fort vijte aj pluhun me rrênue mure e forcime në luftë. Goditne me 'j herë do gypa si shtéra, e prandej ju ká mbetë êmni havana; i mushshin me asò pluhunit, i vêshin sypri nji rrasë, e prei nji biret qi kishin në fûnd ju epshin zjerm.

Ká pak ká pak shkuene tui i zgiatë atà gypa e duelne topat, qi s parit hidhshin gjyle gurit e mandej hekurit. Mã vonë duelne do gypa të gjatë e të hollë qi i merr në dorë pá të vishtír ushtari. Së parit ju epej zjermi me gacë. Mbasandej në Norimberg në vjetë 1500 o atŷ pari ju vûene gúr e unúr, o si i thonë, çarkun. Por ditë per ditë shkuene tui i hollue edhè këto vegla, e sot kena gjith farë pushkësh.

185. Të gjetunit e Amerikës.

Kristofor Kolombi leu në Genovë në vjetë 1446. Fëmijë katermbëdhetë vjeç ja nisi me shetitë dhénat, e i kerkoj gádi të tâna qi ishin aty pari. Fjalët qi u ndieshin per do dhéna qi kishin gjetë në mjedis të détit Portogezët, ja ndezne edhè mã fort ket dishír. I kishte hĩ në trũ, e s ja hiqte gjã, se toka âsht rrumbullak si nji lâsh; e prandej nder sá Portogez shkoshin në dhé t' Indit tui marrë rrugen kah të lémit e diellit, Kolombit i ishte mbushë mêndja se do të mbërrîhej atjè edhè anës tjeter kah prêndimi. Me i dalë në skâj mã mirë kësajë punë vojt në Portogal, me pvetë e me xânë. Do sênde qi vête oroe disá herë e forcoshin mã fort mb' at mêndim. Ka 'j herë déti qitte në breg do drũ të punueme mjeshtrisht e do kallama qi nuk gjindeshin kerkûnd n' Evropë; prá, thote me védi, do të jétë ndo 'j dhé andej prei kah vînë ktû këto tésha.

Por edhè atij ja pritte mêndja se edhè me kênë se mbërrihej në dhé t' Indit mb at anë qi dote vetë, shkote puna giatë e i duheshin barkë, ushtarë, ushqim e pare shum.

I jati s ishte i zoti me i vijtë gjâ, pse nieri i pá pasun. U suell prá e lypi ndimë prei gjytetit të vet

Genovet; por s i vûni kush shoshë në báll asájë fjalë, pse e mbashin si nji nieri qi flet ândrra. Pêsë vjet u suell i shkreti Kolomb, tui ju lutë të mëdhajve per gjith anë me ju bâ ndimë, e ne e mbram Izabela krajlica e Spâjsë ja njiti doren, i dha shka lypte per ndimë, e sa vênde të zbëlote ja la me i sundue aj vetë.

* * *

Me 3 në Gusht në vjetë 1492 Kolombi prei Sqeljet t' Andalusies Palos, me trí barkë të mëdhaja e me njiqind e 'j zet détarë u nis per dét, si t' a bâjnë Zoti. Ujna qi kerkush s kishte rrahë kurr, ju hapne perpara sÿve; mbë tâna anët dét pá kurr nji shêj toket per së lergut. Udhtuene, udhtuene shum dit e tokë nuk shifej kerkûnd; détarët filluene m' u ligshtue e me thânë se Kolombi paska dashtë me i mârrë në qafë, me hupë pá kurr farë shêjit; e mbërrîjtne edhè me ju kercnue se po e hjedhin në dét mos ktheftë. Veç Kolombit s i mëjti uzdaja kurr, e pá u merzitë prej të shámeve, i merrte me të mirë e u mundote me ju bã zêmer gjindve të vet, qi te e vona dáne me durue edhè trí dit.

* * *

Atà trí dit shkuene, por tokë s shifej as per së lergut. Spâjasit, tui pá se prîsi i tyne gjithnji nuk lodhej, e s e hiqte kurr at mênde, s bãne zã. Me 7 të Tetorit ju bã se po i aviten nji ishullit, por s kje gjã. Ne e nesre nji tubë zogj, qi s i kishin pá kurr, ju siellen barkve e fluturojnë neper shulica: ajri dukej disì mã i freskë e nji érë si bîmësh nepte uzdajë se toka nuk ishte lerg. Njiktò shêje prá, e mã fort pagja e shêndi i Kolombit ju shuene frigen: détarë e ushtarë muerne zêmer mã fort se perpara.

Me 11 të Tetorit në nádje détarët shofin neper ujë nji kallam të njomë, qi dáte se ish kputë tesh shpejt; mbasandej do peshq qi nuk largohen prei bregut, e do gêmba pêmësh qi kishin kokrrat edhè. Gjith e cillit i rritet uzdaja: Kolombi lëshon pênin në dét e hasë në fund! Ishte neper mbuz të natës. Mbledh gjith gjinden e vet me thânë uratët e mbrãmes, si kishte zakonin per gjith ditë; e mbassì mbaruene, ju thotë se me ndimë të Zotit nuk ju kishte shkue huq gjith aj mũnd, sá mã parë kishin me prekë në tokë, e kush t' a shofin mã i pari token ká me pasë nji petk kadifjet e nji dhuntí.

* * *

U err: kerkush s flête: gjith i cilli ngulte sỹtë kah shkote barka, Kolombi kishte hypë në mã të nëltin vênd në pupë; e dy sahat para mjesnatet pau per së lérgut nji dritë qi ecte: ja kallxoj nji zyrtarit, e të dy thirrne nji shoq tjeter: por perpara se me ja mbërrî aj, drita hupi. Dý herë prep u duk, e hupi . . . . . U préne e ju perqeth shtati, kúr prei barkës, qi prîte, shungullon nji zã: Tokë! tokë. Të gjithve ju pshtojnë lott prei shêndit, e kush e kishte mundue mã fort Kolombin i bje në giuj e i lypë të falun.

E njimênd kúr agoj drita ju duel para sỹsh nji ishull me pýllna e me livadhe të pá shoqe, e rrexet e diellit shndritne ar' e pêmë qi s ju kishte pá kurr sỹni.

Me vegla muzhiket e me flamuj qi hapte éra, me brohorí e me gazmênd qi ndien kush ká krye nji punë të madhe, atà shtegtarë fatbardhë lëshoshin hekurin në tokë të re. Me flamuer të Spâjës në të rrmakten, me shpatë në të djathten, Kolombi del i pari në breg.

puthë token e ngulë në tê krygjen e Jezu Krishtit; détarët të tânë bijnë në giûj me ju falë ndérës të madhit Zot, qi i qiti mb' at dhé. (12 të Tetorit 1492.)

* * *

Anasit u grumulluene te zálli, si fëmija kúr del neper katûnd nji sênd qi s kan pá kurr; me duer e me gishta u dukte se i mbájshin per gjind qi kan rá prei qiellet. Edhè Spâjasit u çuditne tui pá atà gjind pá petka në shtat, me nji të njyeme të rêmtë e me mercela t' ártë në veshë e në hûndë. Kolombi ja njiti atij ishullit „San Salvador" qi do me thânë: i Shelbuemi; me ja dijtë per ndérë të nêltit Zot qi i qiti n' at dhé.

Spâjasit ju falne atyne gjindve xhixha, gastare gjith farë të njyemesh, gjylpâna e sênde vezullojca; e prei tyne muerne shum copa ár. E si páne se Spâjsëve ju kãndej ari fort, vêndsit ju kalxuene me gisht ânen e jugës. U nis Kolombi mb' at krah e gjet ishullin e Kubës. Edhè atò gjind u mrekulluene tui pa këto ndjerz të huej e barkët e tyne; e kúr këta ju kallxuene do leskra arit, anasit ju bâne me shêj me shkue kah të lémit e diellit, e thoshin Haiti, Haiti. Evropasit u nisne pernjimênd mb' at anë e mbërrînë n ishull t' Haitit, qi sot i thonë S. Domingo. Edhè atŷ çaklat e Evropës u ndërruene me ár t' Amerikës.

* * *

Por Kolombi ishte plasë me i prûe fjalë krajlicës të Spâjës per dhéna qi kishte gjetë. E para se m' u nisë, me nji barkë qi i kishte mbetë në záll, bâni si nji gjytet e ja njiti Natividad, e la mbrêndë tridhet e tetë vetë prei të vetsh; ju porositi urtín e ndjerzín me gjith kênd e mos me i mârrë në qafë anasit. Mbë

tjetren anë me ju shtî frigen atyne të vêndit per Evropas qi lête atŷ, rreshtoj gjinden, e vet e ju bâni shêj me shprazë armët. Krisma e pushkëve e e topave ju shtîni mnéren atyne të shkretve, e kaq i tuti sá të tânë ráne me fëtyrë per dhé.

Me 4 të Kallndorit në vjetë 1493 Kolombi u nis me kthye n Evropë. Udhës e xũ nji fortunë e madhe sá s e mbate se po pshton; por mã fort se per jetë të vet, ishtë idhtë se s po mbërrîn u Evropë kush me kallxue per atò vênde qi kishin gjetë; prandej shkroj lajmet e veta në nji lëkurë e e ndrŷni në nji vozgë të lyeme mirë me peshkve e e qiti në dét; uzdaja e tij se dikúr vala e detit ká me e qitë në breg at vozgë n' Evropë, m' u dijt atò punë. Por desht Zoti e pshtuene prei asò fortunet, e me 15 në Marc hîni prep në limã të Palos kah ishte kênë nisë; e vêndi e priti si â mã mirë me topa e me kumbonë e me shênd të nji popullit të pánjehun qi duel në záll; e kúr duel kishte vûe para sêndet mã per bînd e mã të kushtueshme, qi kishte prûe prei dheut të rí.

o o o

Mësalla e sêndeve.

(Të shinjume me * janë vjersha.)

Kreu i parë.

Mësime e kallxime.

Nr.		Faqe	Nr.		Faqe
*1.	Kjoftë lumnija Átit ..	1	*22.	Fajtori s â kondênd .	17
2.	Per kê po xên ti?...	1	23.	Bulkija	18
*3.	Zâni i nádes	3	*24.	Ujku	19
4.	Lulet e Prêndvérës ..	4	25.	Perendija	20
5.	Molla	5	*26.	Atyna.....	21
*6	Kashë e Lashë	6	27.	Mîzat e Marimangat .	22
7.	Fjalë Popullore	6	*28.	Sá vëjin këndimi ...	22
8.	Çérdhja e Fëllânxave	8	29.	Kolana me margarita.	23
*9.	Luta e Fëmijve të Skollës	8	*30.	Shkolla e Nânës	24
10	Lisi.....	9	31.	Kutija e árit	24
*11.	Gomari e Káli	10	*32.	Nâna me buzë në gaz	25
12.	Cingarja e Lopës....	10	33.	Dredhzat	26
*13.	Fili e Mëzati.....	12	*34.	Fugurja në múr.....	27
14.	Lypca.....	12	35.	Duhija	28
15.	I verbti	13	*36.	Fjalë t' urta	29
*16.	Mênde léti.....	14	37.	Kater Elementat	29
*17.	Mbahet se jam diçka.	14	*38.	Këqyr kû ve	30
18.	Kuleta	14	39.	Fjalë Popullore	31
*19.	Ndigiesa	15	*40.	Prêndi	33
20.	Fjalë popullore.....	16	41.	Gjoja	34
*21.	I Fórti nder të vshtíra të pa-meritueme ...	17	42.	Unãza e Mrekullueshme	34
			*43.	Lari e Drandofillja ..	35
			44.	Uji e Buka.....	36

Nr.		Faqe
*45.	Mos i bje shoqit	37
*46.	Mësime të viefshme	38
47.	Fjalë Popullore	38
*48.	Filxhani i Káfes	41
49.	Zâni i Gjýgjit	42
*50.	Vlávrási	44
51.	Dheu mã i miri	46
*52.	Plaku e Mórdja	47
53.	Miqt mbas Deket	48
54.	Zamaku	48
*55.	Jeta e nierit në ket shekull	49
56.	Trumcaku	50
*57.	Falemi Mërië	51
*58.	Tirsi e Elpina	52
59.	Fjalët e mbrame të nji Plakut	52
*60.	Malli per atdhé	54

Kreu i dytë.

Diftime dhéshkrimit.

Nr.		Faqe
61.	Fëtyra e tokës	57
62.	Dielli e toka	58
63.	Toka fluturim	59
64.	Vêndësit e tokës	61
65.	Evropa	62
66.	Evropasit	63
67.	Shqypnija	64
68.	Malet e Shqypniës	65
69.	Drîni	67
70.	Neper Drî	67
71.	Buena	69
72.	Matja	69
73.	Fandi	70
74.	Lumîj tjerë të Shqypniës	70
75.	Bregu i détit	72
76.	Liqêjet e Shqypniës	74
	Gjytetet mã të parat të Shqypniës	75
	I. Në vilajet të Shkodrës	75
77.	Shkodra	75
78.	Lézhja	76
79.	Krúja	77
80.	Tirana	77
81.	Durrci	78
82.	Kavája	79
	II. Në vilajet të Janinës	79
83.	Janina	79
84.	Preveza	79
85.	Vëlona	81
86.	Berati	81
	III. Në vilajet të Monastirit	81
87.	Monastiri	81
88.	Ohri	82
89.	Elbasani	82
	IV. Në vilajet të Kosovës	83
90.	Shkupi	83
91.	Pezrêndi	84

Nr.		Faqe
92.	Prishtina	85
93.	Bajrakët e nahijet e Shkypniës	85
	a. Bajrakët e Shkodrës	85
	b. Pêsë bajrakët e Dukagjinit	86
	c. Postrripa	86
	d. Shtatë bajrakët e Púkës	86
	e. Pêsë bajrakët e Merditës	86
	f. Malcija e Lézhës	86
94.	Bajrakët e Vilajetit të Kosovës	87
95.	Bajrakët e Vilajetit të Monastirit	88
96.	Nahijet e Vilajetit të Janinës	89

Kreu i tretë.

Historija e natyrës.

Nr.		Faqe
97.	Trí mbretniët e natyrës	91
98.	Nieri	92
99.	Shtati i nierit	92
	Kryet	93
	Dhâmbët	93
	Qafa	94
	Korrîzi e brîët	95
	Krahnori	95
	Zêmra	95
	Mushkniët e bardha e të marrunit frŷmë	96
	Barku	96
	Zgropi e zórrët	96
	Gjaku	97
	Koshët, kerçikët, kâmbët	97
	Krahët, duert, gishtat	98
	Eshtnat	99
	Dredhzat e tejzat	99
	Ndiesat	100
100.	Rregullime shëndedjet	100
101.	Puna	104
102.	Mëndyra me i shkue ditt pá të keq	106
103.	Familja	107
104.	Atdheu	107
	A. Disá shtâzë	108
105.	Majmunat	108
106.	Drénakët	110
107.	Luâni	111
108.	Kapllani	112
109.	Kastorat	112
110.	Fili	114
111.	Balena	114
112.	Peshkaqêni	116
113.	Ushûjza	117

BKSH

Nr.		Faqe
114.	Bolla e gjarpni (o skrapthi)	118
	*Ik prei rrezikut	119
115.	Rika	119
116.	Pata	120
117.	Bylbyl e tjerë zogj këndojsa	121
118.	Mullîë zeza, bariboja e mullîë bardha	122
119.	Pikthi	123
120.	Shqypja	124
	B. Do bîmë e lândë	124
121.	Lisi	124
122.	Pisha	125
123.	Lîni e kanëpi	126
124.	Hardhija	127
125.	Pamuku	128
126.	Káfja e sheqeri	129
127.	Madergoni i maleve.	130
128.	Tatylja	130
129.	Madergoni	131
130.	Qikuta	131
131.	Duhani	131
132.	Farët hashashit	132
	C. Do minerala	132
133.	Kuarci	132
134.	Gurt të páçmueshem	133
135.	Qetët	134
136.	Metala	135
	A. Metala fisnikë janë njitò	135
	B. Nder metala të páfisnikë njehen	136
137.	Rrshina toket	138
138.	Perftimi i tokës mungullore	139

Kreu i katertë.

Të noftme Fiziket.

Nr.		Faqe
139.	Korpna, ródët e tyne e vetít	140
140.	Lânda, të haptit e pésha	143
141.	Ndodhnat, të plojtit e fuqiet	145
142.	Makinat	146
143.	Të xétit	148
144	Shiu, bóra, breshni voesa, brŷma	149
145.	Uji	150
146.	Ajri	151
147.	Kalamitat	153
148.	Elektriku	154
149.	Vetima, bumbullima, rrféja, rrfépritsi	155
150.	Drita e bojnat	156
151.	Kumbimi	157
152.	Kimija	158

BKSH

Kreu i pêstë.

Disá fjalë permbî bulkí.

Nr.		Faqe	Nr.		Faqe
153.	Almise toket	160	157.	Hardhija	163
154.	Plehi	161	158.	Mandat e mëndashit	165
155.	Ndërrimi i kórës	161	159.	Drithnat	166
156.	Të shortuemit	162	160.	Pêmët	167

Kreu i gjashtë.

Kallxime Historijet.

Nr.		Faqe	Nr.		Faqe
161.	Të parët t' onë	168	174.	Probi	181
162.	Jetimi i Ilirve	169	175.	Dioklecjani	182
163.	Besimi i Ilirve	170	176.	Kostantini i madh	184
164.	Mbretnija e Ilirve	170	177.	Shêjti shë Shimshi	185
165.	Teuta	171	178.	Sllavt në Shqypní	186
166.	Rromakët në Shqypni	172	179.	Mushakejt	188
167.	Leka i Madh	173	180.	Topejt	189
168.	Të hapunit e kështênimit në Shqypní	177	181.	Sinan Pasha Skodranë	193
169.	Sh' Asti Ipeshkvi i Durrcit	177	182.	Qyperlit	193
				a. Mehmet Pasha	193
				b. Ahmet Pasha	194
170.	Shêjti sh' Donat Xhakoni i Vëlonës	179		c. Mustà Pasha	194
171.	Deci mbreti i Rromës	179	183.	Shtypskroja o stampa	195
172.	Klaudi i II	180	184.	Baroti	196
173.	Aureliani	181	185.	Të gjetunit e Amerikës	197

o o o

BKSH

BKSH

BKSH

BKSH